

1987/1



گلستان

ГУЛИСТОН

1-6
1991

ДКС
№





Ўзбекистон жумҳурияти Президенти ўртоқ И. А. Каримов халқ ноиблари даврасида.

R 496
1991/1



ГБ УЗССР
Ж 108

**ЎЗБЕКИСТОН СОВЕТ СОЦИАЛИСТИК
ЖУМҲУРИЯТИ ПРЕЗИДЕНТИНИНГ ФАРМОНИ**

Ўртоқ Ш. Р. Мирсаидовни

**Ўзбекистон ССЖ вице-президенти этиб тайинлаш
тўғрисида**

Ўзбекистон ССЖ Вазирлар Кенгашининг Ўзбекистон ССЖ Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамасига айлантирилиши муносабати билан ва Ўзбекистон ССЖ Конституцияси (Асосий Қонун)нинг 102-моддаси 8-бандига биноан ўртоқ Шукурулло Раҳматович Мирсаидов Ўзбекистон ССЖ Вазирлар Кенгашининг Раиси вазифасидан озод қилиниб, Ўзбекистон ССЖ Вице-Президенти этиб тайинлансин.

Ўзбекистон Совет Социалистик
Жумҳуриятининг Президенти И. КАРИМОВ

Тошкент шаҳри, 1990 йил, 1 ноябр





№ 1 (491)
ЯНВАР
(Далв)
1991

Ойнома 1925 йилдан
чиқа бошлаган
Ўзбекистон Компартияси
Марказий Қўмитасининг
нашриёти

Бош муҳаррир:
МИРМУҲСИН

Таҳрир ҳайъати:

Б. АМИНОВ,
С. АЗИМОВ,
Х. ДАВРОН,
Н. ИБРОҲИМОВ,
Х. ЗИЕЕВ,
ШУКРУЛЛО
И. СУЛАЙМОН,
Д. ҒУЛОМОВА,
Ү. МИРЗАЕР
(масъул котиб),
Э. МУҲАММАД,
А. КАРИМ,
С. УСМОНОВ,
А. ҚАЮМОВ,
О. ҲУСАН
(бош муҳаррир
ўринбосари).

Бош мусаввир
М. Абдуллаев.
Саҳифаловчи
Б. Тўхтабоев.
Мусаҳҳих
Ҳ. Абдиев.

Манзилгоҳимиз:

Тошкент — П. 700000, «Правда»
газетаси кўчаси, 41.

Редакция телефонлари: бош муҳар-
рир — 33-35-20; бош муҳаррир
ўринбосари — 33-35-90; масъул
котиб — 32-58-33; ижтимоий-сиё-
сий бўлим — 33-36-02; адабиёт ва
санъат, фан ва маданият бўлимла-
ри — 33-36-59; мусаввирлар бўли-
ми — 32-58-77.



Бухоро зарфўллари неча асрларки ўз маҳоратлари билан элли
сеҳрлаб келмоқда.
Суратда (чалдан ўнгга): чеварлардан Хайитхон Янгиева, Дило-
ром Муборакқона, Шонра Абдуллаева ва Шарофат Тулиевалар
кашталарга жило бераётган пайт.

Сураткаш Б. Юсулов (ЎзТАҒ)

БУ СОНДА:

Халқ оғзаки ижоди

Фозил ИУЛДОШ ўғли

Йилқичинда ўзи келган синлидир,
Товушқон туёқли, марол белидир.
Арсат кунда ажаб қоллидир,
Кимматбаҳо экан ўзбекнинг оти.

Жонмурод ўғли ПЎЛКАН

Юрт қадрини шоҳлар билмас,
Тилло тахтдан тушмагунча,
Эл қадрини беқлар билмас,
Бошқа элга ошмагунча.



Эргаш ЖУМАНБУЛБУЛ ўғли.

Районим Нурота, тоғлар ораси,
Отим Эргаш, Жуманбулбул боласи.
Қаридимми, десам кўнглим қоласи,
Тобора ортади ёшлик ҳаваси,
Тошкент деган юртни кўргани келдим.

Ислол шоир НАЗАР ўғли

Куйган қулга кенг мамлакат тор экан,
Адашганлар бир-бирига зор экан,
Хамма жойда йўқ деб келди хабаринг
Шукур, сени кўрар куним бор экан.

ИНТИЗОМ ВА АДОЛАТ

Орзу қилинган, жамиятни ошкоралик ва демократия асосида барпо қилиш сибсати ярим асрдан кўпроқ муддат илди отган маъмурий-буйруқбозлик, бошбошдоқлик таъсирига тушиб, қайта қуришнинг олтинчи йилида ҳолсизлана бошлаганига гувоҳ бўлиб турибмиз. Тараққиёт ғилдирагининг олға босишига ғов бўлиб турган интизомсизлик бугун сибсий кўриниш олди, мамлакат миқёсида иқтисодий-сибсий таназулни чўқурлашувига, миллий муносабатларнинг кескинлашувига олиб келди.

Ана шундай алғов-далғов замонда арининг уясини кўзгаб қочиш, бир миллатни иккинчисига қарши қўйиш ҳоллари бўлмоқда, баъзан билиб-билмай, баъзан атайин содир этиляптики, бундай бошбошдоқлик ҳатто марказий матбуот воситалари орқали оммалаштириляётгани кўпчиликни ташвишга соляпти. Ўзбекистон ҳақида, унинг халқлари ҳақида тухматлар уюштириб, маломатлар ёйишяётган баъзи бўҳтончилар телекўрсатувлар, кўп серияли кинофильмлар орқали омmani даргазаб қилляптилар. Лекин бундай иғвогарларни топиша олмаляпти, аниқроғи уларнинг жиловини тортиб қўядиган кишининг ўзи топилямапти. Ўзбекистон жумҳурияти Президентини ўртоқ Ислом Каримовнинг ССЖИ халқ депутатларининг тўртинчи съездида сўзга чиқиб, бу ҳақда ўз фикрини рўй-рост айтганлигини қўллаб қувватлаш керак. Ҳукуматимиз раҳбари Марказга ёқиш йўлидан бормади, халқ маънафини кўзлаб жуда тўри қилди.

Фарғонада, Душанбеда, Уш вилоятларида келтириб чиқарилган латрибсизликлардан тортиб, пешона теринг билан етиштирилган помидорнинг нарх-навосяригача эгри максадларни тарғиб қилишга қаратилляётгани бусиз ҳам қирсиллаб турган миллатлар орасидаги муносабатларни чигаллаштириб қўйди.

Очинини айтадиган бўлсак, қозғода тенг бўлиб, амалда камситилляётган — бизнинг халқимиздир. Бирор кун йўқки, марказ матбуотларида Ўзбекистон жумҳурияти ҳақида салбий, миллий ғурурни поймол қиладиган, ҳеч бўлмаганда калака қиладиган уйдирмалар чоп этиляётган бўлса. Энг ачинарлиси шундаки, бундай рухдаги маълумотлар айнан «Труд», «Лите-

ратурная газета», «Огонёк» журнали каби нуфузли матбуот саҳифаларида эълон қилинапти.

Мана, ўлкаимизда яқин кунларда ҳам йўқ нарсга деб жар солинган афсонавий беш миллион тонналик «оқ олтин» хирмони бунёд этилди. Халқимиз ўз қудратини, ҳалоллигини, боқиманда эмаслигини яна бир марта амалда исботлади. Аммо ноҳолисликни қаранг, бу ҳақда бирор марказий матбуот саҳифасида танти сўз айтилмади. Яна бир мисол: Ўзбекистоннинг «Пахтакор» футбол командаси қарийб мудқиш фалокатдан сўнг, ўн йилдан кейин Мамлакат Олий чизигига қайта кўтарилди. Қувончимиз чексиз эди. Марказий матбуот саҳифаларида «Пахтакор»дан кейинги учинчи команданинг номи қайд этилди-ю, пахтакорчиларники тилга олинмади. Шунга ҳам ота гўрни-қозихонами? Қачонгача марказий матбуотдаги фикрлар биз учун қонун бўлиши керак, дейишлари мумкин. Гап бу ерда бир оғиз сўз устида кетаётгани йўқ. Нотан-тилик, ғирромлик, воқеликнинг бузиб кўрсатилиши ҳақида кетаяпти. Ахир жумҳуриятимиз ҳақида чоп этиляётган, битта калтафаҳм муҳбарнинг фикри бутун мамлакат бўйлаб ёйиллишини, уни миллионлаб аҳоли ўқийшини, Ўзбекистон ва ўзбекистонликлар ҳақида тухмат-бўҳтонларни ҳақиқат деб тушунишларини тесававр қилиб кўринг. Мамлакатда ҳукм сураётган ялли бошбошдоқлик тўфайли ошкоралик эгри максадлар қўрбони бўляпти.

Мазкур қайдлар ўз зуҳурини топаётган пайтда «Литературная газета»нинг 1990 йил, 10 октябрь сонига А. Шелихова исмли бир кимсаннинг галати хабари эълон қилинди. Нима эмиш, мамлакатнинг қатор марказий шаҳарларида озиқ-овқат масаласи жуда танг аҳволда эмишу Тошкентда бу муаммо йўқ эмиш. Ош-нон, озиқ-овқат арзон, ҳатто ароқ пештахталарда чанг босиб ётганимиш... Бу билан муҳбир текинтомоқ, ароқхўрларга, ишламай нон ейишга ўрганиб қолган боқимандаларга, Тошкентга бораверинглар, у ерда кўча-кўйда, ўриндиқларда, вокзалларда тунасангиз ҳам очингиздан ўлмайсизлар, деб йўл кўрсатаяптими? Бусиз ҳам кўча-кўйда киссаверлик, жиноятчилик, фоҳишабозлик авж олиб кетди-ку!

Уруш давридаги қаҳатчиликларни эсланг — оч-яланғоч, етим-есирларни бағрига олган, кўчириб келтирилган саноат корхоналари ишчиларига уйининг тўри-ни, ошининг иссиғини, нонини аямаган халқни калака қилиш, менимаслик, бутун дунёга донғи «Тошкент нон» шаҳри бўлиб ёйилган шаҳарга хиёнат эмасми?

Ўзбек халқи бошидан кечган кўргиликларнинг чеки, чегараси йўқ. Эҳтимол ана шу оғир-енгил ҳаёт халқимизни мулоҳазакор, етти ўлчаб бир кесадиған қилиб қўйган бўлса ажаб эмас. Уша — мамлакат учун оғир бўлиб турган бир паллада халқимиз уруғ-аймоғи Билан кўчириб юборилган қримтатар биродаларни, корейсларни, украин ва белорусларни ва ҳоказо минглаб-миллионлаб юраги зада, халқларини ўз бағрига олиб, дардига шерик бўлган қалби дарё халқдир. Мана шу эҳтиромни ўз ўрнига қўяётганлар ҳам бор. Сталин қатағони қўрбони бўлган қримтатар биродаларимизнинг бошига тушган қисмат ҳаммага маълум. Бугунги кунда улар она Ватан жамолига мушарраф бўляптилар. Бир-биримиз билан эту тирноққа айланган бу доно ва мардона халқ бағримиздан кўчиб кетаётиб, оғаларча ҳурмат бажо келтираяпти. Борар йўллари чароғон бўлсин, кўрган-кечирган андуҳлари шу бўлсин. Бундан буён ғам кўрмасинлар. Ниятлари йўлдош бўлсин, деймиз.

Шелихованинг мақоласини ўқиб ўтириб, шулар ҳақида хаёл қилдим. Хўш, Ўзбекистонда озиқ-овқат мўл бўлса, уни биров осмондан ташлаб турипти-ю, Шелиховага оз қалапта-ми? Агар унинг таъбири жоиз бўлса, шу йил Москва остоналаридан тортиб, Русиянинг бепоеён ғаллазорларигача ҳосил мўл бўлди, картошклар йиғиштириб олинмасдан чириб, сасиб кетди-ку. Қани уларни ўз вақтида йиғиштириб, қиммат бозорни арзонлаштирадиган меҳнатсевар қўл, қани ўша бепоеён далаларда чорвачиликни ривожлантириб, бозорларини, бўша ётган пештахталарни гўш ва гўшт маҳсулотларига тўлдириб ташлайдиган тadbиркор калла?

Мақола муаллифида унис ҳам, буниси ҳам йўқ кўринади. Акс ҳолда шулар ҳақида ёзиб, қавмларини эзгуликка хизмат қилдирмасдими.

Суясиз тил ва йўғон томоқнинг кўйига тушганлар фақат Шелихова эмас экан. Қитмирликнинг йўли кўп. Айтмасдан туриб ҳам мақсадга етиш мумкин. Ишора қилсанг бас. «Известия» газетасининг 1990 йил, 1 ноябр сони С. Мостовшиковнинг «Томоқ ҳақида ўйлар» («Мисли о еде») мақоласи эълон қилинди. Муаллиф Москва, Минск, Ленинград шаҳарларидаги аҳволни Тошкент, Олмаота, Ашхобод шаҳарлари билан солиштиради ва шу йўл билан Шелихованинг фикрини ўз кўпригидан ўтказиб олади.

Хуллас, Москвада бир кило гўшт — 18—20 сўм, Тошкентда 8 сўм, чўчка гўшти у ерда 18 сўм — 30 сўм, бу ерда атиги 4 сўм ва ҳоказолар... Фақат Мостовшиков Тошкентнинг қайси бозоридан харид қилганини айтмапти, холос. Соғлом фикрли одам қосанинг остидаяки ним қосада қандай бўтқа борлигини англаб олади.

Хуллас, орзиқиб қутилган демократия шу тарзда соққонга айлантди.

Ошкоралик — бошбошдоқлик, эгасизлик, интизомсизлик, дегани эмас. Жамиятда эркин фикрнинг кучини ҳамма баробар англаб етишидан манфаат кўрмайдиган гуруҳлар бир пайтлардагидек ишламасдан нон ейишни, енгил-елли йўллар билан, оғирининг устидан, енгилнинг остидан юриб, кун кечиришни жуда-жуда кўмсайдиган кимсалар ўзлигини таний бошлаган халқлар орасида текинтомоққа ўрин йўқлигини ҳаётининг ўзи кўрсатиб бораётганидан аламзада. Ўзбекистон халқ депутатларининг III олий анжуманида «Труд» газетасида эълон қилинган Васильев деган кимсаннинг бўҳтондан иборат фикрлари фoш қилинди ва қораланди.

Фақат шулар эмас. Талайгина дастаклар ҳам борки, уларнинг кўпайиши муаллифларнинг қабиҳлигини ошкор этади, холос. Жамиятни қайта қуриш шубҳасиз аёвсиз курашлар, фикрлар қарама-қаршилиги орқали амалга ошади. Лекин мана шу курашлардан халқни эсон-омон ўтказиш, унинг ўзлигини сақлаб қолтиш, қон тўкилишига йўл қўймаслик бош масала. Бунинг учун жамиятнинг соғлом бўйинлари орасида — қайта қуришнинг тақдирини қил қилинадиган жойларда, меҳнат корхоналарида, омма орасида бир-бирларига бўл-



Бозор иқтисодиёти эртанги кунимизнинг яхшилануви учун асосий омил эканлиги аён бўлиб турибди. Бозор иқтисодиётига ўтиш муқаррар экан, у ҳақда муштарийларимизга янада батафсилроқ маълумот беришни маъбул кўрдик. Мухбиримиз иқтисод фанлари доктори, жумҳурият Қомулбар Бош тахририяти бош муҳаррири Нурислом ТУХЛИЕВ билан бозор иқтисодиётига ўтиш даврида келиб чиқадиган муаммолар, уларни қандай бартараф этиш йўллари борасида суҳбат кўрдик.

УМИДВОР ЭРТА

МУХБИР: Нурислом ака, бозор иқтисодиётига ўтиш жамиятимизнинг турли қатламларида қизиган муҳокама қилинмоқда. Бозор муносабатлари ёхуд эркин бозор иқтисодиёти тўғрисида фуқароларнинг тасаввурлари ҳали анча маъхум. Шу борадаги фикрларингизни муштарийларимизга етказсангиз.

Н. Т. — Халқимизда: «Ҳолва деган билан оғиз чучмайди», деган нақл бор. Бозор, бозор деб кўп гапираялғиз, шов-шув, ваҳима кўп-у, аммо бозорнинг ўзи йўқ. Бозор чуқур ижтимоий-иқтисодий ҳодиса бўлиб, ўз қонуниятларига эга, у қарийб 30 минг йиллик тараққиётнинг маҳсули.

Хўжалик фаолияти, соҳибкорлик, тадбиркорлик ва ишлаб чиқаришнинг ташкил қилувчиларга юқори даражада эркинлик бермасдан, хўжалик ташкилотларининг, қорхона эгаларининг, барча меҳнаткашларнинг иқтисодий фаолият натижалари учун маъсулятини оширмасдан, ишлаб чиқарувчилар ўртасида рақобатга йўл очмасдан, давлатнинг тўғридан-тўғри хўжалик фаолиятига аралашувиغا барҳам бермасдан, мулк плюрализмига, шу жумладан ижтимоий мулкнинг айрим шакллари ни хусусийлаштирмасдан, баҳоларнинг асосан эркин шакланувиغا эришмасдан, ишлаб чиқаришдаги давлат монополияси даражасини пассивлаштиришдан иқтисодиётнинг очиқлигини таъминлаб, миллий иқтисодиётнинг жаҳон хўжалик системаси билан боғламасдан ва бошқа зарур шарт-шароитларни ҳозирламасдан туриб, меъёрдаги бозор муносабатларига ўтиб бўлмайди.

Қани айтинг-чи, ўтган давр ичида юқорида саналган бозор омилларидан қайси бири тез суръатларда ривожланиб бормоқда?

Бозор иқтисодиётига ўтиш кўп жойларда ҳозирча оқсаётган экан, демак унинг ўзига хос қийинчиликлари ва маълум даражада муҳолифлари бор. Қийинчилик шундан иборатки, ҳозирги авлод бозор муносабатлари шароитида яшаб кўргани йўқ. Улар маъмурий-буйруқбозлик машинаси (системаси) деб айта олмайман, чунки система анча етуқ, ўзини-ўзи бошқарадиган, тўла қарор топган организм) доирасида бевосита унинг таъсирида шаклланган. Ана шунинг учун ҳам бозор ёки биз эришиб бўлмайдиган мураккаб, капитализмнинг ажралмас қисми сифатида, айрим ҳолларда эса бозор шундай содда тасаввур қилинадими, уни Олой ёки Қўйлик бозоридан мутлақо фарқи қолмайди. Ердამчи унсурларсиз, инфраструктурасиз бозор ҳозирги замон бозори эмас. Биржаларни бозорнинг севимили фарзандлари дейишади. Бу бежиз эмас, биржа (бозор) қимматбаҳо қоғозлар, ишчи кучи, ҳаракатсиз ёки ҳаракатдаги капиталлар сотиладиган ёки сотиб олинмайдиган марказдир. Шунга қараб валюта, меҳнат, фондлар ҳамда бошқа биржа турлари маъжуд. Гап мураккаб ҳозирги замон техникаси билан жиҳозланган система устида бормоқда. Масалан, Нью-Йоркдаги Фондлар биржасида бир кунда 160 миллион долларлик қийматга тенг акциялар қўлдан-қўлга ўтади. АҚШда биржалар бўйича махсус комиссия бўлиб, унда 1,5—2 минг киши ишлайди. Биржалар фаолиятининг назорати Японияда молия вазирлигига юклатилган. Ҳозирги пайтда биржаларга хизмат кўрсатадиган алоҳида ташкилотлар ҳам таркиб топмоқда. Алоқа канали, маълумотлар банки, ахборот ва реклама тармоқлари, қимматбаҳо қоғозлари ни сақлаш юмушини бажара-

диган компаниялар шулар жумласига қиради. Биржасиз бозор иқтисодиёти, махсус ёрдამчисиз, жаматларсиз эса биржанинг ўзи бўлиши мумкин эмас. Табиийки, бунда меҳнат, акция ва фонд марказларини, ўзларининг махсус хизмат кўрсатиш соҳалари билан бирга қандай яратиш бир ҳафтада, бир ойда, ҳатто бир йилда бўладиган юмуш эмас. Бу марказларда ишлайдиган махсус тайёргарликка эга мутахассислар тўғрисида гапирмасак ҳам бўлади.

Бозор муҳолифларига келадиган бўлсак, бу бор гап. Маъмурий-буйруқбозлик машинасига мослашиб, қулай имтиёзларни қўлга киритган раҳбар ва аппаратчилар оз эмас. Текисчиликдан манфаатдор ўртамеда ақл-заковатга, қобилятга эга кишилар ҳам анчагина. Бу тоифадагилар бозорга ўтсан капитализмга қайтиш бўлади, нарх-наволар ошиб кетади ва ишсизлик кенгайди, деб қўрқитилган омма билан иттифокда ана шундай муҳолифлар гуруҳини ташкил қилмоқда.

Биз бозорга айрим раҳбар ёки олимнинг инжиқлиги тўғрисида эмас, балки ҳодисаларнинг табиий ривожига орқали бормоқдамиз. Қашшоқлик даражасининг олдинги, инфляциянинг ўсиши, молия-кредит соҳасидаги чуқур инқирозлар бозор механизмига ўтишни муқаррар қилиб қўймоқда. Ботқоқлик томон кетишининг олдини олишда бозор механизмидан самаралироқ чора сезилмаётган. Бизда кўпбал иқтисодий ислохотлар ўтказилди: илк бора Н. Хрущёв, А. Косигин ва 1979 йилги ислохотларни бир эслайлик. Ниҳоят, бундан бир йил муқаддам Н. Рижков иқтисодиётни соғломлаштириш дастурини тақдир қилиб, уни СССР халқ депутатлари сессияси баъра-

ган муносабатларни яхшилаш, одамийлик фазилатларини сақлаб қолиш, меҳр-муруват, интизом масалаларини мустаҳкамлаш ҳақида қайғуриш керак. Афсуски, жамиятда кечаётган воқеа-ҳодисаларнинг тўфони муҳуриятимиз аҳолиси орасида ҳам кучайиб, инсоний фазилатларимизга ўзининг нопок гардини юқтираяпти. Кишиларимизнинг ботиний маданиятини пароканда қилаяпти. Кексаларга ҳурмат кўрсатмасликдек қабихлик авж олди. Ошқоралик ниқоби остида гуруҳбозлик, тўрачилик кайфиятлари юзага келаяпти. Бугун турмуш тақозоси билан бирор идорага бориб иш битказолмайсиз, савдо шохбачалари хизмати қониқарли эмас, жиноятчилик авж олган, аҳоли бундай ижтимоий адолатсизликдан муҳофаза қилинмаган. Тошкент шаҳрининг истаган уй-жой фондидан фойдаланиш идораларига бош суқиб кўринг, йиллар ўтса ҳамки томингиздан ўтадиган чакани тўхтатолмайсиз ёки жўмрагингиздан оқмаётган сувни оқизолмайсиз. Ё бўлмаса, кўп қаватли уйларнинг ертўлларида пайдо бўлган сассиқ «кўл»ни қуритолмайсиз. Қуйи идорадан то коммунал хизмати кўрсатиш вазирлигигача ўз ҳисобингиздан таътилга чиқиб, зув қатнаганингиз билан бирор иш чиқиши қийин. Икки дунёда ҳам Тошкент ёки бошқа марказий шаҳарлардаги аҳолига темир йўл ё бўлмаса аэрофлот хизмати кўрсатиш ишларини яхшилашга қўрбимиз етмайди. Жойлардаги суд, прокуратура идораларида, шифохоналарда ва бошқа маъиший хизмат, ишлаб чиқариш, қурилиш, автокорхоналарда, завод ва фабрика бошқармаларида, ноҳия ва вилоят ижроия қўмиталарида ва ҳоказо давр гилдиранини олға босириш ўз қўллариде бўлган ташкилотларга бирор масалада муурожаат қилиб мушқулнингиз осон бўлмайди.

Нега? Нима учун мунқиллаган отахон ёки онахонлар соатлаб маъмурий ишхоналар — хусусан тўлов кассалари, алоқа бўлимлари, поликлиника, вокзаллар, аэрофлот кассалари, савдо дўконлари қаршида ўз насибаларини беминанат ола олмайдилар?! Бунга мисоллар жуда кўп.

Жумҳуриятимиз аҳолиси орасида юзага келган бошбошқоқликдан норозилик кайфиятлари қайд этилган мактублар, аризалар, сони кўпайиб кетаяпти. Сабаби маълум, мутасаддилар маъсулятсиз, ходимлар интизомсиз. Улар ошқораликни суистеъмол қилиб, яъни «демократик йўл» билан «қуйининг тақлифи» билан мансаб курсисини истило қилган кимсалардир. Ҳозир баъзи мансабпарастлар «қуйининг» ҳассасига суяниб иш тўтишга уста бўлиб кетганларки, эътироз билдирсангиз: «Мени халқнинг ўзи сайлаган», деб оғзингизга уради.

Мақсадимиз турмушимизда ошқораликни қарор топтириш, ўз тақдиримизни ўзимиз белгилаш экан, аввало ИНТИЗОМни қонуний йўлар билан мустаҳкамлашимиз керак. Тинч ишлаш, фаровон турмуш кечириш, хавотирсиз яшаш тадорикларини белгилашга эришишимиз керак ва у жамиятини қайта қуришнинг бош масаласи бўлиши лозим.

Уктам МИРЗАЕВ,
журналист

қилган эди. Афсуски, мазкур ислохотларнинг биронтаси ҳам ўз ниҳоясига етмади. Жамият пойдевори бўлган мулк муносабатларида ҳамда мафкурада кескин ўзгаришлар ясамасдан туриб, ҳеч бир ислотни охиригача етказиш мумкин эмас экан.

М—Бозор муносабатлари бусиз ҳам халқнинг ҳарислаб турган асабига таъсир қилмайдими? Ахир нарх-наволинг кескин кўтарилиши ҳақида қанча миш-мишлар бўляпти?

Н. Т.—Бозор биз учун пировард максед эмас, балки иқтисодиётни оёққа тургазиш, молиявий аҳолимизни соғломлаштириш беқиёс воситасидир. Агар бозорсиз ҳам иқтисодимизни соғломлаштириб, турмушимизни фаровон қилиш мумкин бўлганда бозорга ўтишинг ҳожиат йўқ эди. Нарх-наволинг ошувиغا келсак, биз истаймизми, йўқми барибир улар ўзгариши керак. Чунки бизда баҳоларнинг ғайри табиий турганлиги, унда ижтимоий зарурий меҳнат ҳаражатларини тўлиқ ақс этмаслиги кўпчиликка сир эмас. Бозор шароитида баҳолар давлат назоратидан чиқиб, асосан талаб ва таклиф ҳамда қиймат қонуналари заминда шаклланиши керак. Баҳолар борган сари товари ишлаб чиқаришга кетган ижтимоий зарурий меҳнат миқдорини ўзида ақс эттириши зарур.

Табиийки, бозор иқтисодиётига ўтишинг биринчи босқичида айрим товарлар гуруҳининг баҳоси кескин ошади, айрим товарлар баҳоси ҳозирги даражада қолади. Ҳатто баъзи бирлари ҳозиргидан ҳам паст баҳода бўлиши мумкин. Баҳолар даражасининг умумий пасайиши эса, мўл-кўл истеъмол бозори вужудга келтирилгандан кейин рақобат асосида юз беради. Баҳоларнинг ошуви нима учун керак? У ишлаб чиқарувчини рағбатлантириш, истеъмол бозорини мўл-кўл таъминлаш учун керак. Биз эса ҳозирча чакана баҳоларни ошириш билан машғулмиз. 1990 йилнинг 15 ноябридан оширилган баҳолар фақат халқ истеъмоли баҳоларига тааллуқли. Бу ишлаб чиқарувчини рағбатлантируви амри маҳол. У халқнинг қўлидаги товар билан таъминланмаган пуларни йиғиштириб олиш мақсадига кўпроқ хизмат қилади. Дўкон пештахталарининг тўлиб туриши, улар олдидаги шармандали турна қатор навбатларни тугатиш учун чакана баҳоларга эрк беришинг ўзи кифо эмас. Агар моддий ишлаб чиқаришда (албатта баҳолар ёрдамида) инқилобий ўзгариш бўлмас экан, истеъмол бозорининг қашшоқлиги илгаригича қолаверади. Чет эл моллари бир кун туради, икки кун туради кейин дўконлар пештахтаси яна бўшаб қолади, яна узундан-узун навбатлар, олибсатарлик, асаббузарлик.

М:—Бозор иқтисодиётига ўтишдаги мамлакатимиз ва айниқса жумҳуриятимизнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида кўпроқ гапираётми?

Н. Т.—Сўзсиз умумий қонуниятлардан ташқари ўзимизга хос хусусиятлар бор. Югославия, Венгрияда иқтисодий ислотнинг дастлабки беш йилида сезиларли силжишлар бўлган эди. Аҳоли кўп жихатдан истеъмол моллари, озик-овқат билан таъминланган эди. Инфляция билан улар ислотнинг ке-

йинги босқичида дуч келди. Бир йил ичида поляк злотихи инфляцияси тўхтатилди: 78 фоиздан 1,8 фоизга туширилди. Бюджет тақчиллигини молиялаштириш учун ортиқча пул чиқариш кескин сусайиб, биринчи марта ички бозорда доллар ўз қийматини йўқота бошлади. Бунда миллий валютанинг конвертирланганлиги муҳим роль ўйнади. Бизда эса иқтисодий ислот ҳолати бозордан бери нуқул орқага кетаяпти. Шуни ҳам айтиш керакки, юқоридаги давлатларда бозор аънналари бизга қараганда кўпроқ сақланиб қолган эди. Ва ниҳоят Польшада, халқ ҳали ҳукуматни қўллаб турган вазиятда бозорга ўтилаётди. Биз 1985 йил апрелидан бозор муносабатларига ўта болашимиз керак эди. Ҳозирги ҳукумат халқ олдида ўз обрўсини анча кетказиб қўйди. Эндиликда биз ўз хусусиятларимиздан келиб чиқиб ўзимизга мос бозор турини ва унга олиб борадиган йўлни танлашимиз лозим.

Шартли равишда бозорнинг икки турини бир-биридан фарқлаш мумкин. Биринчиси, америконча типдаги бўлиб, унда давлатнинг иқтисодий роли энг паст даражада туширилади. Масалан, Гонконгда давлат атиги учта вазифа билан

шуғулланади: 1) барқарорликни, қонун олдида мамлакат барча фуқароларининг тенглигини таъминлаш; 2) инфраструктурани ривожлантириш йўли билан бизнес ва соҳибкорлик фаолиятларига юксак даражада шароит ҳозирлаш; 3) ўзи тўғрисида ғамхўрлик қилолмайдиган фуқаролар ҳақида қайғуриш.

Бу йўл бозорга ўтишинг кескин, шиддатли йўли бўлиб корхоналарнинг зарар келтириб ишлашини, дотацияларни тан олмайди. Бу йўл бир қарашда анча мафтункор бўлиб туюлса-да, аммо халқни, асосан унинг кам таъминланган табақаларини бир мунча уринтириб қўяди.

Иккинчи бозор Ғарбий Оврупо типидagi бозор бўлиб, нисбатан кучли, давлат ва ижтимоий назоратни тақозо қилади. Иккинчи йўл бизга анча қўл келган бўларди. Негаки бизда бозор унсурлари шаклланмаган, бозор аънналари бир неча авлодлар онгидан мутлақо чиқариб юборилган. Қолаверса, аҳолининг кам таъминланган қатламлари сон жиҳатдан анчагина. Масалан, жумҳуриятимизнинг 40 фоиздан зиёд фуқаросини ўн олти ёшга бўлганлар ташкил этади. Лекин бу йўл узоқ давом этадиган, бозорга ўтишинг, бюджетни мус-

тақамлашнинг истеъмол бозорини яхшилашнинг нисбатан аста-секин йўли.

Аммо хавфли томони шуки, иккинчи вариантни рўқча қилиб, амалда бозорга ўтишни кечиктириш, маъмурий-буйруқбозликка асосланган марказий бошқаруving узасини таъмирлаб, мазмунан сақлаб қолиш қайфиятлари мавжуд. Ақс ҳолда ёқилги-энергетика ресурсларига, машина-асозлик маҳсулотларига, энергетика ва тўқимачилик ускуналарига нарх белгиллаш марказ ихтиёрида қолдири-лаётганини қандай изохлаш мумкин? Харид нархлари бўйича ҳам аҳвол шу тартибда. Ғалла экинларининг асосий турлари, пахта, қанд давлага, кунгабоқар, гўшт, сут, чой, жун ва тамақкага ҳам нарх иттифоқ даражасида белгиланиши давом этмоқда. Жумҳуриятларнинг ихтиёрида нима қолади унда? Агар бошқариладиган бозор ниқоби остида асосий нарх-наволар марказ орқали бичилдиган бўлса, бу энди бозор эмас.

Бозор маъмурий ўрнатиладиган баҳолар орқали эмас, балки табақалашган солиқлар орқали бошқарилади. Халққа энг зарурий моллар ишлаб чиқарадиган, жамғарма берадиган, даромадининг асосий қисмини ишлаб чиқаришни ривожлантиришга сарфлайдиган корхоналар, айниқса майда корхоналар ўз фаолиятининг дастлабки босқичида ёки маълум муддатгача солиқлардан озод қиллиниши мумкин. Меҳнат жамоалари, соҳибкорлар қанча осон даромад олсалар, бюджетга шунча кўп солиқ тўлайдилар. Бу ғарбада оддий ҳодиса.

М—Бозор иқтисодининг кўпроқ иқтисодий томонлари ҳақида гаплашаймиз, пул, бизнес — булар ҳаммани бугунгидан баттар елиб-югуришга, яъни одамларни янада ҳиссиз роботларга айлантириб қўймайдими?

Н. Т.—Фиркингиэни тушундим. Бозор муносабатларига ўтиш билан капитализмни тиклаш хавфи кучаяётганидан ташвишланиётганлар ҳам озчилик эмас. Чехословакия, Венгрия, Польша каби Шарқий Оврупо мамлакатларида рекапитализация анча жадал бораёпти. Аммо бу мамлакатлардан, айниқса бизнинг мамлакатимиздан капитализмгача масофа ҳали анча узоқ. Қолаверса, ўша капитализмни ҳам қуриш керак. У 2—3 асрлик эволюцион тараққийат маҳсули. Бироқ ҳозир гап капитализмга ўтиш ёки ўтмаслик устида эмас, балки самаралироқ иқтисодиётни барпо қилиш, халқнинг турмуш даражасини яхшилаш устида бормоғи керак. Бозор механизмнинг қудрати шундаки, у қобилиятларни, истеъдоларни тўла рўёбга чиқариш имкониятини беради. Инсон интеллектининг ҳамма қирраларини намоён этади. Хўжалик ва меҳнат фаоллигини оширади, фан-техника тараққийотини жадаллаштиради. Ва ақсинча, ҳозирги ижтимоий-иқтисодий муносабатлар шароитидаги текисчилик талант ва қобилиятларнинг филофда қолиб кетишига сабаб бўлмоқда.

Аммо бозорни бўяб-бежаб кўрсатиш ҳам ярамайди, келажакдаги фаровон ҳаёт учун нималардандир воз кечиш керак. Товушқоннинг ўзгирлиги бўрининг борлигидан, агар бўрилар кирилиб кетадиган бўлса, товушқон чопишни эсдан чиқариб, ёғ босиб қолади. Худди шунингдек



— Хайрият тухум кўпаятир...

Сурагаш Ш. Шаропов
(ЎзТАГ)

кишилар ҳам бозор шароитида ҳар хил тасодифларга шай туради. Ижтимоий ҳимояга зўр бериб, янги ялқовлар авлодини тарбиялаш мени, масалан, кўпроқ ташвишлантиради.

М. — Дарҳақиқат, бозорга ўтиш жараёнида аҳолининг қашшоқ гуруҳларига ижтимоий ҳимоя воситаларини кучайтириш ҳақида кўп гапирилапти. Бу ҳақда қарорлар, фармонлар чиқаяпти. Аммо биринчи навбатда бу воситаларнинг манбаи ва уни кўпайтириш йўллари ҳақида ўйлаш керакдир, албатта.

Н. Т. — Шубҳасиз, бу асосий масалалардан бири. Аҳолини ижтимоий ҳимоялаш воситаларининг ягона манбаи давлат, жумҳурият ва маҳаллий бюджетлардир. Шунинг учун бюджет бозор иқтисоди шароитида жуда муҳим унсурлардан ҳисобланади. Бюджет тақчиллигининг, ҳалқ истеъмоли моллари тақчиллигининг бутунги даражаси, инфляция фалокатли тус олмақда. Пул эмиссияси (муомалага кўшимча пул чиқариш) 1989 йилда 19 миллиард сўмини ташкил қилган бўлса, 1990 йилда 30 миллиард сўмга етмоқда, шундан 1,5—2,5 миллиард сўми бизнинг жумҳуриятимиз ҳиссасига тўри келади. Қандай қилиб мамлакат, жумҳурият ва маҳаллий бюджетлардаги тақчилликни бартараф этиш мумкин? Ҳалқ манфаатларига зарар етказмай бюджет тақчиллигини камайтириш мумкинми? Ҳа, мумкин. Масалан, ишлаб чиқариш бўйича қурилишларга ажратиладиган, ҳарбий харажатларга сарфланадиган бюджет маблағларини камайтириш, чет элларга кўрсатиладиган ёрдамнинг ҳамма турларини кескин қисқартириш корхоналарга ажратиладиган дотация ва субсидияларни тўхтатиш, давлат апаратини сақлаб туришга кетадиган харажатларни кескин чеклаш ва ҳоказо йўллар орқали бу мақсадга яқинлашиш мумкин. Давлат бюджетидagi тақчилликни камайтиришнинг мазкур йўллари анча қулайроқдек туюлади. Афсуски, жумҳуриятимиз шароитида конверсия қилинадиган ҳарбий корхоналар деярли йўқ, армия, давлат хавфсизлиги ва милицияга жумҳуриятимиз бюджетидан келтирадиган харажатлар унчалик катта эмас. Бундан ташқари улардан ҳозир бутунлай воз кечиш ҳам бўлмайди. Бундан келиб чиқадики, уларга сарфланадиган маблағ маълум ҳажмда сақланиб қолади.

Бошқариш апаратини қисқартириш ҳам катта маблағ тежашининг имконини бермайди. Унга кетадиган маблағ жумҳурият давлат бюджетининг атиги бир фоизга яқинини ташкил этади. Бунинг устига давлат бюджети 1991 йилдан бошлаб яна бир манбадан маҳрум бўлади. Шу пайтгача давлат ижтимоий суғурта воситалари давлат бюджети даромадларини тўлдириш омилларидан бири бўлиб келарди. У бир миллиардга яқин сўмини ташкил этади. Аммо суғурта воситалари даромади ўз мақсади бўйича сарфланиши зарур. Кўриниб турибдики, бюджет даромадларини тежаш ва кўпайтириш имкониятлари ҳам чекланган. Боз устига бозор иқтисодига ўтиш муносабати билан аҳолининг нисбатан кам таъминланган табақалари учун қатор имтиёзлар бериш тадбирлари белгиланган — пенсиялар, стипендиялар, нафақат олишириш оқшомида.

Шундай қилиб давлат бюджетини тўлдиришнинг икки манбаи қоляпти. Улар ҳам бўлса оборот солиғи (давлат бюджети даромади тушумининг 3/1 қисмини беради) корхона ва аҳолидан ундирилдиган даромад солиқлари (давлат бюджети даромади тушумининг 4/1 қисмини беради).

Шуни ҳам таъкидлаш керакки, оборот солиғи хомашё этиштирилдиган регионларда эмас, балки асосан қайта ишлов берилдиган, тайёр маҳсулот ишлаб чиқариладиган саноат марказларида ҳосил бўлади. Бозор даромад, фойда келтирадиган корхона ва ҳўжаликларни хуш кўради. Синган (банкрот бўлган), рентабеллик даражаси паст корхоналарни ижара, ширкатчилик ва бошқа жамоа ёки хусусий ҳўжаликларга айлантирилади. Иқтисодий лексиконимиздан «планли зарар келтириш ишлайдиган корхона» атамасини бутунлай чиқариб ташлаш керак бўлади. Чунки бозор бундай корхона ҳўжаликни тан олмайди.

М. — Маълумки, бизда яқин-яқинларгача деярли ҳамма мулк давлатники бўлиб келган (Кооперативлар, колхозлар бундан мустасно). Эндиликда мулкни давлатдан ажратиш ва ҳатто хусусий мулкка йўл қўйиш ҳақида сўз юритилмоқда. Бу қандай тартибда амалга оширилади?

Н. Т. — Мулкни давлат тасарруфидан чиқариш (разгосударствление) бозор иқтисодига ўтишда асосий тугунлардан биридир. Ишлаб чиқариладиган маҳсулотларнинг катта қисми ўзаро айрибошлашга

мулк эгалари томонидан эркин тақриф қилингандагина бозор пайдо бўлади. Бизда ҳозирча барча мулк объектларининг 80—85 фоизи давлат тасарруфида. Содда қилиб айтсак, бизда давлат ҳам олувчи, ҳам сотувчи, ҳам харидор. Иқтисодий монополия ҳеч қачон рақобат ва бошқа бозор унсурларини ривожлантиришга олиб келмайди. Тўла бозорга ўтиш учун кўп қиррали мулк муносабатларига ўтиш, майда ва ўрта корхоналарни приватизациялаш (хусусий қўлларга сотиш), иқтисодий монополияга барҳам бериш керак. Иқтисодий монополизм бозорни чала қилиб, ҳаммиса уни маълум ҳалқда ушлаб туради. Мулкни давлатдан ажратиш ишлаб чиқарувчи кишиларни ишлаб чиқариш воситалари ва натижалари билан қўшиш имкониятини беради. Албатта, приватизация, майда ва ўрта ишлаб чиқариш, умумий овқатланиш корхоналарини хусусий қўлларга сотиш кўпчиликни ташвишлантирмоқда. У капитализмни тиклаш хавфи, кескин табақаланиш хавфини туғдирмоқда. Аммо қонун йўли билан бойлик тўплашнинг ўсишини эмас, ёлланма меҳнат кучидан тўловсиз фойдаланишнинг ўсишини тақиқлайдиган йўллари топиш керак. Масалан, иш кучини ёллашнинг маълум меъёрини белгилаш мақсадга мувофиқдир. Бундан ташқари йирик корхоналарни хусусий қўлларга сотишни таъқиқлаш мумкин. Майда корхона ҳамда бошқа ишлаб чиқариш объектларини хусусий қўлларга сотишда нафақат пулдорлар, шу билан бирга

ишбилармон, журъатли фуқаролар ҳам қатнашиши мумкин. Бундай шароитда уларга ишлаб чиқариш воситалари бепул ёки имтиёзли соттириши мумкин.

М. — Бозор муносабатларига ўтишнинг яна қандай муҳим жиҳатларига муҳим аҳамият қасб этади?

Н. Т. — Бозор механизми тўлақонли ишлаши учун, мустақиллик, иқтисодий-сиёсий суверенитет муаммоларининг тўри ҳал қилинишига эришиш зарур. Албатта, Аммо СССР ҳалқ депутатлари сессиясида яқинда қабул қилинган «Ҳалқ ҳўжалигини барқарорлаштириш ва бозор иқтисодиётига ўтишнинг асосий йўналишлари»да нефт, газ, олтин, олма ва қимматбаҳо тошлар, техника ва эҳтимол бошқа бир қатор товарлар рўйхатига кўра илтифокдош жумҳуриятлар билан келишилган ҳолда умумитиёф экспорт ресурси бўлади, алоҳида баҳоланади деб кўрсатишган. Агар шундай бўладиган бўлса мустақиллик ҳақидаги декларациямиз қаерда қолади? Мулк тўғрисидаги қонун жуда ҳам кеңирик асосси равишда қабул қилинди. Бу қонун нафақат аллақачон қабул қилиниши, балки самарали ишлаши керак эди. Агар жумҳурият мулк объектлари ажратилиб, биринчи навбатда жумҳурият ҳалқи учун хизмат қилмайдиган бўлса, иқтисодий ва сиёсий суверенитет ҳам, мустақиллик ҳақидаги декларация ҳам моддий асосга эга бўлмайди, қуруқ ҳавойи гап бўлиб қолаверади.

Сухбатдош **Абдумажид АЗИМ**



— Ол, ўғлим, еганинг ош бўлсин.

Сураткаш **Ф. Қурбонбоев.**

Navoi's va Nizomiy's

Рўзи ҚОДИРИЙ,

уйгур шоири, филология фанлари номзоди

Надимий уйғур адабиёти тарихида «Учинчи гулханиш» даврига байроқдорлик қилган буюк зот Абдурахим Низорийдир. У мутафаккир шоир, йирик жамоат ва давлат арбоби ҳамдир.

Низорий 1770 йили кўхна Қашқар шаҳрининг Булоқбоши маҳалласида буюкчи оиласида дунёга келади. «Хонлик мадрасаси»да таҳсил олади, мусулмон дунёсининг илмий, бадий мероси дурдоналарини изчил ўрганади. Айниқса улуг устоз Навоийнинг бадий, илмий фаолиятини, халққа раҳнамолигини ва гамхўрлигини чуқур тадқиқ ва таҳлил этиб, маънавий камолотда ҳам юқори чўққига кўтарилди. Бироқ турмуши рўшноликдан йироқ бўлиб, юқори маҳкамаларга, қозихоналарга мерос жанжаллари ва бошқа ҳақдаги ҳужжатлар ёзиб бериш, хаттоғликдан туршадиган даромад билан кун кўради. Бадий ижод билан бемалол шуғулланишга имкон бўлмайди. Фақат олтигишга яқинлашгандагина «Хонлик мадрасаси»га мударрис бўлади.

Уша даврда Қашқардаги хонлик саройи тахтига минган Зухридинбек унинг билан мактабларда, «Хонлик мадрасаси»да бирга билим олган яқин сабоқдоши, дўсти ҳам эди. У ўша 1830 йили Низорийни саройнинг бош маслаҳатчилиги ва девонбеги лавозимига таълиф этади.

Низорий сарой ишларида тубдан бурилиш ясади. Зухридинбек ҳам чинакам маърифатпарвар, маданиятпарвар раҳнамога айланади. Зухридинбекни ўз измига олган Низорий Оффоқхўжа ва унинг фарзандларининг бир-бирдан хонлик талашиб олиб борган ички урушларда, чет эл босқинчиларининг оёғи остида барбод бўлган, йўқолишга юз тутган Қашқарияни аввалги ҳолига келтирмоққа ҳаракат қилади, фан-маданиятдаги турғунликка барҳам бериш йўлидан боради. Хусусан, Оффоқхўжанинг таркидунёчилиikka тарғиб қилган ғояларига қарама қарши ўлароқ фани, маданиятни, ижодни озод этишга астойдил киришади. Бу борада, айниқса Навоий анъаналари унга илҳом бағишлайди.

Низорий асосан олтигиш ёшидан бошлаб бадий ва илмий ижодга жиддий қўл уради. Туркий тилдагина эмас, балки, форс тилларида ҳам нафис ва теран асарлар яратади. Айни чоғда Навоий изидан бориб, унга чиндан шогирдлик садоқатини намоеъ этади. Биз ушбу мақолада Навоий ғазалларига боғланган мухаммаслар хусусидагина фикр юритишни лозим топдик.

Низорийнинг ҳаёти ва ижоди манжур, хитой босқинчиларининг истилосидан кейинги асоратли даврга тўғри келади. Шу боис унинг Навоий ғазалларига боғланган мухаммасларида асосан инсонпарварлик, мардонаворлик, тенглик, эзгулик билан бирга маърифатпарварлик ғоялари биринчи ўринда туради. Бу ҳол

унинг ҳамма асарларида, жумладан Навоий ғазалларига боғланган 38 та мухаммасида ҳам ёрқин кўринади. Мазкур мухаммасларда Шарқий Туркистон халқининг таркидунёчилик ва гумроҳликка, жаҳолатга қарши кураши манзаралари акс этган.

Низорий фалак гардишининг тескарчилигидан, босқинчиларнинг асоратидан нолиган, ҳасрат-надомат оҳларини янграган халққа ҳамдардчилигини баён айлашда Навоий ғазалларига, аънарасига суянади ва мухаммаслардан берида шоир ёзади:

*Вужудим ўрганибдур, оҳким,
ҳижрон шароринда,
Гудоз этмиш фалак мен хастан
чун ишқ норинда,
Жафодин ўзга бир бехбудлик йўқ
чарх коринда,
Бир ой ўтди мен Маъзунга,
бир ой интизоринда,
Ки, не кўнгулм эрур ҳушинда,
не хушим қароринда,
Чиқабон шоҳсуворим йўлига зар дам
қарай келса,
Фирогим туллари ёғруб хуршид
намой келса,
Нисор этмакка жон авжига олиб
олдирой келса,
Қуёш чиққандек ўлғай тийра тун
ичра ул ой келса,
Навоийнинг фироқ ичра қизаргон
рўзгоринда.*

Навоий анъаналарини, ғояларини ижодий ривожлантириб, уни уйғур диёрининг нафаси билан юғрилтирган, унинг курашчанлик, умидворлик руҳдан маънавий озиқланган Низорий ўз давридан ризо эмаслигини, истибодга қарши ҳис-туйғуларини изҳор қилади. Меҳру шафқатни билмаган, вафони унутган, жафони касб этган, ҳаёт умидларини чил-чил айлаган, муҳаббат ва шафқатни топтаган бехисларга, амалдорларга, мустамлакачиларга қаҳру ғазабини қалб созига солган Низорий «Биз» номли мухаммасида хитоб қилади:

*Аё чархи золим, жафони
унутқил,
Замона вафо қилки,
бизни оутқил,
Халойиқ ишидан кўнгулни
совутқил,
Сабукрўх соқи фано жоми
тутқил,
Ки ўзлук юкидин гаронборлар
биз.
Кўнгул қил азал соқисининг
саломин,
Оёғига бош қўй, қилиб
эзтиромин,
Қил ушшоқ бирла Низорий
маҳомин,
Навоий киби ичкил ишқ
жомин,
Харобот куйида хуморлар
биз.*

Шоир юрагининг ғалаёлини додалари ситамкор замонга норозилигидан далолат берибгина қолмасдан, балки маънавий исён оловидан битган қақмоқ бўлиб кўкни чулғайди. Бу аслида Навоий даҳосининг чўғларидан яралган оташин ғазалларнинг қақнаётганидан, ҳеч қачон, ҳеч замонда сўнмаслигидан нишондир.

Низорий ҳам инсон умри фаслларининг ўзгарувчанлигини ва бу ўзгаришлар жараёнида рўй берадиган ҳодисаларни кенгрок, теранрок таҳлил этишга, моҳиятини очишга интилади. Ёшлик билан қариллик ўртасидаги тафовутни, айниқса ёшликка хос шўхлик, қувноқлик, беғуборлик, самимиятни эҳтиросли лавҳаларда фалсафий умумлаштиришга ҳаракат қилади. Шунингдек кесаларга, отахон ва онахонларга ҳам хос бўлган вазминлик, зук-колик ва донишмандлик, тadbиркорлик каби хислат-фазилятлар ҳам мухаммаслар мундарижасини ташкил этади.

Навоий ижод мактабидан беҳад баҳраманд бўлган ва буюк устоз анъанасини ижодий давом эттирган Низорий ўз замонасининг турфа хил табақалари қарашларини мазкур мухаммасларда тўлиқ акс эттиришга интилади. Хусусан фан-маданиятга, унинг

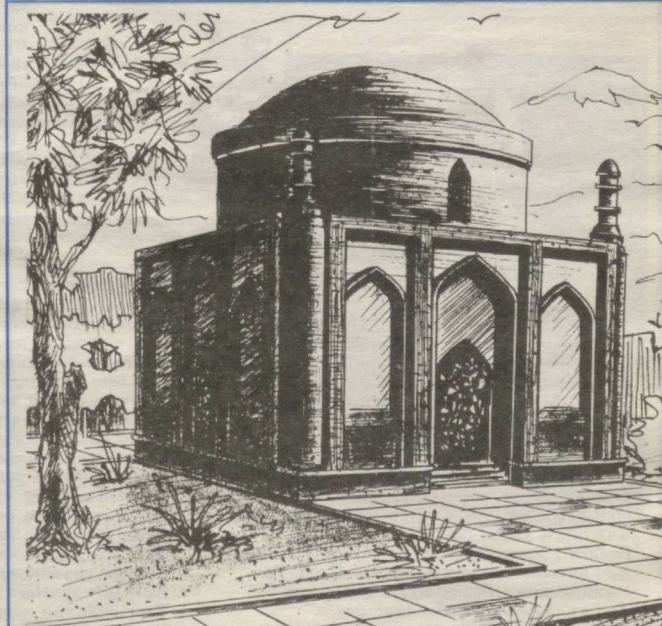
тараққиётига тўсик бўлган мутаассибларни қаттиқ танқид остига олади.

*Дедики, зухд эли кел,
эди хонақоҳимга,
Ки тарк айла ҳавони,
кириб фаноҳимга,
Дедимки, бокқил, аё зоҳид,
узиргоҳимга,
Мен садоҳ қачон етдим эрса
шоҳимга,
Юзумни ерга қўюб дей
илоҳимга,*

— дея зухд элидан нари юришни баён этса, «Эй шайх» номли мухаммасида бундай дейди:

*Чун ишқ баъзида зоҳид сурури йўқ,
эй шайх,
Ки ҳажр ўти емаган, оҳ, дуди йўқ,
эй шайх,
Ки гайриларга Низорий сужуди йўқ,
эй шайх,
Навоий эр деди жуз ҳақ аужуди йўқ,
эй шайх,
Не ёвса гурурсан они лоилоҳи
иллалхо!*

Хулоса қилиб айтганда, Низорийнинг устод Навоий ғазалларига боғланган мухаммаслари шогирдининг устозга ҳурмати ва эҳтиромидан далолатдир. Шунингдек, буюк устодга муносиб бўлиб етишган шогирдининг ўзи ҳам кўплаб ижодкорларга устозлик даражасига етганлиги ўзига хос адабий воқеадир.



Ҳиротдаги Мир Алишер Навоий мақбараси.

Рассом О. Ҳолиқов



Бахшили эл ботир булар

ЭРГАШ ЖУМАНБУЛБУЛ УҒЛИ (1868—1937) Самарқанд вилояти, Нурута туманининг Жўш даҳасига қарашли Қўрғон қишлоғида туғилган.

Устози — Жуманбулбул Мулла Холмурод ўғли. «Равшан», «Қундуз ва юлдуз», «Кунтуғмуш», «Якка Аҳмад», «Далли», «Холдорхон», «Алломиш» каби ўттиздан ортиқ дostonлар ва кўплаб термаларни ижро этган.

Бухоро мадрасасида таҳсил кўрган, араб ва форс тилларини яхши билган. «Таржимаи ҳол», «Уртоқ Ленин», «Келдим» каби замонавий асарлар яратган.

Хонумоним бўлди чун барбод дастингдан, фалак,
Бўлмади ғамгин бу кўнглим шод дастингдан, фалак,
Қилмадинг асло дилим обод дастингдан, фалак,
То қиёмат дод этарман, дод дастингдан, фалак,
Дод дастингдан, фалак, бедод дастингдан, фалак!

Шоҳларнинг шоҳи эрдим, ҳукм этардим ўлтириб,
Золимига жабр айлаб, ўғри бўлса ўлтириб,
Ҳукми шоҳликнинг адолат бирла даврини суриб,
Золимлар қўрқар эрди, бу ёмон ҳукимим кўриб,
Дод дастингдан, фалак, бедод дастингдан, фалак!

Неча шаҳзодлар билан ҳар ерда майдон ўйнашиб,
Гоҳларда от чопиб, гоҳларда чавгон ўйнашиб,
Гоҳи гўйбозлик қилиб, майдонда ҳар ён ўйнашиб,
Гоҳ қиличлар силташиб, тиг ила жавлон ўйнашиб,
Дод дастингдан, фалак, бедод дастингдан, фалак!

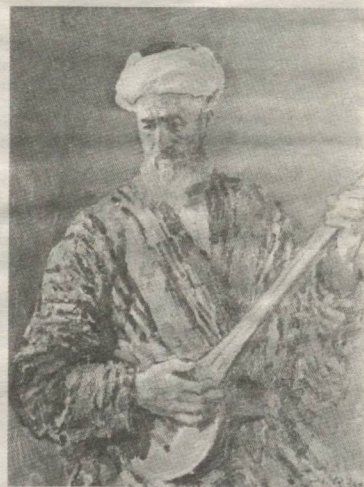
Отларан бўлсам, қўшин мағрибу машриқ томон,
Айланиб кетмас эди бошимда ҳар кун минг гулом,
Шоҳлардан минг киши ҳар эрта келарди салом,
Қунда минг мулло келиб тафсирдин айларди баён,
Дод дастингдан, фалак, бедод дастингдан, фалак!

Отларан бўлсам, қўшин чиқар эдилар лак-балак,
Минг хачир хизматда эрди, яна эрди минг эшак,
Яна сонсиз сувор ташир эди хору хашак,
Яна юзта фил юрарди устида заррин тўшак,
Дод дастингдан, фалак, бедод дастингдан, фалак!

Отимни Кунтуғмуш дейди, мен Нўғайнинг
хониман,
Дилбаридан айрилиб, мен бир ажаб сарсониман,
Олдириб икки кўзимни дийдаи гирёниман,
Онадан бахти қаро туғдим, шунинг хайрониман,
Дод дастингдан, фалак, бедод дастингдан, фалак!



ФОЗИЛ ЙҮЛДОШ УҒЛИ (1872—1955) Самарқанд вилояти, Булунгур туманининг Лойқа қишлоғида туғилган. Устози — Йўлдош шоир. «Алломиш», «Ёдгор», «Шири билан Шакар», «Рустамхон», «Малика Айёр», «Машриқ», «Интизор», «Балогардон», «Нуралли», «Жаҳонгир» каби ўттиздан ортиқ дostonларни ва кўплаб термаларни куйлаган. «Очилдов», «Жиззах қўзғолони», «Маматқарим полвон» каби замонавий дostonлар яратган.



Илқичинда ўзи келган синлидир,
Товушқон туёқли, марол беллидир,
Аросат кунда ажаб қоллидир,
Қиммабаҳо экан ўзбекнинг оти.
Минганларнинг яқин етар мақсади
Қўлтигида тўрт ярим газ қаноти,
Асл тулпор экан ўзбекнинг оти.
Ўзи шундай, келган экан човқар кўк,
Қуйруғидан берисинда кири йўк.
Қандай бўлса минганларнинг кўнгли тўқ.
Мен биламан илдамликда тенги йўк.
Қимтинса ўтади осмонда қушдан,
Белига ярашган қарқ қубба пуштан,
Ҳеч камлик қилмайди йўрға юришдан,
Умид қилма Ойбарчиндай бувишдан.
Асл тулпор экан ўзбекнинг оти.
Буни минган Қўнғиротнинг беқзоди
Ўн икки ой сен отингни боқтирсанг,

Йўл-йўлакай йўлги гулмих тўқтирсанг
Авайлаб ўзади ўзбекнинг оти.
Бедов миниб, от абзалин шайласанг,
Пойга қилиб кўп шумликни ўйласанг,
Пойганинг бошида тортиб бойласанг,
Ўнг беш кун илгари берман ҳайдасанг,
Бўшалса ўзади ўзбекнинг оти.
Аввал қулоқ солгин айтган тилларга,
Сенга тақдир қилмас Барчин гуллар-а
Чопа берсанг олтойчалик йўллар-а,
Инграса ўзади ўзбекнинг оти.
Қалмоқ элда от бўлмайди баробар,
Умид узиб кета бергин қалмоқлар,
Отинг ўзолмаса нима қиласан,
Бир ўзбекдан изза бўлиб қоласан,
Беҳуда урушиб ҳалок бўласан.
Қаердан чопсанг ҳам аввал келади,
Тенг бўламан деган отлар ўлади.
Барчиойни ўзбек оти олади,
Бошқа от минганлар ҳалок бўлади.





МУҲАММАДҚУЛ ЖОНМУРАТ УҒЛИ ПУЛКАН (1874—1941) Самарқанд вилояти, Хатирчи туманининг Қатагон қишлоғида туғилган.

Устози — Жасоқ Холмурод ўғли. «Гўрўғли», «Юнус пари», «Мисқол пари», «Авазхон», «Авази излаш», «Ҳасанхон», «Чамбил қамали», «Бўтакўз», «Қиронхон», «Бердиёр оталиқ», «Шайбонийхон» ва бошқа етмишдан ортиқ анъанавий дostonларни куйлаган. «Ҳасан батрак», «Комсомолка Ойтути» ва қатор термаларни ижод қилган.



«Гўрўғли» дostonидан

Юрт кадрини шоҳлар билмас,
Тилла тахтдан тушмагунча,
Эл кадрини беклар билмас,
Бошқа элга ошмагунча.

От кадрини йигит билмас,
Яёв йўлга тушмагунча.
Эр кадрини хотин билмас,
Емон ерга тушмагунча.

Ер кадрини йигит билмас,
Емон хотин олмагунча.
Қўш кадрини сайёд билмас,
Қарчиғайни солмагунча.

Қўш кадрини деҳқон билмас,
Наввос, ҳўкиз кўшмагунча.
Тўн кадрини йигит билмас,
Тўн эғнидан тушмагунча.

Элнинг қадрин шоҳлар билмас,
Бошқа юртга ошмагунча.
Марднинг қадрин одам билмас,
Номардга бош кўшмагунча.

Емонлар тортсин жасонин,
Қадрин билсанг жавҳар бўлар,
Бек билмас инъом мазасин,
Ҳотам бўлиб тушмагунча.

Сўз деган бир гавҳар бўлар,
Қадрин билсанг жавҳар бўлар,
Суҳанвор қадрин на билсин,
Маънисига тушмагунча.

Бир барнонинг кўп ақли,
Зарафшон бўйи кавҳар айт.
Хур юзлининг қадрин билмас,
Емонга бош кўшмагунча.

Зарнинг қадрин захҳоба айт,
Элнинг қадрин арбобга айт.
Хасислар мардонин билсин,
Элнинг эғасин ёмонлаб,
Бир иш бўлиб шошмагунча.

ИСЛОМ ШОИР НАЗАР УҒЛИ (1874—1953) Самарқанд вилояти, Нарпай туманининг Галақас-соб қишлоғида туғилган.

Устози — Эрназар Хизр ўғли. «Алломиш», «Ҳасанхон», «Орзигул», «Гулихиромон», «Соҳибқирон», «Эрли ва Шерали», «Далли» каби ўттиздан ортиқ анъанавий дostonларни куйлаган. Уста дўмбирачи бўлган. Кўплаб замонавий терма, кўшиқлари мавжуд.



Куйган қулга кенг мамлакат тор экан,
Адашганлар бир-бирига зор экан,
Хамма жойда йўқ деб келди хабаринг,
Шукур, сени кўрар куним бор экан.
Уғлидан айрилган қари хор экан,
Уғил қатордаги бир мас нор экан,
Борган-келган ўлган девди ўзингни,
Шукур, сени кўрар куним бор экан.
Сеникидир Оқтош элнинг кўрғони,
Танимнинг қуввати, жисимининг жони.
Қайси элга бординг, Оқтош полвоени?
Интизор бўлдим сени кўргани,
Қарликда отанг кўрди юзингни,
Энди ўлсам, болам йўқдир армоним,
Топширай кўлингга элу юртимни.
Кўрар кўзим, бир нарғисим сен эдинг,
Бу йўлингга сарғайтирдинг бетимни,
Кўлингга топширай давлат-тахтимни,
Сен кўлингга ол адолатимни,
Қариганда, қартайганда бу отанг,
Сувон мардга бердим мамлакатимни.

«КУНЛАРИМ»дан

Қайнаб чиқишлари кумуш қўнғирок,
Бир умр куйимга солгандир қулоқ.
Туғилган ҳам ўсган ери шоирнинг
Сувлари шакардай шу Қайнарбулоқ.
Кўзёшим булоқдай оққан кунларим.

Отадан қолдим ман етти ёшимда,
Минг турли жафолар шўрлик бошимда.
Ербой деган мени олиб сақлади
Онам шўр келолмас сира қошимга
Онамни соғиниб юрган кунларим.

Қизил оёқ қирлар кечиб боқдим мол,
Кулфат билан ўтди болалик увол.
Вой хотиннинг берган битта кулчаси
Етмас эди, қуриб қоларди мажол.
Бир бот тўйиб нон емаган кунларим

Емғир ҳеч ёғмаса ерлар бўлар чўл,
Кўз ёшимга ёстиқларим бўлар хўл.
Йўқчилик етимлик бошни гангитди,
Қайғу билан туманлидир юрар йўл
Йўл топмасдан кўп гангиган кунларим

Тоғдаги чўпонлар чалар дўмбира
Кулфат тоши бошларин қилмиш яра
Пайт пойлаб борардим улар ёнига
Билар-билмас дўмбира чала-чала
Қўрқа-писа уйга келган кунларим.

АБДУЛЛА НУРАЛИ УҒЛИ (1874—1957) Қашқадарё вилояти, Китоб туманининг Қайнарбулоқ қишлоғида туғилган.

Устози — Ражаб шоир. «Алломиш», «Сайдимхон», «Кунтуғмиш», «Гўрўғли», туркумига кирувчи йигирмадан ортиқ дostonларни куйлаган. Замонавий дoston ва термалар яратган.

Устимдан учади турли-туман куш,
Дўмбирани ўйлаб кўрар эдим туш,
Ербой сезиб қолиб мени уришди:
— Молдан келиб уйда қилмайсан юмуш.
Дўмбира деб гап эшитган кунларим...

Қиш-қировли кунлар, юпун устимиз
Суякка халтадир, этсиз пўстимиз
Ҳафта, ойлар гўшт кўрмайди қозон ҳам,
На қатиқ бор, на ёғимиз, сугимиз.
Камликнинг камолин кутган кунларим.

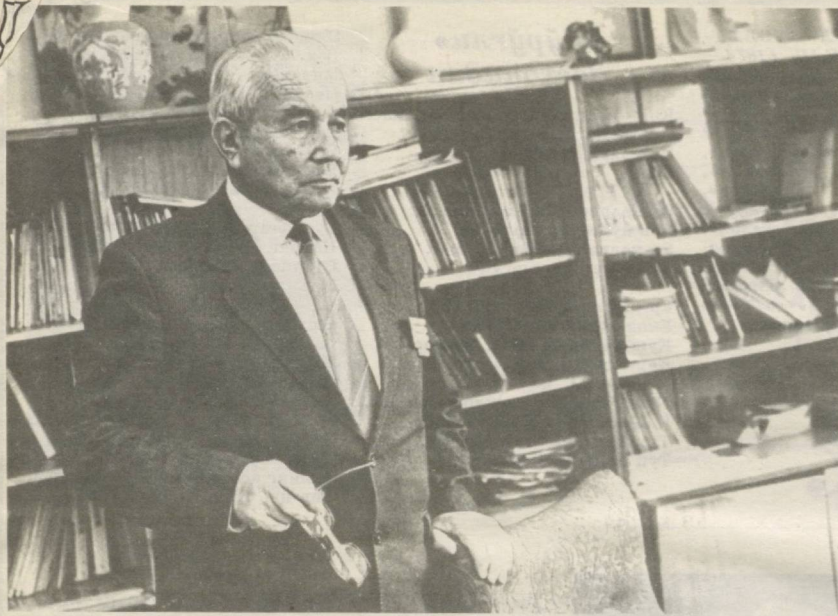
Дўстнинг гуссаси, ғамидан бездим,
Ўн саккиз ёшимдан юриб эл кездим.
Ражаб шоир устозимдан ўрганиб,
Қўшиқ айтишликда кўплардан ўздим.
Эл кезиб дўмбира чалган кунларим.

Саҳифани филология фанлари номзоди
Шомирза ТУРДИМОВ тайёрлади



Жалол МУХСУМОВ,
СССР Тиббиёт фанлар дорилҳикмасининг
мухбир аъзоси, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган
фан арбоби, профессор

АКАДЕМИК
И. Қ. МУСАБОВ
80
ЁШГА ТЎЛДИ



ОЛИМНИНГ ЙЎЛИ

Дунёдаги энг инсонпарвар касблардан бири — шифокорлик. Кўплар шифокор бўлишни орзу қиладилар, лекин бунга камдан-кам — машаққатли меҳнатдан қочмайдиган юксак маданиятли, беморларга меҳрли ва қийинчиликлар олдида саросимага тушмайдиган ўз касбининг фидойилари муяссар бўладилар.

Агар корхоналарда муҳандис айби билан сифатсиз маҳсулот ишлаб чиқарилса, нуқсонни тузатиш мумкин. Аммо шифокорнинг адашиши ўнглаб бўлмас жиноятдир. Чунки шифокорнинг фаолияти тирик одам — беморнинг тақдирини билан боғлиқ.

Касалликни тўғри аниқлаш ва уни даволаш учун табобат аҳлидан тинимсиз изланиш, маҳоратини ошириш, дунёвий билимларини ўзлаштириб бориш талаб қилинади. Ҳозирги замон тиббиёти шифокорлардан ўз касб маҳоратини ошириш билан бир қаторда адабиёт, санъат, фалсафа, ўз халқининг тарихи, урф-одатини мукаммал билишни тақозо этади. Шундагина ҳар бир бемор ўз тақдирини шундай шифокорларга ишонч билан топширади ва касалликнинг соғайиш жараёни анча енгиллашади. Чунки ҳар бир шифокор касалликни текшириб кўраётганида бемор ҳам уни ўрганади ва қандай мутахассис эканлигини билиб олади.

Ўзбекистон ССЖ Фанлар академиясининг академиги, СССР тиббиёт фанлари академиясининг мухбир аъзоси, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, жумҳуриятимизда хизмат кўрсатган шифокор, тиббиёт фанлари доктори, профессор Исоқ Қурбонovich Муса-

боев ҳам халқимизнинг ҳурмат ва эъзозига сазовор бўлган инсонлардандир.

1965 йил, август ойида ҚҚМЖда қандайдир маълум бўлмаган аломатларга эга бўлган касаллик тарқала бошлади. Маҳаллий шифокорлар томонидан кўрилган даволаш чоралари натижасиз бўлиб, оммавий ўлим хавфи тўғилди. Беморлар ич кетиш, кўнгил айниш, қусиш, безгак, озиб кетиш натижасида танаси қуриб, ҳолсизланиб ўла бошладилар. Хавфли юқумли касаллик пайдо бўлгани барчани катта ташвишга солиб қўйди.

Тошкентдан юқумли касалликлар соҳасида машҳур олим И. Мусабоев чақирилди. У аэропортдан тўғри даволаш муассасаларига бориб беморларнинг касаллик тарихи билан танишиб, уларни синчиқлаб кўрди ҳамда давлат ва беморлар олдидаги бутун жавобгарлиқни ўз зиммасига олиб, қаҳрамонларча бу касаллик вабо эканлигини аниқлади, тезлик билан унинг тарқалиб кетмаслиги учун чоралар кўриш кераклигини айтди.

Шуни таъкидлаш керакки, профессор И. Мусабоев келгунигача ўтказилган тажрибахона хулосалари вабо касаллигини келтириб чиқарувчи омилларини тасдиқлай олмаган эди. Бу хабар яшин тезлигида жумҳуриятимизга тарқалди. Ҳукумат вабо касаллигига қарши кураш фавқулодда комиссиясини тузди. И. Мусабоев эса бу хавфли касалликка қарши курашни режалаштирди. Ўз вақтида кўрилган тезкор чоралар натижасида вабо касаллиги тарқалиб кетишининг олди олинди. Вабо касаллиги тарихида бўлмаган янги чораларни қўллаш натижаси ўлароқ 21 кун ичида бу хавфли юқумли касалликнинг тарқалиши жиловланди.

И. Мусабоевнинг бу фидокора ишлари тақ-

дирланиб Ленин ордени билан мукофотланди ва унга «ҚҚМЖда хизмат кўрсатган фан ва техника арбоби» фахрий унвони берилди. Катта ажал офатини тўхтатган шифокор бунгача ҳам тиббиёт соҳасининг чўқур билимдони сифатида Иттифоққа танилган эди.

И. Мусабоев 1910 йил, 22 октябрда Фарғона вилоятининг Навкент қишлоғида батрак оиласида дунёга келиб, 10 ёшида етим қолиб болалар уйида тарбия топди. 1926 йилда Фарғона Тиббиёт техникумини тугатгач, Самарқанд давлат тиббиёт олийгоҳига кириб, таҳсил ола бошлади. У ўқиш давомида шаҳар соғлиқни сақлаш бўлими mudирининг ўринбосари бўлиб ишлади.

Самарқанд давлат тиббиёт олийгоҳининг даволаш куллиётини муваффақиятли тамомлагач, у 1935 йилда юқумли касалликлар кафедрасининг аспирантурасига киради. Тиббиёт фанлари номзоди даражасини олиш учун илмий-текшириш ишлари олиб бориш билан бир қаторда Самарқанддаги янги ташкил қилинган ноҳия соғлиқни сақлаш бўлимининг mudири бўлиб ишлайди. Лекин тинч меҳнат фаолиятига уруш раҳна солиб, Исоқ Қурбонovich ҳам жанг майдонига сафарбар қилинади. У турли фронтларда бўлиб даволовчи бўлишга бошлиғи, 92-алоҳида ўқчи бригаданинг Тиббий-даволаш хизмати бошлиғи, сўнгра 343-ҳарбий госпиталнинг юқумли касалликлар бўлимининг mudири бўлиб хизмат қилди, шу тариқа юзлаб жангчиларнинг жонига ора кирди.

1942 йилда «Тиф-паратиф касалликларида қон қуйиш» мавзусида номзодлик диссертациясини ҳимоя қилади. 1944 йилда Ўзбекистон ҳукуматининг илтимосига биноан Совет Ар-

мяси сафидан қақирлиб, илмий-текшириш ва педагогика фаолиятини давом эттиришга юборилади. Олдин Самарқанд тиббиёт олийгоҳи юқумли касалликлари кафедрасининг доценти, сўнгра шу кафедранинг мудирини бўлиб, олимлар кенгашига сайланади.

Олим тиф-паратиф касалликларида жигар фаолиятининг аҳамияти устида катта илмий-текшириш ишлари олиб боради ва нихоят 1951 йилда СССР Тиббиёт академиясининг олимлар кенгашида фан доктори илмий даражасини олиш учун диссертациясини ҳимоя қилади. Тиббиётнинг муҳим соҳасига бағишланган бу самарали иш кейинчалик тиф-паратиф юқумли касалликларида жигарнинг фаолиятини ўрганишга бағишланган шифокорлар учун керакли қўлланма сифатида чоп этилади.

1951 йилда И. Мусабоев СССР Соғлиқни сақлаш вазирлигига қарашли Тошкент врачлар малакасини ошириш институтининг юқумли касалликлар кафедраси мудирини қилиб сайланди. У киши ҳозиргача ишлаб келаётган шу кафедра иттифоқ миқёсидаги юқумли касалликларни ўрганиш ва даволаш илмий марказларидан бирига айланди. Иттифоқимиздаги шифокорлар Тошкентга келиб бу ерда ўз малакаларини оширадilar ва таълим оладилар. И. Мусабоев жумҳуриятимиздаги энг йирик илмий-текшириш институтларидан бири бўлган эпидемиология микробиология ва юқумли касалликлар институтини асосчиларидан биридир.

Халқимиз ибораси билан айтганда, миноранинг баландлиги унинг ердаги сояси билан ўлчанади, олимнинг улуглиги унинг тайёрлаган шогирдлари сони ва сифати билан белгиланади. Профессор И. Мусабоев ўз илмий фаолиятида 15 фан доктори ва 85 дан ортиқ тиббиёт фанлари номзодларини тайёрлади. Булардан кўплари Ватанимизнинг турли шаҳарларида кафедра ва лаборатория мудирлари даражасида илмий-текшириш ишларини олиб бормоқдалар.

Жонкуяр олим ўзининг самарали илмий-текшириш ишларини ўлкаимизда учрайдиган турли юқумли касалликларни ўрганиш ва даволашга бағишлади. Узбекистонда геморрагик иситма ва Ку-риккетсиоз касалликларини ўрганиш ва уларнинг аломатларини белгилаб берди. Иттифоқимизда биринчи бўлиб турли юқумли касалликларда бемор танасидаги микроорганизмларнинг ўзгаришини текшириб, уларнинг касалликни аниқлаш ҳамда даволашда катта аҳамиятга эга эканлигини исботлади. И. Мусабоев ўзининг катта илмий тажрибасига асосланиб тиф-паратиф, дизентерия, гепатит, вабо, дифтерия касалликларининг янги туркумларини тузиб берди. Биринчи марта вабо касаллигининг ошқозон шаклини аниқлади.

Тиббиёт соҳасининг улкан билимдони томонидан ишлаб чиқилган юқумли касалликларни аниқлаш ва даволашдаги илмий тадбирлар жумҳуриятимиз шифокорлари томонидан кундалик иш жараёнида кенг қўлланилмоқда. И. Мусабоевнинг қаламига 500 дан ортиқ чоп этилган илмий иш мансубдир. У 20 га яқин рисола ва қўлланмалар, 12 та методик кўрсатмалар муаллифидир.

Жумҳуриятимиздаги юқумли касалликлар мутахассислари И. Мусабоевни 1973 йилда ўз илмий жамиятларининг раиси қилиб сайладилар. Шунинг билан бир қаторда у СССР юқумли касалликлар жамиятининг раис ўринбосари ҳамда СССР Тиббиёт академиясининг президиум аъзосидир. Бутуниттифоқ эпидемиологлар, микробиологлар илмий жамиятларининг фахрий аъзосидир. И. Мусабоев Ватан олдидаги катта хизматлари учун Ленин, Октябрь Инқилоби, уч марта Меҳнат Қизил Байроқ, Улуғ Ватан уруши, Хурмат белгиси нишонлари ва Ўзбекистон Олий кенгаши президиумининг Фахрий ёрлиғи билан мукофотлангандир. Бугун ўзбек халқининг улкан олими И. К. Мусабоев 80 ёшга тўлди. Шундан 60 йилини у халқ саломатлигини сақлаш йўлига сарфлади. Олим ҳали ҳам тетик ва чарчаш нималигини билмайди.

Биз Исҳоқ акага битмас-туғамас соғлиқ ва касалликларга қарши кураш соҳасидаги кўп қиррали фаолиятига катта-катта муваффақиятлар тилаймиз.



Ҳабиб АБДИЕВ

Чавандоз

Менга ҳам бир от беринг
мен ҳам чавандоз бўлай.
Куюқ ёли силкинсин
қамчисини тоқ беринг.
Туёқлари оловдан
куйдирсин бу заминни
Бу чўлу биёбонда
ёлғиз мен сирдош бўлай.
Бу майдоннинг бир четида
такрор-такрор кишнасин.
Бу тупроқни хушбўй ҳидин
тўйиб-тўйиб хидласин
Қоп-қора кўзларида
томчилайди оғриқ ёш
Қўйиб беринг, майли унга
заминларни куйласин.
Тўзгиган майдонларда
чангиб турар бир савол
Шафқат этинг покиза
шаҳри осмонименинг.
Уйнаган қамчин узара
фигон бўлар бу шамол
Билсанг чавандоз ўтган
бобо калонименинг.
Керак эмас наҳалда
Янграган созу нозлар
Унинг ўз туёғида жаранглайди
бу замин,
Фақатгина жонимда
мунқимасин бардошим
Бу замин юрагини
тепиб турсин шу отим.

* * *

Орта қолар, эвоҳ кичрайган умрим
Кўзлар равогидан тўкилар йиллар.
Яна не тиларсан тиланган жоним,
Хоргин қадамимда уюшар йўллар.
Ненидир излайман васфим саргардон
Оқ тонглар бағрига қўйилган бошим.
Кафтларим остида оқарар оппоқ
Минг бир хаёл узара минг бир кечмишим.

* * *

Баҳордек кетдилар кўнгилдан,
Вахтиёр кулган ул болалик.
Вужудимга тақилди қунлар,
Новдаларни безаган баргдек.

Ииллар ўтди, ўтар ҳар лаҳза,
Кетдинг мендан қўшиқдек мунгли.
Соғинчимни кучди юлдузлар,
Мана энди, мана куз фасли.

Ҳамон ўша мунгли қиёфанг,
Хануз ўшал, таваккал тақдир.
Узга кафтлар бағрида бу кун,
Ҳилпирайди хазонрез умр.



* * *

Бир соғинч йиғлатар
Бир соғинч яна,
Ҳижрон тунларида
муз қотди таним.
Ул соғинч йиғлатар
ул соғинч фано,
Яна мунг келтирар
ишқзада қалбим.
Бошимда судуралди
оғриқ булутлар
Қоронғу кўзларга
тўлди бу шамол,
Не учун хаётни
бунчалар севдим
Вафосиз бир қизни
севгандек алҳол.

* * *

Тунларга қарама кўзим қўрқасан
Кечада қораймуш улкан бир жаҳон
Бу юлдашлар бўлур мангулик сирин
Чун олис умидим эрур шул осмон,
Бир алам ёдлатган ул қаро тундан,
Ойдин оқ тонгларга чўқар аллақим.
Қора кўзларида эзилган ғамдан,
Туморлар тикади олиб бир чимдим.

Титраган бармоқлар силар бошимни,
Титраган руҳимда силкинар олам.
Кўриб кўзларимда гўдақ ёшимни,
Кимдир шивирлайди: «Эртак бу, болам».

* * *

Айландим дунёнинг чархузорида,
Бу ғазо кўнглимнинг саҳари сайрон.
Войландим хаёлининг етти торида,
Бир андух ситилар тилимдан ёмон.

Ойнинг нурларида куяр нигоҳим,
Ачишиб томирда оқар бу жоним.
Сокин кўчаларда жимжит йиғлайди,
Қизил япроқларга қорилиб қоним.

Куйладим, кафтимда гулларки унди,
Телбавор айлади бир жунун сеҳр.
Йиғладим бу йиғлоқ умрга кўнди,
Мискин бу юракда силанган меҳр.

* * *

Бетин қадамимда чайналар хаёл,
Қолдириб кетаман сени шу кунда.
Урган сен шу куннинг узоқ кечмишин,
Фақат йиғламагин бул қаро тунда.
Етақлаб кетарман ҳориган ойни,
Бу шом шамолга бағримни бериб.
Бу зах қалбим аро саргаяр гамим,
Ортимдан қақирма отимни тутиб.
Бир дам унит қилгин, некий борини.
Дуркун бир ой чикиб, илло илойим.
Нурларин сидириб ойдин кундан
Бир кун ажратади сенга мулойим.





Эсоной СОДИҚОВА

— Гулгина, қизим!
Коридорда кетаётган оқ халатли киз тўхтаб, орқасига ўтирилди. Ундан сал нарида баланд бўйли, бола кўтарган бир йигит билан бош врач турарди.

— Лаббай!
— Беморни палатага ётқизишга ёрдамлаш, қизим, — деди бош врач, — учинчига оборақол. Бўш ўрин бор. Бола қаттиқ шамоллабди.

Киз индамай йўл бошлади. Шу баробарида: «Бу йигитни қаерда кўрган эканман-а?» деган ўй хаёлидан ўтди. Палатага етгач, бўш ўрини кўрсатди.

— Марҳамат, — деди йўл бериб. Йигит энгашиб, болани каравотга ётқиза бошлади. Шундагина қаерда кўргани лоп этиб қизнинг эсига тушди. Утган ҳафта дугонаси билан Афғонистонда ҳалок бўлган синфдошларининг қабрини зиёрат қилгани борганда кўрган экан. Ушанда у устига чинингул кўйилган қабр тепасида бош эгиб турарди.

— Қолишимга рухсат берармикин? — сўради йигит қизнинг юзига қарамай.

— Углингиз катта экан, рухсат беришмаса керак, — деди Гулгина. — Яна билмадим, бош врачдан сўраб кўринг.

Бола кўзини очмасди, оғир-оғир нафас оларди. «Дадаси ёнида бўлгани яхши эди, — ўйлади қиз ачиниб. — Онаси бўлса аянам яхши эди».

— Сиз... сиз кетмай туринг, — илтмос қилди йигит. — Мен ҳозир, бош врачдан сўраб келай...

— Бемалол бораверинг, шу ерда бўлман.

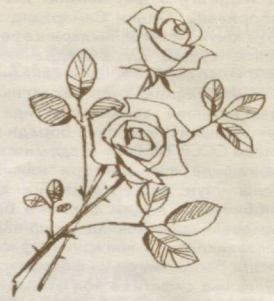
«Уша йигитмикин? Уша бўлса... ҳалиги қабр кимники экан? Онасимкин, ё боланинг онаси... Йўе, худо сақласин...»

Бола ижирғаниб устидаги чойшабини тепиб туширди. Гулгина унинг устига чойшабини ёпиб, пешонасига кўлини қўйди. Иссиғи баланд. Шошиб боланинг «Касаллик тарихини» қўлига олди. Шу пайт палатага ҳалиги йигит билан бош врач кирди.

— Хавотир олманг, — тушунтирарди бош врач йигитга. — Мана, Гулгинахон энг яхши ҳамшираларимиздан. Уч кунда оёққа турғизга юборади. Уйингизга кетаверинг. Ҳеч хавотир олманг, — дала берди йигитга.

Тулгина

Ҳикоя



Бош врач чиқиб кетгач, қиз йигитдан сўради:

— Нима бўлди?
— Кўрмайсизми? Ариқда чўмилибди-да...

— Уйда... уйда ёлғиз эдимиз? — сўради қиз. «Онаси йўқмиди?» димоқчи бўлдию айтолмади.

— Шу денг, — каловланди йигит, — кўшимизнинг боласи билан боғчага боришади. Бирга келишади... — яна чайналди у. — Чўмилишибди-да...

Гулгина унинг кўзларида мунг соясини кўриб вужуди зирқиради. Бошқа ҳеч нарса сўрамади.

— Унда, сиз бораверинг...
— Сизни... сизни қийнаб қўймасмикин?!

— Хавотир олманг, тузалиб кетади.

Йигит ноилож ташқарига йўналди.

... Уша кунни тонгача Гулгина ухламай, боланинг тепасида ўтириб қолди. Ҳамма дори-дармонларни қилди. Бола тонгга яқин тинчланиб, уйқуга кетди. Қиз эса ундан хотиржам бўлиб уйқули кўзларини ишқаб палатадан чиқаётганда унинг дадасига дуч келди.

— Қалай, тузукми? — сўради у саломни ҳам унутиб.

— Ҳозиргина уйқуга кетди, — жавоб берди Гулгина ерга қараб. — Марҳамат, кираверинг олди. Фақат уйғотиб қўйманг.

Унинг хаёлини яна тизгинсиз ўйлар эгаллай бошлади. Айниқса, йигитнинг кўзидаги мунг уни ўз қаёрига тобора тортиб борарди...

Гулгина эртасига эрталаб ишга келганида бола тузалиб қолган, ранги ҳам ўзига келган, каравотда ўтирганча аллақандай расмли китобчани варақлаётган эди. Гулгина унинг бошини силаб ёнига ўтирди.

— Тузук бўлиб қолдингми?

Бола юзлари думалоқ, жавдироқ кўзлари қоп-қора бу холасига ҳайрон бўлганча қаради-да, сўнг:

— Ҳа, — дегандек бошини ликиллабди.

— Энди танишиб олсак ҳам бўлар, а? — деди кўлини чўзиб. — Менинг исмиМ Гулгина. Сеникичи?

— Хондамир.

— Хондамир! Ухў-ў-ў, чиройли исминг бор экан-ку. Ҳўш, энди чўмилмайсанми?

Боланинг қийқ кўзларига муғомбирона тўйғу жиљва қилди.

— Йўқ, — деди ер остидан Гулгинага қараб.

— Бугун даданг яна келсалар керак-а?

— Ҳа...

— Уйларингизда яна ким билан турасизлар? — деб сўради юраги орқага тортиб, бир қалқиб кетди. Кўрқибгина Хондамирнинг юзига қараб қўйди.

— Дадам иккаламмиз...

— Ойинг-чи, ойинг...

— Ойим узоққа кетибдилар. Менга машина олиб келадилар.

Бехос Гулгинанинг кўз ўнгига йигитнинг мунг чўккан кўзлари учқун мисол чақнаб ўтгандек бўлди. Юраги зирқ этди. Боладан ойисини сўраганига афсусланди.

— Ҳали сен китоб ҳам ўқий ола-санми? — деди чалғитиб.

— Йўқ, Лекин санашни биламан. Санаб берайинми?

— Майли. Қани, сана-чи?

Бола бармоқларини бир-бир букиб санаб бошлади.

— Бир, икки, уч...

— Ҳўш, энди, унга мана бу қўлингиздаги бармоқларингни ҳам қўшиб сана-чи, неччи бўларкин? Қани, олти, етти, саккиз, тўққиз, ўн. Ана, энди ўнгача санашни ўрганиб олдинг.

— Дадамга ҳам санаб бераман.

— Жуда яхши. Энди, сен ётиб дам олгин. Фақат юрма. Иссиғинг чиқиси мумкин.

— Яна келасизми?

— Албатта келаман. Палатадаги бошқа ўртоқларинг билан танишиб ол. Хўпми, тойчоқ?..

Шу-шу бўлди-ю, Гулгина билан Хондамир ўртасида ўзига хос бир дўстлик бошланди. Хондамир ҳам қизга ўрганиб қолган, палатага кирмаган кунни: «Нега кирмадингиз?» деб сўрарди. Шу орада қиз Хондамирнинг дадаси билан ҳам танишиб олди. «Хондамирни менга ёдгорлик қилиб ташлаб кетган», деди бир гал ўғли ҳақида гап кетганда хўрсиниб. Ушанда у ўлигининг соғлигини сўраш учун ҳамширалар хонасига кирди-ю. Гулгина билан гаплашиб анча ўтириб қолди.

— Сизни қабристонда кўрган эдим, — деди қиз йигитнинг маъюслашган кўзларига тикилиб.

— Кўрган эдингиз?!

— Ҳа, дугонам билан боргандим.

— Мен ҳам тез-тез бориб тураман. Ҳар борганимда юрагим аламга тўлиб келади. Назаримда. Хондамирнинг онаси туپроқ остидан мени зор-интизор кутиб ётганга ўхшайди. Шундай нафис, назокатли бир вужудни тупроқ қандай яшириб ётганига ҳайронман... Қани энди эртақлардагидек, қабр иккига ажралса-ю ичига кириб олсам, дейман. Афсус, иложи йўқ. Ёдгорлик бўлиб мана шу Хондамир қолди. — Йигитнинг кўзлари

ғалати йилтиллаб, ёшга тўлди.

— Хафа бўлманг, ўглингиз омон бўлсин! Бир ажойиб бола бўладики. Бутун ғамларингиз унутилиб кетади, — деди йигитни чалғитиш учун, — бахтингизга тузалиб кетади.

— Яхшим шу Хондамир бор экан. У билан овунаман, — деди гапирётиб қизга бир қараб қўйиб. Шу билан баробар йигитнинг дилидан шундай мулоҳазалар кечди: «Тавба, қаердадир кўрганга ўхшайман, қаерда? Хондамирни «тойчоқ» деб эркалиштилари ҳам таниш. Е Холида кўшни болаларни шундай деб эркалишармиди? Эвоҳ, Холида, Хондамирни бир кўрганингизда эди. Уни қанчалар кутган эдингиз-а? Тугилмаган боламизга исм танлаб, қанча-қанча кечаларни оппоқ тонгларга улардик. Бозорга борсанг, боламага деб албатта машинами, қўғирчоқми кўтариб келардинг. Мана ўша боламиз. Тўртга тўлди. Сен уни қўролмадинг. Хондамир тили чиқибдики, сени сўрайди. «Ойинг машина олиб келади», деб овутаман. Шу гапимга баъзан ўзим ҳам ишониб, умидворлик билан эшикка тикиламан. Бозор-ўчар қилгани кетгансан-у, кириб келиб қолагандек туюлади менга. «Вой, дадаси, уйдими-сиз?» деганингизда овозингизнинг жанрангига уй тўлиб кетгандек бўлади. Тақдиримиз бунчалар аянчли бўлмаса-я!»

Йигитнинг хаёлга толганини кўрган Гулгина ачиниб кетди.

— Хафа бўлманг, — деди паст, секин овозда. — Ҳар қандай дардинг давоси вақт дейишади-ку... — Тўғри, шундай дейишади, лекин аслида ўтган вақт ноёб нарсаларнинг қадрини яна ҳам чуқуროқ ҳис қилишга мажбур қиларкан.

Гулгина йигитнинг қалбидаги дардини сал бўлса ҳам енгиллашмоқчи бўлгани э унинг суҳбатини тинглашга тоқати етмадими, ўрнидан турди.

...

Гулгина одатдагидек ишга келди-ю Хондамир ётган палатага яқинлашганда, эшик олдида қоғови солиқ Хондамир турарди.

— Нима бўлди, тойчоқ?

— Ҳозир... ҳозир Мурод билан Азизнинг ойиси келди, — деди кўзлари ғилтиллаб Хондамир.

— Ойилари келса, мана, мен ҳам келдим-ку!

— Сиз... сиз менинг ойим эмасиз-ку!

— Нега ойинг бўлмас экан-

ман, — деди Гулгина уни кўтариб олиб.

Гулгина гапирарди-ю ўз гапидан ўзи галати бўлиб кетди. Кўз олдига Хондамирнинг ҳамиша қовоғини солиб юрадиган дадаси келиб, унинг сўзларини эшитиб тургандек, юраги тез-тез уриб, пешонасида майда-майда тер заррачалари пайдо бўлди. Қўлоқлари ловуллади.

— Ҳа, ойинг бўламан, — деди яна паст овозда худди, ҳеч ким эшитмадимикин, дегандек атрофга аланглаб.

— Бўлмаса, бўлмаса Муродга: «Гулгина опам менинг ойим бўладилар», десам у: «Гулгина опа ҳеч кимга ойи эмас, улар доктор опа, укол қилиб бизни тузатадилар», дейди.

— Нима, доктор опа ойи бўлмайди, — кудди Гулгина болаларнинг ўзига хос ширин гапларидан завоқи келиб. Гулгина гапириб бўланинг кўз ёшларини рўмолчаси билан артди. Сўнг бағрига босиб юзларидан ўпди. Шунда димоғига жуда ҳам тотли бир хид урилди. Бу хиддан у яйраб кетди. Бу хиддан маст бўлган кўйи анча бағридан бўшатмади. Бироздан кейин юзларидан яна бир бор чўллилатиб ўпди-да, ерга кўйди.

— Бор энди, ўйнайвер, сени ҳеч ким хафа қилмайди, — деди.

Уша кунли Гулгина ишини қай аҳволда тугатиб, қай аҳволда кетганини билмайди. Кўз олдидан қизил чинни гуллар ёйиб ташланган қабру қулоғидан Хондамирнинг: «Сиз менинг ойим эмасиз-ку», деган сўзлари кетмас эди.

Гўё бошқа оламга тушиб қолгандек, ўзига нотаниш бу оламнинг ташвишлари, ғами, алами сезилар-сезилмас, бироз ҳуркак қувонч-ўкинчлари, инжиқликлари — ҳамма-ҳаммаси уни ўраб-чирмаб ўзига ром этарди. Бу ҳолатнинг сабабини ўзи ҳам тушуниб етмас эди.

— Мазанг йўқми? — сўради онаси.

— Йўқ, жойида, — Гулгинанинг овози қалтираб чиқди. Шу кунларда у кимнингдир маслаҳатига муҳтож, кимгадир дилини ёргиси келар, лекин бундай одамни тополмас эди. Онасига атайта теса, андиша қилади. Ҳозир ҳам унинг меҳр, ачиниш билан термулиб туриши қилдидаги жумбоқни егандек бўлди. Қўлларига таяниб хўрсинди.

— Нима бўлди, қизим?

— Мен, мен... — Гулгина айтолмади.

— Айт, болам, менга айтмансанг, кимга айтасан.

— Яқинда палатамизга бир болани олиб келишди.

— Олиб келса нима бўлибди? Оғирми?

— Йўқ, анча тузалиб қолди.

— Тузалиб қолса бўпти-да, нега энди хафа бўлаясан?

— Билмадим, бечорага бирам раҳим келадими...

— Раҳминг қилмай кўя қолсин, ота-онаси бордир.

— Онаси ўлган экан. Дадаси... дадаси билан бирга тураркан.

— Дадаси билан?

— Ҳа.

— Бўпти-да, турса. Ҳамма нарса-нинг чораси бор, ўлимнинг чораси йўқ, қизим.

— Биласизми, бола менга шундай ўрганиб қолганки...

— Убба, соддаси тушмагур-эй,

даволаганиндан кейин ўрганади-да.

— Йўқ-йўқ. Фақат унинг учун эмас.

— Бўлмаса нима учун?

— Узим ҳам билмайман, нима дейишга ҳайронман. Худди туман ичида юрганга ўхшайман. Ҳар кун ирталаб, мени палата эшиги тағдида кутиб туради. Бугун ҳам турган экан. Мени кўриб, йиғлаб юборди. Нукул: «Муроднинг, Азизнинг аяси келди», дейди хи-қилди.

— Кўнгли ўксиган-да, бола бечоранинг. Сен ҳам у-бу нарса олиб борганмидинг? — Ойсара хошанинг кўнгли бузилиб, кўзига ёш келди.

— Олиб боргандим, — деди Гулгина. Сўнг нимадир эсига тушгандек, шошиб ўрнидан турди. — Ойижон, мен бориб бир хабар олиб келай.

— Ҳозир келдинг-ку, овқатингни ҳам ичганинг йўқ.

— Кейин, ойижон, кейин. — Гулгинанинг назаридан Хондамир палата эшиги тағдида кўзида ёш билан уни кутиб тургандек бўлди. Она хайрон бўлганича қизининг орқасидан қараб қолди. Қизиқ, у яқиндагина шўх хандон эди, икки гапириб, бир куларди. Онанинг назарида у шу бир-икки ҳафтанинг ичида кўпни кўрган, ҳаёт тажрибаси ошган, ёши ҳам бир неча йилга улғайгандек эди.

Орадан уч ҳафтача вақт ўтди. Гулгина кўпича навбатдан ташқари кунларда ҳам Хондамирни кўргани келарди. Бундан Хондамир хурсанд, атрофида иргишлаб сакрарди. Кўпича иккалалари шифохона боғини айлангани чиқишарди.

— Гулгина опа, — деди Хондамир унинг қўлидан ушлаб. — Мен сизни жуда-жуда яхши кўраман, дадамга ҳам айтдим.

Гулгинанинг юраги шувиллади. Боласи тушмагур тушуниб-тушунмай нималар деяпти?

— Даданг нима дедилар? — сўради юраги ҳаприкиб.

— Сенга ёқса, майли, дедилар. Яна, Гулгина опамни ойи қилиб оламан, дедим.

— Оббо сен-эй, шунақа дедингми? — деди Гулгина ич-ичидан ловуллаб олов чиқиб. Негадир шу тобада онасининг илтижоли кўзларини эслади. У ҳар кун қизидан жавоб кутади. Кунда турнақатор бўлиб келадиган совчиларни эслади. Онанинг истаги қизини тезроқ култур жойига қўндириш. Қизи эса беварво.

— Ойижон, бошингизга болиш бўламан, — дея ҳазилга олади. Юраги жиз этмагандан кейин қийин экан-да. Негадир ҳозир онасига раҳми келиб кетди.

Эртасига унга келганда палата эшиги олдида уни яна Хондамир кутиб турарди. Бугун ҳам негадир қовоғи солиқ, ўтган-кетганларга хўмайиб қарарди. Гулгинани кўрди-ю юзи сал ёришгандек бўлди. Югуриб пешвоз чиқди.

— Ия, Хондамир, бу ерда нима қилиб турибсан?

— Сизни кутиб турибман. Келаман дейсиз-у, кетиб қолаверасиз. Алдоқчи...

— Оббо, энди алдоқчи ҳам бўлдимми? Уйга бориб келмасам бўлмайди-да. Мана келдим, сени ха-

вотир олмасин, деб. Бугун уйингга кетасан.

— Биладан. Сиз-чи, сиз биз билан бирга кетмайсизми?

— Мен кейинроқ бораман. Бу ерда ҳали тузалмаган ўртоқларинг бор. Уларга қарашим керак.

— Кейин борасизми?

— Албатта бораман. Чин сўзим. Ана, даданг ҳам келдилар. — Гулгина Хондамирга коридорнинг бошида келадиган дадасини кўрсатди.

— Дада, дада, Гулгина опам ҳам бизникига борарканлар...

— Ҳа, ҳа... — деди Гулгина ҳам нима дейишини билмай довдираб. — Хондамирни тузатиб оёққа тургизганингни учун сизга катта раҳмат, Гулгинахон!

— Бу — бизнинг вазифамиз, — Гулгина Хондамирнинг дадасига қаради. Йигитнинг кўзларидан илтижо жилва қилиб нимадир демоқчи бўларди.

ВАЙРОНАГА АЙЛОНАЕТ- ГАН ОБИДА- ЛАР

Амир Темури қурдирган Оқсаройнинг донғи оламага кетган. Ушбу обидадан бугунги кунга келиб қоқ иккига бўлинган пештоқ устунлари сақланиб қолган, холос.

Зиёратга келган сайёҳлар ўтмишдаги меъморчиликнинг юксак намунасининг аҳволини кўриб афсус-навожат билан бош чайқайдилар.

Оқ саройнинг вайрон қилинишини ўзини замон ҳукмдорларидан Абдуллахон номи билан ҳам боғлашади. Унга «бузувчи» деб лақаб қўйишган. Аммо бугунги кунда, кўз олдимизда бутунлай вайрон бўлаётган пештоқларни кўриб, пагатор сабалари Абдуллахонга нисбат берилиши нотўғри экан, деган мулоҳазага келамиз.

Ун йил бурун Ўзбекистон тарихий ёдгорликларни таъмирлаш илмий тадқиқот маркази Оқсарой пештоқи устунларини тиклаш лойиҳасини ишлаб чиққан эди. Афсуски, у деярли амалга оширилмади. Ёғоч тақчиллиги баҳона бўлиб уч йил аввал иш бутунлай тўхтагилди. Таъмирлашга ажратилган 15 миң сўмдан атиги миң сўми ўзлаштирилди. Обида пештоқининг юқори қисми эса ҳамон тўғилиб кетаётди.

Шаҳардаги бошқа тарихий ёдгорликларнинг аҳволи ҳам ачинарли. Ун уч йилдан буён «Кўк гўмба» маҷитини хавозалар қуриш турибди. Бироқ бун-

— Келиб... келиб турсак майлими? — деди йигит ниҳоят паст, титроқ овозда.

— Майли... Фақат касал бўлиб эмас...

— Опанларга хайр қил, Хондамир!

— Хайр!

— Хайр, яхши қолинг.

— Бошқа касал бўлмаглар.

Энди чўмилма, тойноқ, хўпми?

— Чўмилмайман. Борасиз-а?

— Албатта.

Гулгина уларни шифохона эшигига кузатиб қўйди. Йигитнинг мунг чўккан кўзлари унга умид бағишлаб, эртақлардагидек сеҳрли оламни ваъда қиларди. «Келиб турсак майлими?» деган овози эса акс-садо бериб, қулоғи остида қайта-қайта жарангларди.

Тошкент

дан хотиржам бўлишга сира асос йўқ. Чунки маҷит пойдевори ҳамда ичкарасини таъмирлаш лойиҳаси тайёр эмас. Киравершидаги устун ёрилиб кетган. Шамсиддин қулло, Гўмбази Сайидона мақбаралари ҳамда шаҳардаги бошқа ўнлаб тарихий бинолар ҳалокат ёқасида турибди. Кўнлари аллақачон вайрон бўлиб кетган.

— Шаҳрисабздаги тарихий иморатларнинг аҳволини кўриб дилинг хуфтон бўлади, — дейди шаҳар ижроқўмининг раиси Фазлиддин Ҳотамов.

— Шаҳар тарихий ёдгорликларида, унинг кўчаларида шарқ услубини сақлаб қолишимиз шарт. Аммо бунга амалга ошириш қийин бўлаётган. Юқори ташкилотларга мурожаат қилганимиз билан қониқарли жавоб ололмаямиз.

— Ун тўрт йилдан бери Шаҳрисабзда ихтисослашган таъмирлаш устахонаси фаолият кўрсатаётганига қарамастан, ҳамон у тўлиқ изга тушмаган дейди, — устахона бош муҳандиси Зиёдулла Камолов. — Зарур техника йўқ, ёғоч, ғишт ва бошқа қурилиш ашёларини ҳам тўла-тўқис олиб бўлмаяпти.

Шаҳардаги тарихий ёдгорликларнинг бугунги аҳволини нажотга муҳтож қарияга қийинлаш мумкин. Харобага айланган осори-атиқаларни кўра-билда, қўл қовуштириб турсак, унда келажакимиз нима бўлади? Йўқ, иқтисодий қийинчиликларни рўқча қилиб, маънавий қадриятларимиздан юз ўгириш инсофдан эмас.

Суратда: Оқсарой харобалари. Сураткаш В. Панова.



Ғайбулла САЛОМОВ

Инсон Қўдрати

I

Ўзимга саяхат шояд...

Мени, кейинги ўн тўрт ой мобайнида бошидан оғир хасталикларни кечирган бир кишини, Тошкентдан Наманган шаҳрига, салкам тўрт юз чақирим йўл босиб етаклаб келган нарса ўз умримни лоқал яна бир неча муддатга бўлса ҳам узайтириш илинжи эмас. Ўлим ҳақ. Ундан ҳеч ким қочиб қутилолмайди.

Мени инсоннинг руҳий ҳолати қизиқтиради. Иқдор бўлайликки, биз ўз чегараланган маслак ва этикодимизга кўра муайян маънода тушунтириб бўладиган нарса ва ҳодисаларнигина эътироф қилдик. Тушунтириб бўлмайдиган ҳамма нарсани рад этдик. Бу ўзимизга қимматга тушди.

Аввалига ажабландим. Нега энди СССР Фанлар академиясининг Физика илмгоҳи (институт) қошидаги масофавий диагностика тармоқ илмий лабораторияси бўлими бошқа бирон жойда эмас, айнан бу ерда очилган?

Лаборатория қошидаги Шарқ табобати маркази директори, камгап ва интоҳойи камсукум инсон Ином ўғли Муҳиддин Умар бўлади. Юқори малакали врач Ҳамидулло Қосим ўғли, халқ тиббиёти тажрибали асосида доривор тайёрловчи Жақбарали Жўра билан суҳбатлашдим.

Стол устида бир компютер-асбоб ўрнатилган. Кўринишидан оддий бир «кути». Қаҳраб (электр) тугмаси содиқлиги билан турли рақамлар саф тортиб ўта бошлади. Бир вақт қарасам, бутун вужудимнинг антиқа «жугрофий» сурати пайдо бўлди. Орадан бори-йўри бир дақиқача вақт ўтди. Ҳаким Ҳамидулло халиги чизма нусхаси мулла Муҳиддинга оширди. У шу заҳотиёқ кафтдай қозғага қараб мени «ўқий бошлади»...

Ҳайратимнинг чеки йўқ эди.

«Бу маликани ўтда ёқинг!»

Лукмону Ҳаким беморнинг томирини ушлаб кўриб, қандай дарди борлигини ўзига айтиб берар эканлар.

Қунарлардан бирини подшонинг қизи бетоб бўлиб қолади. Уни табибга кўрсатиб бўлмайди. Номаҳрам-да! Нима қилиш керак?

Шунда Лукмону Ҳаким уйда ётган маликанинг билагига ип боғлаб, ипнинг бир учини ўзига келтириб беришларини сўрайди.

Подшо машхур табибни синаб кўриш учун ипни маликанинг билагига эмас, чорпоянинг оёғига боғлашни амр қилади. Ҳаким қўлига тутқазилган ипнинг учини сийпалаб кўради-ю, нариги учи одам билагига эмас, жонсиз чорпояга боғланганини сезади.

— Бу «малика»ни дарҳол синдириб, ўтда ёндириб юбориш керак! — дейди табиб.

Бу гал ипнинг нариги учини қизнинг билагига боғлайдилар. Аллома аниқлайдиларки, малика касал эмас. Бир йигитни севиб қолган экан. Қизни куёвга узатадилар ва у тузалиб кетади.

Демак, ўша қадимул айёмда томирни ушлаб кўриб, узоқ масофадан туриб ҳам беморнинг дардини аниқлашган экан.

Бу-ку ҳайратомуз бир ривоят. Аммо мавлоно Муҳиддин кашф қилган антиқа компютер нафақат ерда, ҳатто қоинотда учиб юрган фазогирнинг ҳам қандай дардга чалинганини беҳато айтиб бера олади!

Мана буни мўъжиза деса дегудай.

Сехр

Тўққиз-ўн ёшларда эдим. Уруш йиллари. Қаҳатчилик. Саратов қиёмига етган. Ҳар йили ёз-куз фаслларида бизнинг Хатирчи ноҳиясида безгак одамларни қақшатади.

Бир кунги Сув дарвоза гузарига ҳовлимизга ногаҳонда таёғини судраб ўли хотин кириб келди. Бу вақтда раҳматлик онам айвонда қаттиқ безгак тутиб ётган эдилар.

Ҳалиги эллик-олтмиш ёшлар чамасидаги аёл тўғри бориб волидамга юзланди ва уни... даволаш учун келганини айтди. Билсак, бунинг учун битта хўроз керак экан. Қарангки, ҳовлимизда бор-йўғи битта хўрозимиз бўларди. Чор-ночор тутиб келдим (Халоскоримиз уни қўлига тутган ҳам эмас).

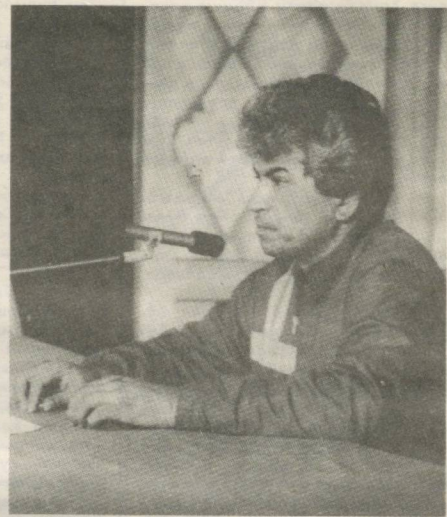
Бегона аёл онамга хўроани қочириб юбормаслик учун маҳкам ушлаб туришни тайинлади-да, ўзи уч-тўрт газ нарида туриб аллақандай тушунисиз, «ноинсоний» бир тилда жоду қила бошлади.

Қиёфаси даҳшатли тусга кирди. Турқтаровати ўзгарди. Кўзлари ёнди. Мен ваҳимага тушиб, дағ-дағ титрай бошладим.

Қарасам, афсунгар авраган сайин, чўнкайиб ўтирган шўрлик онамнинг ҳам ранги қув ўчиб, тиззасидаги хўроз жон талвасида питирлай бошлади. Орадан икки дақиқа ўтар-ўтмас хўроз ўлди-қолди.

Шунда жодугар онамга юзланиб деди:

— Кўрдингми, ичингдаги дардинг жониворга ўтди: Хўроз — ўлди, Сен — тузалдинг.



Экстрасенс Қодиржон Қори ўғли.

Сўнгра қўлига ҳассасини олиб, йўлга равона бўлди...

Уни кузатиб, дарвозадан ичкарига кирсам, не кўз билан кўрайки, онам ўрниларидан туриб, ҳовли саҳнида соппа-соғ, уй юмушларига киришиб кетибдилар...

Бу мен ҳаётда юзма-юз келган биринчи мўъжиза эди.

Мени ўзимдан яхшироқ биларкан

Сирли ақлли асбоб — пульсограф (томир-гич) ёнида ўтирдим. У бир ярим дақиқа ичда чизиб берган ўша тасвир асосида Муҳиддин дардларимни бирма-бир айтиб бера бошлади...

Мени умрида биринчи марта кўриб турган тамомила бегона бир инсон, чизмага қараб, баданимда қачон, қандай танглик, инқирозлар бўлганини ҳикоя қила бошлади.

Табиб менда содир бўлган бешта инқирознинг «анатомиясини» беҳато топди. Ҳаммаси тўғри. Биронтасини рад этолмадим (Аксинча, ҳозир хотирамдан кўтарилиб кетган, ўттиз-қирқ йил олдинги жароҳатларни ҳам эслатди).

Юрак инқирозида дўхтирларнинг мени деб қанчалик эзилганини, фидоийлик қилганини, меҳрибончилигини унутсам онкўрлик бўлади. Аммо ҳозир гап бошқа ёқда.

Визда кўп жиҳатдан даволаш усуллари яроқсиз. Дори-дармон тақчиллиги, замонавий асбоб-ускуналарнинг ниҳоятда камёблигини айтётганим йўқ. Ишқал муносабатда. Биз ҳаммани бирдай, ёппасига «ақлли», «мулла», «олим», «юқори ихтисосли мутахассис» қилиб чиқармоқчи бўламыз. Ҳолбуки, тармоқларимиз кетган олий мактабларимиз ёппасига ўқимшили, зукко, билагонлардан кўра, аксарият, мутаассиб, баъзан хатто чаласавод кишиларни «тайёрламоқда».

Шифокорлар кўпайгандан кўпайиб бораётгани (айни мудио!), аммо шунга тўғри мутаносиб ҳолда шифоталаб одамлар сони ҳам камайиб бораётгани йўқ-да.

Беморлар ёки касалликлар сони ошаётгани учун шифокорлар кўпайиб кетаяптими ёхуд шифокорлар кўпайиб кетганлиги сабабли янги-янги дард турлари болалаб бораптими?

Уста уста эмас, асбоби уста, тўғрими?

Ҳа, «нотўғри» мақол бўлмайди. Беморнинг ҳолатини ким тасвирлаб беради? Табиби ёки унинг «ақлли машинаси»ми?

Машина тасвирлайди. Демак, айтилган қаромату лаёқатлар барчаси табибнинг қобилияти маҳсули эмас, балки ўша «темир қути»нинг... қобилияти экан-да?

Ҳа, мазкур асбобнинг барча ички «аъзолари» — ўта сезгир, ўта ноёб қисмлари чет элдан олинб, сўнгра яхлит ҳолда йирилган.

Ҳафсалангиз пир бўлмасин, азизим. Ҳар бир ҳолда томиргич чизиб берган тасвири ўқиб тушуниш, талқин қилиш табибнинг зиммасида. Ҳа, дунёда якка-ягона «доно машина»ни якка-ягона бир инсон — Муҳиддин Умар тушунади, холос. Энг устаси фаранг муҳандис, зукко шифокор, ҳушёр алгоритмчи ҳам бу чизмалардан бирон маъно уқа олмайди.

Фараз қилайлик, ноёб асбобни биров ўмариб ҳам кетсин. Бефойда. Асл нухса (оригинал) бўлиш табиб ўзи бу ёқда-ку.

Масаланинг моҳияти шундаки, бу ноёб машинага мавлоно табибимизнинг мяа фаолияти, ақл-идроқи ва сезгилари, тажрибаси баайни шундоқ кўчириб ўтқазилган.

Айни ҳолда Муҳиддин Умарез машина ҳеч нарса эмас. Табиб эса машинаси ҳам бемалол томирни ушлаб кўриб, дардини айтиб бераверади.

Шу жойга келганда ширин бир ўй, тахайюл қалбларимизни чулғайди: қанийди, Ибн Синодай даҳо бир табибнинг, минг йиллар теграсида Шарқ оламида фаолият кўрганга юзлаб зукко илму табобат аҳлининг билим ва тадбирлари ўз замонасида шундай бир «ақлли машина»га ёзиб олинган бўлганида-я!..

Инсонда дунё, дунёда инсон намоён

2

МАВЛОНО МУҲИДДИН

Қиссамнинг бош қаҳрамонларидан Муҳиддин табиб билан биринчи марта унинг мўъжазгина ишхонасида учрашганимда, у менга қандайдир таниш, азалдан жуда яқин ва қадрдон одамдай туюлди. Уни қаердадир кўргандай эдим.

Йўқ, уни ҳеч қачон, ҳеч қаерда кўрган эмасман.

Мен у билан тез тил топиша олдим. Чунки кўпгина масалаларда гапимиз бир жойдан чиқди. Эртаси куни меҳмонга чакирди.

Меъзон бизни ховлисига таклиф қилди-ю, уч-тўрт оғиз одатий ўзбекона манзиратга ҳам улгуриб-улгурмай, узр сўраб, тасвирли магнитофони телевизорга улашга берилиб кетди. Маълум бўлишича, эрталаб барвақт ўз иш фаолиятидан суратга олинган тасвирли тасма (кассета)лардан нухса кўчириб, келишувга кўра, АҚШ мутахассисларига юбориши керак экан. Германия, Швейцария, Булгария ва бошқа мамлакатлардан сўнг, навбатда Наманган табобат маркази билан Америка шифокорлари ва муҳандислари ўртасида қўшма даволаш муассасаси тузиш хусусида тайёргарлик кетаётганидан хабар топдик.

Бу ҳолатнинг устидан чиққанимиз бизга қайтага қўл келиб қолди. Қарабисизки, тасвирлар телевизор саҳни (экран)га тушиб, «томоша» бошланди.

«Сизни ким даволади?»

«Ноанъанавий» даволаш деб аталадиган Шарқ табобати бутун Советлар салтанати давомида қаттиқ қувинга учраб келди.

Уша қатарон йиллардан омон қолган табиблар ҳозир тегиридон навидан бутун чиққан самандардай гап. Саксонинчи йилларнинг бошларига ёш шифокор йигит Муҳиддин устидан қабиҳ тухмат уюштирилади ва қораловчи (прокурор) уни хибсга олишга амр қилади (санкция беради). Дўстлари уни Масковга қочириб юборадилар. СССР Фанлар академиясининг Умумий физика ва академик Вернадский номидаги Геокимё илмгоҳининг «Масофавий диагностика» лабораториясида (Андижон пахтачилик олийгоҳи васикаси билан!) тўрт ярим йил мобайнида аввал илмий ходим, сўнгра шу лабораториянинг мудири вазифасида хизмат қилади... Телевизор саҳнида ёш, хушбичим, тиниқ бир жувон кўринади.

— Мен йигирма беш ёшимда... рак касалига мубало бўлдим,— деб гап бошлайди аёлгина.— Дўхтирларнинг айтишича, бу дарди бедаво экан. Ўн тўрт мартаба кимётерапия билан даволашди. Буткул силла қуриди. Энг сўнгги дамда қораталоғимни кесиб ташлашга қарор қилишди. Ана шу кезларда Муҳиддин деган шифокор йигитга мурожаат қилдим.

Олянинг айтишича, Муҳиддин қораталоқни кестирмаслик ва кимётерапиядан бош тортиш шarti билан уни даволашга рози бўлган. Қиз маслаҳатлашиб, бу шартга кўнган. Бир ярим ой мобайнида доривор гиёҳлардан тайёрланган шарбатлар билан қиз дардан фориг бўлиб кетган.

— Азоб чекиб ётганимда,— деб икром бўлади Оля,— ҳаётдан бутунлай умидимни узиб, қулиш, табассум қилиш нималигини буткул унутиб юборган эдим. Мана, кўринг, табассум қилаяпман...



СССР космонавт учувчиси, Совет Иттифоқи қаҳрамони Л. Дёмин ва шифокор Муҳиддин Умар.

Бу хали ҳаммаси эмас! Бир йил мобайнида ёш келинчакнинг бўйида бўлмайди. Табиий ҳол. Кимёнинг «шарофати». Оля яна ўз халоскорига мурожаат қилади. Яна аллақандай ўтдан тайёрланган дори ича бошлайди. Ва... бўйида бўлади.

Врачлар Оляга туғишни қатъиян ман қилдилар ва саккиз ойлик ҳомилани туширишга ундашди.

Ёш келинчак кўз ёради, боласини қўлига олади.

— Мана кўзимнинг оқу қораси Машенькам!— деб уч ойлик соғлом гўдагини бағрига босди у.— Нима десам экан? Муҳиддинжонга раҳмат!

Бир дунё қувонч.

Олқиш.

Фақат врачлар ҳайрон:

— Ҳай, айтсанг-чи, ким даволади сени?..

Ҳаяжонли манзарани кўриб турар эканмиз, кўзларимиз ва қулоқларимизга ишонгимиз келмайди. Қалбимиз ғурурга тўлади. Бу воқеа гўё ҳозиргина, мана шу ерда, шу топда содир бўлгандай, Муҳиддинни табриқлаймиз. У эса бирон «айб» иш қилиб қўйгандай, хижолат тортади.

— Буни тагин эл орасида гапира кўрманг,— деб «илтимос» қилади у.— Рак — жуда оғир дард. Бутун дунё шифокорлари бош қотирапти бу хусусда. Бизнинг Совет врачлари ҳам бир мунча ютуқларни қўлга киритишди. Тан бериш керак. Виз ҳам бу ерда жим турганимиз йўқ. Вирок... Рости, хали олдиндан бир нарса дейиш кийин. Саломат бўлсак кўрармиз.

Бахтли... фалокат

Тун кунни туғади. Еруғлик зулмат бағрида етилади.

Омад... 1966 йилда содир бўлган даҳшатли автомобил фалокатидан бошланган. Қаттиқ шикастланган Муҳиддинни Хитойдан келган бир уйғур табиб узоқ вақт даволаган.

Шу тариха ўн олти йил давомида (то уйғур устанинг вафотига қадар) дардманд билан шифокор ўртасида устод-шогирдчилик муносабати бошланади.

Устод вафотидан сўнг, йигит иккинчи олийгоҳ — медицина институтига киришга чоғланди. Афсус, ёши ўттиз олтига кириб қолганидан бу оравсини рўёбга чиқаролмайди.

Ўзбек йигитида мужассамлашган катта қувват ҳамда қобилиятни зукколик билан кўра олган Наманган дорулмуаллимнинг лаборатория мудири, ҳикмат-риёзиёт фанлари номзоди, доцент Абрам Самойлович Магаршак унга медицинанинг кераги йўқлиги, аксинча, унинг ўзи «медицина» эканлигини уқтиради. «Мен Сенинг тиббий хислатинг, қобилиятингни машинага кўчираман», дейди у.

Шу тариха тамомила янги соҳада улкан, мураккаб, зиддиятли, ишонч ва шубҳа, тасдиқ ва раддия ва қаршиликларга тўла фаолият бошланиб кетади.

(Мақола тўлалигича «Мулоқот» журналинда чоп этилади.)



МУЛЛА ТҮЙЧИ ҲОФИЗ

Мулла Тўйчи ҳофиз ўтган асрнинг охиридаёқ шунчаки бир шахснинг исмигина бўлиб қолмай, балки бутун миллат мусиқа маданиятининг ифодаси бўлиб жаранглади. Тўйчи Ҳофиз овози ўша даврлардаёқ нафақат Туркистон шаҳар ва қишлоқларида, балки кўпгина хорижий Шарқ мамлакатларида ҳам шинавандаларнинг меҳрини қозongan эди.

Тўйчи Ҳофиз халқ севган, ардоқлаган улкан истеъдод соҳибигина бўлиб қолмай, ватандошларнинг маънавий, маданий эҳтиёжларини чуқур ҳис этган ажойиб ташкилотчи, санъат тарғиботчиси ҳам эди. Унинг ўзбеклардан биринчи бўлиб 1905 йилдаёқ Ригадаги овоз ёзув (аср янгилиги) студиясида янгирмадан зийд кўшиқлари ёзилиб, турли юртларга тарқатилган. Бу «мўъжиза»нинг халқ орасида кенг ёйилишига ҳисса қўшганилиги, Туркистоннинг кўпгина шаҳарлари ва ҳатто Фулжада ҳам граммофон ва пластинкалар сотув дўконларини ташкил қилганлиги халқ маданий ҳаётида қандай улкан аҳамиятга эга бўлганлигини тасаввур қилиш қийин эмас.

Мулла Тўйчи Тошмуҳамедов 1868 йилда Тошкентда, камбағал бир хонадон оиласида дунёга келди ва 1943 йили вафот этгач, умумхалқ таъзияси ила ерга қўйилди. Ҳофиз эллик йилдан ортиқроқ давр мобайнида тенги йўқ санъати билан, одамлилиги билан халқига хизмат қилди, эл ҳам уни жону дили билан севди, «Тўйчи Ҳофиз» ёхуд «Мулла Тўйчи» дейилганда қалби шодликка тўлди, тўю маъражаларининг тўрига ўтказди, у билан фахрланди.

Санъаткорнинг ҳаёти одатда унинг санъати билан чамбарчас боғлиқ кечади. Ижодкорнинг турмуш тарзи билан унинг санъати орасидаги ўзаро таъқозилик бор гап. Зотан, кундалик турмуш, ҳаёт, атрофдаги одамлар, бир сўз билан айтганда, муҳит унинг санъатига озуқа беради, ўз навбатида санъати унинг ҳаёт тарзига таъсир кўрсатади.

Сўзи бошқаю, иши бошқалик фаолиятнинг бошқа турларида бўлиши мумкин эса-да, эл билан доим бевосита мулоқотда бўлувчи, унинг кўзи ўнгидида ижод қилувчи санъаткорда бундай қарама-қаршилик мустаснодир.

Тўйчи Ҳофизнинг 75 йил кўрган муборак умри ва ярим асрдан ортиқ бекиёс фаолияти мисолида ижодкорнинг буюк инсон бўлган-

лигини, ҳар бир куй ва ҳар бир кўшиқ устида ижодий изланиш ва меҳнат қилишни ўзига қонун этиб олганлигини ва ўнлаб шогирдларга бу одатни сингдирганлигини кўра-миз.

«Қаро кўзим» («Ушшоқ») ашуласини ҳақли равишда ҳофизнинг ўзига ўзи қўйган ҳайкали дейдилар.

Бироқ... Ўзбек мусиқа санъати, умуман ўзбек театр ва мусиқа маданиятининг ўтмиши, ҳозирги кунини ва келажаги ҳақида ўйлаб хаёлга толсан киши.

Маданиятимиз ўтмиши ҳозир қандай тасаввур қилинишини, ҳозирги кунини масалалари ҳақида ўйласак, ўз ижоди билан икки асрни боғлаган, миллий санъатимиз тараққиётига катта ҳисса қўшган буюк санъаткоримизни унутиб юборибмиз, дейман. Айтишлари мумкин: «Нега энди?», Тошкент граммпластинкалар заводи ҳофиз номида, бир вилоят театри, кўчалар, мактаблар ҳофиз номида. Менимча, халқ хотираси бу билан чекланиши мумкин эмас. 1971 йилда бор-йўғи уч минг нусхадагина чоп эттирилган, Бахриддин Насриддинов қаламига мансуб «Тўйчи ҳофиз» деб аталган ки-

чиккина китобчадан бўлак илмий, илмий-оммабоп ва бошқа йўсиндаги бирор бир асарнинг йўқлиги фақат бизнинг ўз маданиятимиз тарихига, қолаверса, унинг келажагига ҳам бефарқ эканлигимизни кўрсатмайдими? Афсусланарли ери шундаки, «Ўзбек мусикаси тарихи», «Ўзбек операси» ва бошқа махсус асарларда ҳам ҳофиз ҳақидаги фикрлар бир-икки оғиз жумла билан (масалан, «Лайли ва Мажнун», «Ҳалима») ва бошқа спектакллари саҳналаштиришда, ашула ва мусикалар танлашда Мулла Тўйчи Тошмуҳамедов яқиндан ёрдам берди» қабилда) чекланилади. Ҳолбуки, маданиятимиз тарихига бағишланган тадқиқотларни қайта назардан кечириш, санъатимиз, маданиятимиз ривожига муносиб ҳисса қўшганлар ўрнини ҳолисона белгилаш вақти аллақачон етилди.

Тўйчи ҳофиз санъати анъаналарини, ижод мактабини атрофлича ва чуқур ўрганиш нафақат хотира, у бугунги мусиқа санъатини, ижрочилик маҳоратини ўстириш учун ҳам ниҳоятда зарурдир. Мулла Тўйчи Ҳофиз ҳеч шубҳасиз ўз мактабини яратган буюк санъаткордир.

Алоҳида қайд этиш керакки, халқимиз қалбидан мустақкам ўрин олган Юсуф қизки, Юнус Ражабий, Тўхтасин Жалилов, Тамарахошим, Ҳалимахошим, Уста Олим, Қори Ёқубов, машҳур Шожалиловлар, жумҳуриятимизнинг Тошкент, Самарқанд, Бухоро, Фарғона, Хоразм ва бошқа кўп вилоятларида ном чиқарган жуда кўп улкан мақомчилар ўзларини фахр билан буюк устод Тўйчи ҳофизнинг шогирди ҳисоблаганлар.

Тўйчи ҳофиз нафақат ўнлаб, юзлаб ўзидан бевосита ва билвосита баҳраманд бўлган шогирдлар нафасида, балки ўзининг фарзандлари Абулқосим Тўйчиев, Эркин Тўйчиев ва бошқа жуда кўп авлодлари ижодидида ҳам яшаб келмоқда.

Навоий, Фузулий, Муқимий ва бошқа сиймолар ижодини янги ифода воситалари билан эл қалбига сингдирган, ижрочиликда ажойиб мактаб яратган буюк ўтмишдошимиз Мулла Тўйчи ҳофиз мўътабар номи элимиз қалбидида ҳамешаликка иззат ва ҳурматдадир. Зеро, жасорат билан кечган санъаткор ҳаёти келажак авлод учун ҳам ибрат мактабидир.

Тоир ИСЛОМОВ



Қорақўзим...

Суратқаш А. Каравеев.



Лутфулла Абдуллаев. Ўзбек халқининг машхур ҳофиси Мулла Тўйчи Тошмуҳаммад ўғли.



Болагим дараhti

Шолкон қишлоғи

Ўзбекистон халқ рассоми

Рўзи Чориев

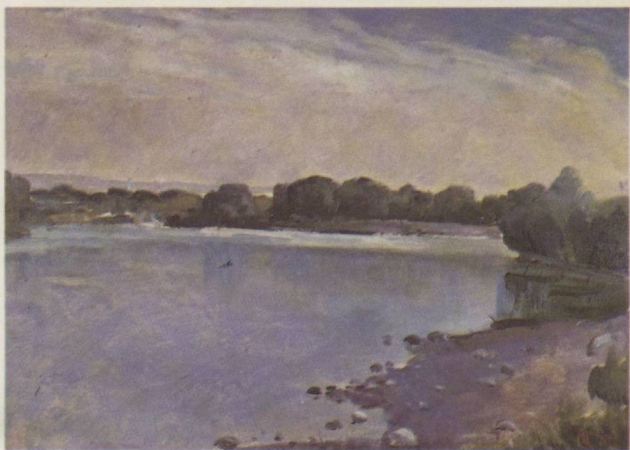
ижодидан намуналар



Туш



Самарқанд. Абу Дорун мақ-
бараси



Чумчуқорол

*Ёш рассом
Сухроб Эгамбердиев
ижодидан намуналар*

Оқшом



Қўшиқнинг давомийлиги

Нуфузли луғатларда «хофиз» сўзига қуйидагича таъриф берилган: ашулачи, чолғучи, куйловчи; сақловчи, асровчи, боҳабар бўлувчи ва ҳоказо... Халқ ҳофизларининг санъатлари, фаолиятлари ҳудди шу нуқтаи назардан қарайдиган бўлса, уларнинг халқимиз маданиятини ўстиришда, муслиқий хунарнинг гултожларини авлоддан-авлодга, асрлардан-асрларга ўтказиб келинишида қанчалик савобли бурч-вазифани ўтаб келганликлари ва ҳозир ҳам ўша қутлуғ анъаналарни давом эттираётганликлари билинади.

Гоҳо одам ўйга толади: бир неча юз йиллик тарихга эга бўлган шашмақом куйларию қадимий халқ кўшиқлари қандай қилиб шу кунларгача етиб келдикини? Ахир магнит ленталарию кино тасвирларининг пайдо бўлганига ҳали бир аср ҳам тўлгани йўқ-ку?... Ҳа, ленталару тасвирлар йўқ эди, аммо ўз санъатлари ила замондошларини хушнуд этувчи ва шу билан бир вақтда халққа манзур дурдона асарларни келгуси замонларга етказувчи хофизлар — созандалару навонандалар бор эдилар.

Тўғри, катта қарвон узоқ сафарда юрар экан, йўл-йўлақай унча-мунча йўқотишлар ҳам юз бериши табиий. Халқ ҳикматида айтилгандай, лашкар бехатар бўлмайдими-да. Бордию мозийда ҳам магнит ленталарига ўхшаш нималардир мавжуд бўлганида Ибн Сино нотага туширган кўшиқлар, Форобий яратган ва ижро этган куйлар, Улуғбек ва Навоийнинг савқи табиий хиргойиси бўлиб халқ орасига тарқалиб кетган муслиқий дурдоналар шу кунларгача тўла-тўқис етиб келарди... Майли, шуниси-гина ҳам шукур, ҳозиргача етиб келганларини бундан бугега асраб-авайласагу бойитиб борса — санъатнинг давомийлиги ана шунда.

...Санъат аҳли ва шинавандалар орасида шундай ривоятнома гап бор: Улуғ Ватан уруши йилларида Ўзбекистон радиоси орқали бериладиган концертлар тўппа-тўғри микрофон олдида ижро этилди. Эшитиришлардан бирида Хофизлар Хофиз, мактаб яратган буюк устоз Мулла Тўйчи Хофизнинг «Ушшоқ» ашуласи ҳам режалаштирилган эди. Нима ҳам бўлади хофиз ўз вақтида студияга етиб келар-вермайди. Ансамблдагилар ҳам, студия ходимлари ҳам, ана келар-мана келар, дейишиб хофизни кута бошлайдилар. Сўнгги дақиқаларни ҳамма ҳаяжону хавотир билан ўтказди. Микрофон олдида ёзув билан ўтирган дикторга бу орада ҳеч ким ҳеч нима дейишга улгурмайди. Хофизнинг келмаганидан беҳабар диктор эса, ашулани эълон қилиб юборади:

— Энди Мулла Тўйчи Хофиз ижросида «Ушшоқ» ашуласини эшитинг...

Боядан бери ҳаяжонда ўтирганлар таҳликага тушиб қоладилар. Бир неча лаҳза нуқулай жимлик ҳўкм суради, ҳамма бир-бирига қарайди. Ҳазил гапми ахир, бутун жумҳурият аҳли радиого қулоқ солиб турган, ҳозир «Ушшоқ»ни эшитамиз, деб илҳақ кутаётган бўлишса!.. Ана шунда Тўйчи хофизнинг шогирди Юнус Ражабий шартта ўрнидан туради-да, микрофон ёнига боради, шу баробарида чолғучиларга ишора қилади... «Ушшоқ» ашуласини бу гап Тўйчи хофиз эмас, унинг шогирди ижро этганини билганлар билади, билмаганлар билмайди.

Бундай воқеалар санъатнинг давомийлигига ҳам, санъат кишиларининг фидойилигига топқирлигига ҳам мисол бўла олади. Дарвоқе, санъатнинг давомийлиги... Бир вақтлар Мулла Тўйчи хофизнинг йўқлигини билдирмай «Уш-

шоқ»ни қойиллатиб ижро этган Юнус Ражабийнинг аксари фарзандлари санъаткор эканлиги, улардан бири — Ҳасан Ражабийга яқиндагина Ўзбекистон халқ хофизи унвони берилгани санъатнинг давомийлиги эмасми? Қачонлардир Юнус ака ижро этган ашулаларни қайта тириштириб, уларнинг ёнига янги-янги ашулалар қўшаётган, бунинг устига шашмақом устаси Юнус Ражабий ҳақида хотирлар тўплаб юрган Ҳасан Ражабийнинг маҳорат йўлидаги захматларини интилишлари унинг зукко отага муносиб ўйил эканлигидан дерак бермайдими?!

Ҳасан Ражабийга халқ хофизи унвони берилиши навқирон санъаткорнинг яқинларини ҳам, кўпчилик ашула мухлисларини ҳам хурсанд қилди. Бироқ Ҳасанбойнинг ўзи эса хиёл бошқароқ фикрда.

— Айрим устозларим олдида бироз нуқулай аҳволда юрибман,— дейди у ўзаро сўхбатда.— Ҳали бундай юксак номга лойиқликким, йўқми — ўзим ҳам билмайман. Эҳтимол бундан кейин қиладиган ишларим ҳам ҳисобга олингандир, эҳтимол шу номга сазовор бўлишимда дадамларнинг муслиқа санъати бўйича олиб борган хизматлари ҳам ҳисобга олингандир. Ҳар ҳолда биз хофизларнинг халқ олдидаги бурчимиз жуда улғу... Ҳа, жуда улғу ва оғир. Айниқса ҳозирги кунларда қийин бўлиб кетди. Нега дейсизми? Сўнгги бир неча ўн йиллар давомида ўзимизнинг миллий муслиқамизга эътибор пасайиб кетди, Оврупоча муслиқа маданиятига топиниш кучайди. Ваҳолатки аввал ўзимизнинг санъатимизни кўз қорачиғидай асрашимиз, кўпайтиришимиз керак-да, шу ишдан ортсақ, бошқа халқларнинг маданиятларига аҳамият берсақ бўлади...

Навқирон хофиз нималарнидир мулоҳаза қилгандек ўйлана қолади-да, яна сўзини давом эттиради:

— Узингизга маълум, ўзбек халқи тўй-ҳашамни яхши кўради, ўғлимни уйлантирсам, қизимни қичирсам, деб умр бўлиб тиним билмай меҳнат қилади. Санъаткорлар ҳам кўп ҳолларда тўй-ҳашамларда ўз санъатларини намойиш этадилар. Халқимиз кўпинча тўйларда санъатдан, аникроги, муслиқа санъатидан баҳраманд бўладилар. Аммо бу ишда афсусларни гаплар бор... Ота-боболаримиз маком куйларини, халқ кўшиқларини фоят берилиб, бош ирғаб тингланганлар. Яхши хофизнинг бирор тўй ёки маърақада айтган ашуласини ҳафталаб, ойлаб мактаб юрганлар. Ҳозир эса ўшундай тингловчилар, чинакам халқ муслиқсининг шинавандалари камайиб кетаяпти. Бунинг боиси, юқорида айтганимдек, ўзлимизни унутиб, бегона муслиқаларга берилиб кетишимиздадир. Кўп тўйларда шундай манзарани кузатсақ бўлади: гўмбур-гўмбур муслиқа чалинади, ашула айтилади, ёш-яланлар кўпласи рақсга тушадилар. Рақслар-ку муслиқанинг зарби бўйича давом этверсади, аммо ўша кўшиқ-ашуланинг бирор сўзини ҳеч ким англай олмайди. Англаш ҳақида ҳеч ким ўйламайди ҳам! Ахир номи кўшиқ ёки ашула бўлганидан кейин унинг сўзи ҳам тингловчига етиб бориши керак-ку! Ахир бирор шoir қандайдир шеър ёзганидан кейин унга бирор бастакор муслиқа басталайди-ку!.. Бу гаплардан чиқадиган хулоса шуки, халқимизнинг гули бўлган ёшлар ҳам узоқ асрлардан бери давом этиб келаётган анъанавий муслиқамизни унинг маънодор сўзлари билан тинглайдиган даражага етишлари лозим. Бу ишда биз хофизларнинг ҳам бурчимиз жуда катта. Энг аввало ашула учун сўз таллашда зукколик билан иш қўришимиз,

ўша сермазун, таъсирчан шеър ёки ғазалга месо оҳанглр топишимиз лозим. Ана шу йўл билан халқимизнинг муслиқий санъатимизга бўлган меҳрини оширишимиз керак.

Ҳасан Ражабий мулоҳаза билан, камтарлик ва расолик билан сўзларди. 1967 йили ўрта мактабни битириб, Ташкентдаги театр ва расолик институтига ҳужжат топширганини, аммо биринчи имтиҳондаёқ «ийқилганини» ҳам яширмади. Ўрта мактабдалигидеёқ ашула айтишга, чолғу чалишга иштиёқи баландлигини айтди. Танбур чертиш сирларини ўз шогирдларига эринмай ўргатадиган моҳир санъаткор Турғур Алиматов номини алоҳида эҳтиром ила тилга олди. Ешлигидан бошлаб ва ҳозир ҳам Жўраҳон Султонов, Маъмуржон Узоқов, Ориф Алимасумов, Ҳожихон Болтаев сингари хофизларимизнинг санъатларига қаттиқ меҳр қўйганини, турк, эрон, араб ашулаларини ҳам ҳузур қилиб тинглашини изҳор этди.

Гап мавзуси қадимий муслиқий маданиятимизга келиб тақалади. Ҳақиқатдан ҳам шу ўринда ёшларимизга айтадиган, уқтирадиган анча-мунча гаплар бор. Қадимда, яъни октябр инқилобигача Фарғона муслиқа мактаби, Самарқанд муслиқа мактаби, Хоразм муслиқа мактаби, Ташкент муслиқа мактаби сингари жүгрофий санъат маконалари мавжуд эди. Жўгрофий номлар билан юритиладиган бундай мактаблар атрофига йиғилган санъаткорлар ўзларининг муслиқий хунардаги ранг-оҳанглари билан алоҳида ажралиб турардилар. Шу билан бирга улар навбатма-навбат сафарларга чиқиб, ёндош мактабларнинг вакиллари билан ҳам учрашиб, бир-бирларига ўргатиб, бир-бирларидан ўрганиб, ҳозирги ибора билан айтганда, таъриба алмашиб қайтардилар. Демак, барча мактаблар бир-бирларининг ютуқ ва камчиликларидан баҳраманд, боҳабар бўлиб юрганлар. Ана шу мактабларнинг жамиси йиғилиб, халқимизнинг умумий маданиятини ташкил этган. Мисол учун Ташкент муслиқа мактабининг етуқ вакилларидан бири Шораким Шоумаров бухороллик Домла Ҳалим Ибодов билан, самарқандлик Ҳожи Абдулазиз билан жуда иноқдўст эди. Ташкентлик санъаткорлардан Юнус Ражабий, Рисқи Ражабий ва Имомжон Икромов бир вақтлари Самарқандга бориб Ҳожи Абдулазизнинг уйида яшаганлар ва таниқли хофизга шогирд тушганлар. Академик Юнус Ражабий ёшлар билан ўтказган сўхбатларидан бирида ўз устозларидан Шораким Шоумаров билан Ҳожи Абдулазиз номини алоҳида уқтириб айтган эди.

Бундай маълумотларни келтиришдан мурод шуки, аждодларимиздан бизгача етиб келган маданият намуналарини, жумладан муслиқий санъат намуналарини ҳам эъзозлашимиз, яна ҳам ўстириб, равнақ топтиришимиз лозим. Бу йўлда навқирон хофиз Ҳасан Ражабий ҳам ўзига хос ашулалари билан яхши хизмат қилмоқда. 1964 йили ўзининг «Сайёра» ашуласи билан биринчи марта зангори экранда кўринган Ҳасанбой, мана, чорак асрдирки, халқона кўшиқлари билан муслиқа санъати шинавандаларига манзур бўлиб келаётир. Айни пайтда хофизнинг репертурида икки юзтадан ортиқ сара ашулалар жой олган. Улар орасида «Ушшоқ», «Баёт — 1», «Баёт — 2», «Муножот», «Гиря», «Сероҳ», «Соёя», «Тановор», «Еввойи тановор», «Қошиқ», «Талқини баёт ва тарона», «Не наво соз айлағай», «Ул қаро қошим менинг» каби ашулаларни алоҳида таъкидлаш мумкин.

— Муслиқа санъати инсонни меҳр-шафқатли, раҳмдил, маданиятли қилиб тарбиялайди, жаҳолатни қувади,— дейди Ҳасан Ражабий.— Шу боисдан ўзимча ўйлайманки, болалардаги муслиқга бўлган қизиқишини боғча ёшидан бошлаш керак. Ушунда ҳам миллий руҳдаги муслиқга алоҳида эътибор бериш керак. Ана шунда тўйлар ва бошқа йиғинларда одамларимиз халқ кўшиқларини ҳам, макомларини ҳам яхши тинглайдиган бўладилар. Бу борадаги ишга биз хофизлар ҳам ўзимизнинг бетакрор, мукамал ашулаларимиз билан ҳисса қўлишимиз лозим. Бундай савобли иш — хофизлик бурчимиздир.

Даврнинг маънавий эҳтиёми, ҳаёт муаммолари бадий адабиётнинг озиклантириб турувчи омиллардир. Уни қанчалик кучли, таъсирчан, етук шаклда ифодалаш ёзувчи маҳорати билан боғлиқ масаладир. «Утган кунлар» романининг қаҳрамонлари — Отабек, Кумуш-биби, Зайнаблар тақдирларида оилавий-ахлоқий фожиаларни, шунингдек ижтимоий муҳитнинг шафқатсизлигини Абдулла Қодирий шундай тасвирлаганки, биз бош қаҳрамоннинг ҳаётни қайта қуриш тилаги заминида давр муаммолари яширинганини ҳис қиламиз.

Ёзувчи ўзи яратган асар қаҳрамонлари фаолиятида жамият тараққиёти учун зарур бўлган давр ғояларини ифодалайди. Бошқача айтганда, ёзувчининг асари ўз замондошларининг онгида ҳукмрон бўлган, аслида унинг ўзгаришини давр талаб қилаётган ғояларни тасдиқлаш йўлидан боради.

Маълумки, замонавийлик ижод қалби ҳисобланади. Замонавийлик кенгроқ маънода турмуш ҳақиқатининг бадий тинимларда кашф этилиши билан боғлиқдир. 70-йилларнинг бошларида яратилган Мирмуҳсиннинг «Дегрез ўғли» романида муаллиф ўз замондошлари ҳаёлида куртак отиб келаётган, энг аввало, жамиятни гўзаллаштиришга хизмат қиладиган ғоя — халқпарвар раҳбар ва уни тухматлардан асраш муаммосини кўтарди. Бироқ романининг бош қаҳрамони бўлган Арслон олдинги қаҳрамонлар сингари нуқсонсиз ва доғсиз қилиб яратилмади. Ёзувчи бош қаҳрамон фаолиятини тугдирадиган муҳитни ҳаётнинг ўзидан олган. Арслон ўз даврининг фарзанди. У фаолият кўрсатган шароитда, шу шароитда юз бериши мумкин бўлган тарихий воқеалар «Дегрез ўғли» романи сюжетини яратишга асос бўлган. Бу даврда иғво туйфайли раҳбар кадрларнинг таноби тортилиб, мансабдан четлатилиши оддий воқеа эди. Мансаб талашчилар, ҳалоллик билан хиёнат, содиқлик билан сотқинлик, камолат билан жаҳолат ўртасидаги омонсиз ва шафқатсиз давр руҳи асар мазмунига сингдирилиб юборилган.

Тараққиётимизнинг ҳозирги босқичида халққа ва жамиятга наф келтириш учун замондошларимизнинг ижтимоий фаолигини оширишда тарбиявий-мафкуравий ишлари замон талаблари даражасига кўтариш ҳал қилувчи аҳамият касб этмоқда, Зеро, бундай қаҳрамонларнинг тарбиявий аҳамияти катта. Одил Ёқубовнинг «Диёнат» романида эътиқод ва ҳалоллик, ижтимоий манфаатга садоқат даврнинг ахлоқ масалалари замондошларимиз қиёфасида таъсирчан ифодаланган. Ёзувчи Отақўзи мисолида давр тарбиялаш вояга етказган, унинг барча ютуқ ва камчиликларини ўзида мужассамлаштирган бош қаҳрамонни яратишни ижодий ният қилган.

Ёзувчи бош қаҳрамонини шундай бир тифиз, шиддатли, қалтис ноиллож вазият гирдобларидан олиб ўтадики, натижада бадий шаклдаги замон ва макон жиддий ўзгаришларга учраб, замонда тифизлик

ва шиддаткорлик келиб чиқади, маконда эса аниқ воқеа содир бўладиган ўринлар белгилаб олинади ҳамда ҳар бири бош қаҳра-

турмуш умумлашмалари бадий ҳақиқат юксаклигида қайта кашф этилди. «Оқ қушлар...» да ҳаёт воқеалари ва давр қаҳрамонлари

турувчи давр қаҳрамонлари яратилмас экан, бадий асардаги ғоявий мазмун ўткирлиги, бадий шакл юксаклигини таъминлаш имконияти бой бирилади. Буни С. Кароматовнинг «Олтин қум» романи мисолида кўриш мумкин. Ижодий тажрибалардан шу нарса аёнки, яратилаётган қаҳрамон характерида ижтимоий гуруҳ ёки синфнинг муҳим хусусияти, даврнинг катта умумлашмалари мужассам бўлгандагина у адабий тип даражасига кўтарилган бўлади. Ана шу қонуният жиҳатидан «Олтин қум» романига ёндашадиган бўлсак, ҳаттоки бош қаҳрамон Шерали Алиевич ҳам адабий тип даражасига кўтарилмаганнинг гувоҳи бўлаемиз. Тўғри, ёзувчи геология-қидирув ишларига дахлдор бўлган илмий тадқиқот ишлари билан жуда қизиққан, кўплаб ҳужжатларни синчиклаб ўрганган, бироқ давр руҳи, маънавияти, руҳияти, маданияти сингиб кетган бадий типлар яратишнинг уддасидан чиқа олмаган.

Ўткир Ҳошимовнинг «Икки эшик ораси» романида халқимиз ҳаётининг жуда улкан бир даври, яъни ўттизинчи йиллардаги коллективлаштириш воқеаларидан то 70-йилларнинг охирига қадар бўлган турғунлик йиллари воқеаларига қадар қамраб олинган. Ёзувчининг романда олға сурган ғоясига кўра, одамзоднинг умри у эшикдан кириб, бу эшикдан чиқиб кетадигандек гап. Муаллиф қирқ йилдан ошқан даврни қамраб олган ушбу романда бир неча ўнлаб тақдирларни ибрат қилиб кўрсатади. Хусусан шаҳар ижроия қўмитасининг раиси Олимжон Комилов тинимли давр юқини елкасига кўтарган ёш авлод вақилининг қиёфасини кўраемиз.

Бугунги қайта қуриш, янгилаш ва ошқоралик даври ҳақиқий қалам соҳибларига янги уфқлар очиб берди. Улар ўз асарларида ҳаётни янгича талқин этишмоқда. Хусусан, Мурод Мухаммад Дўстинг «Лозазор» романида яқин ўтмишимизнинг ёрқин ва хатоли томонларини одилона чуқунта-назардан туриб ёритиш давр жумбоқларини халқчиллик ва ҳалоллик билан ечишга уриниш характерлидир.

Адабий танқидчилигимизда асар қаҳрамони Назар Яхшибоев хусусида турли-туман фикрлар билдирилди. Уларга муносабат билдиришдан ҳозирча тийилиб шунини айтиш мумкинки, ёзувчи ўз асарида фақат ўтатканган ёлмон кишиларни ёки фақат ахшилик қиладиган қаҳрамонларни тасвирлаш каби адабиётда кенг тарқалган йўлни тарк этиб, уларнинг ўрнига ҳаётий тинимлар яратади. Шу босидан ҳам «Лозазор» романини ўзбек адабиётининг кейинги йиллардаги ютуғи деб баҳолаш мумкин.

Хуллас, ҳар бир давр ўз қаҳрамонларини вояга етказди. Даврни ҳаракатга келтирувчи етакчи ғояларнинг қаҳрамонлар тинимлида зуҳур топишини назардан қочирмагандагина ёзувчи бадий умумлашмалар чиқара олади.

Дамин ТУРАЕВ

Қарши.

ДАВР

ВА

ҚАҲРАМОН

мон кашфиёти билан туташиб кетадиган тинимлар силсиласи яратилади. Муаллиф ҳақиқат учун жангга киришиб, тарих ва халқ манфаатларини ҳимоя қила оладиган, бутун эътиқоди ва диёнатини жамиятнинг равнақи йўлига бағишлаган давр қаҳрамонларини яратди. У Нормурод Шомуродов ва Аброр Шукуровлар воситасида ўз даврида оммалашиб кетган кимёлаштириш фожиаларини катта журъат билан кўтариб чиқди. Бу тиним фаолиятида замона руҳи, замона дардлари, замона ташвишлари сезилиб туради.

Ёзувчининг «Оқ қушлар...» романи турғунлик йилларидаги инсон қадр-қимматининг оёқ-ости қилинишидан норозилик туйғулари, қалбларни ларзага солувчи дардларнинг мавжудлиги билан диққатга моликдир. «Улғубек хазинаси»да тиригида Улғубекнинг қадрига етмаган замондан қалби исёнга келган ёзувчи «Диёнат»да Нормурод Шомуродов ва Гулсара аяларнинг тиригида қадрига етмаган даврнинг маънавий муҳитидан норози бўлди. «Оқ қушлар, оппоқ қушлар»да ҳам бутун ўзбек халқи қадр-қимматига дахлдор бу

фаолияти «Диёнат»даги сингари юксак маҳорат билан тасвирланган-маса-да ҳар бир манзарада, ҳар бир қаҳрамон тақдирда даврнинг долзарб жиҳатлари очиб берилди.

Қаҳрамонлар фаолияти орқали турғунлик йилларига хос бўлган учта ҳаётий умумлашма чиқарилади. Биринчидан, Шораҳим Шаввознинг Фотиҳ Музаффаров билан кескин ва аёвсиз тўқнашувда давр раҳбарлик маданиятига хос иллатлар — маъмурий буйруқбозлик усули, кўзбўямачилик, ҳалол кишилар қадр-қимматининг оёқ-ости қилиниши бош қаҳрамоннинг руҳий изтиробларига сингдирилиб юборилган.

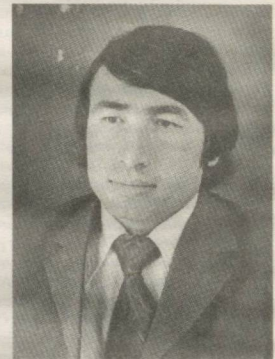
Иккинчидан, турғунлик йилларидаги бутун оғирлик — нотўғри раҳбарликнинг азоб-уқубатлари оддий халқ зиммасига тушиши очиб берилган ва ниҳоят, учинчи бир умумлашма ҳукми, яъни ўзбек аёлларига хос муаммо билан тўқнаш келади. Ана шу турмуш умумлашмалари тўғрисида китобхон давр қаҳрамонларини аниқ-равшан тасаввур этади.

Узининг аниқ ирода йўналиши ва хос хусусиятлари билан ажралиб



Имонга чорловчи сўз

(«ҚУРЪОН»НИНГ
ТАРЖИМАСИ
ХУСУСИДА АКАДЕМИК
ЗИЁ БУНЁДОВ БИЛАН
СУЎБАТ)



Тоҳир ҚАХҚОР

Мен бундан икки йил аввал озарбайжонлик машҳур шарқшунос олим, академик Зиё Бунёдовнинг «Қуръон» таржимасига киришганини эшитиб, у зот билан кўришиб, суҳбатлашмоқни орау қилгандим. Шу эзгу орау йўл очиб, Зиё муаллим билан кўришдик.

Қуръони Карим ва унинг бугунги таржимаси, наشري, умуман, Чор Россиясидаги мусулмонлар ҳамда бугунги мусулмонлар ҳаёти ҳақидаги суҳбатимиз жуда мароқли бўлди. Мен бу хусусдаги мулоҳазаларимни шарқшунос олимга айтдим:

— Эски Туркистонда бир неча совет республикалари — Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Туркманистон, Тожикистон совет республикаларининг ташкил этилиши билан ҳам иқтисодий, ҳам сиёсий, ахлоқий, маънавий турмушда кескин ўзгаришлар бўлди. Аввал бутун туркий халқлар мусулмон эди, зиёлилари араб, форс, рус тилларини билишарди, аҳоли Қуръони Каримни ўқир, тушунар, шарият қонунларига амал қилар, ахлоқан мустақил бир эл эди. Бугунда газеталаримизнинг бирида ёзилишича, «Революциядан олдинги Туркистонда 11.680 мулаоис бўлган 11.964 та маҷит бор эди. Совет давлати 1920 йил черков ва монастрларнинг, маҷит ва мадрасаларининг хусусий мулкни, вақф ерларни мусодара қилди. 800.000 гектар ер деҳқонларга бўлиб берилди... 7 миллиард сўмдан ошмиқроқ пул ҳам...» «1986 йилда биргина Тошкент областида 80 та гайри расмий маҷит аниқланди ва ёпиб қўйилди». Таниқли давлат арбоби Нуриддин Муҳиддиновнинг эслашича, 50-йилларда Ўзбекистонда 30 мингта тарихий ёдгорлик бор экан, ҳозирда атғи 7 мингтаси қолган. Энди баъзи чет эл матбуоти ёзувларига эътибор берайлик. Лондонда чиқадиган бир журналда: «Чорлик Русиясида мусулмонларнинг 25 минг жомеи бор эди. Бу ҳисоб 1942 йилда 1200 га, 1966 йилда 400 га ва 1987 йил май ойида берилган расмий рақамларга кўра 365 тага тушиб қолган. Туркистонда (яъни, Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон, Туркманистонда — Т. Қ.) ҳар икки ярим миллион кишига тўртта маҷит, Озарбайжонда эса ҳар 320 минг кишига битта маҷит тўғри келади». Француз газетаси «Фигаро»да таъкидланишича, СССР аҳолисининг бешдан бир қисми мусулмондир; «Монд» газетасида эса, советлардаги мусулмонларнинг 1800 та яширин масжиди бор, деб ёзилади. Лондонда чиқадиган «Ал мусулмун ила аш Шаркул Ават» газетасида Москвада яшаётган икки миллион мусулмонга битта масжид борлиги таъкидланади. Бу каби бир-бирига зид ва бири-бирини тўлдирувчи, айнаи пайда, халқлар ҳаётидаги қатор ҳал қилиниши зарур муаммолар билан боғлиқ гаплар шуни кўрсатадики, Совет Иттифоқидаги мусулмонларнинг ҳуқуқлари, маънавий ва моддий мерослари, хусу-

сан, диний китоблари, газета-журналлари, иш ва ўқув, ўқитув идоралари хусусида янғича, тўғри бир йўлдаги ишлар амалга ошуви шарт. Ўзбекистонда Қуръони Карим таржимасига киришилди. Матбуотда бу мавзуда бир неча мақолалар берилди, газетхонлар фикри, муносабати эълон қилинди, республикадаги барча миллат вакиллари бу китобни бугунги ўзбек тилида, шунингдек рус тилида ҳам нашр қилинишини истамоқда. (Туркияда минг йилдан бери фойдаланилаётган юздан ортиқ таржима бор). Тўғри, бу китобнинг турк, татар, уйғур тилидаги таржималари, эски ўзбек тилидаги Саид Маҳмудхон Тарозий — Олтинхон Тўра таржималари бор, аммо бу китобларни топиш, топганда ҳам, ўқий олиш имконига бугунги халқимиз эга эмас. Мана, сиз Қуръони Каримни арабчадан таржима қилиб, нашрга тайёрлабсиз, айтинг-чи, бу ишда асосан нималарга эътибор берилади, қайси йўлдан борилишини тўғри деб биласиз?

— Октябр инқилобидан аввал ҳам озар тилида Қуръоннинг Мирза Фатали Охунзода қилган таржимаси бўлган. Мен таржимага киришишдан аввал бу таржимани ҳам, турк, рус тилларидаги таржималарни ҳам бир кўздан кечириб чиқдим. Таржимада жаҳон таржимачиларининг синалган — аниқ, сўзма-сўз таржима йўлидан бордим, ҳар бир оят аниқ таржима қилинди, энг зарур ўринларда қисқа изоҳ бердим. Ҳар бир сура охирида шу сурадаги баъзи оятларга қисқа изоҳ ё шарҳ ҳам берилди. Шундай қилиб, тахминан қирқ беш босма тобоқ ҳажмада қўлёзма тайёр бўлди, уни масъул муҳаррир — профессор Восим Мамадалиев кўрапти, насиб этса, «Ил» нашриётида босилади. Умуман айтганда, мусулмонларнинг асосий муқаддас китоби бўлган Қуръон дунё адабиётининг ўзига хос бир ягона санъат асаридир. Шарҳ халқларининг ижтимоий ва маънавий ривожига улкан таъсир кўрсатган Қуръон бутун башариётнинг маданий мероси ҳисобланади. У дунё маданияти тарихида «Кўхна аҳд» ва «Янги аҳд» билан бир сирада туради...

Зиё Бунёдов сўзларини шу ўринда тўхтатиб, мен кадрли ўқувчиларга баъзи нарсаларни эслатиб ўтмоқчиман. Олим юқорида санаган китоблар насронийларнинг «Инжил»га оиддир; эски туркистондилар тили-

да 1891 йилда Лейпцигда нашр этилган «Инжили шариф. Мутти, Марқас, Луқо, Юҳанно ёзғони бўйича» китоби ва 1983 йилда «Христиан» нашриёти (ҳозирги ўзбек совет ёзувида) таржима қилиб тарқатган «Хушхабар» китоблари бор. Афсуски, бу нашрлар билан жуда оз кишилар таниш.

— Дунёдаги инсониятнинг маданият тарихида ҳиндларнинг, хитойларнинг, эски туркларнинг диний китоблари, айниқса, эраимиздан аввалги бешинчи асрда ёзилган «Таврот», эраимиз бошида христианлик билан бир даврда пайдо бўлган «Инжил» каби Қуръони Карим ҳам буюк аҳамиятга молик, — деди Зиё Бунёдов. — Қайси миллат бу каби барча диний китобларни ўқий олса, ўз халқи яшаш тарзи, маънавий эҳтиёжлари асосида улардан наф топа олса, бу фақат яхшиликка олиб боради. Шунинг учун ҳам Шарқда, мусулмон мамлакатларида бу китоблар ўқилган (амир Ҳоконийнинг Таврот, Инжил, Забур, Қуръонни билганини ва асарларида фойдаланганини эсланг — Т. Қ.) Қуръон — ислом динининг асоси ўларок, диний маросимларни низомига солароқ ахлоқий кўрсатмаларни, ҳуқуқий қоидаларни, одат ва анъаналарни, миллионлаб инсонларнинг ҳаёти ва яшаш тарзининг энг муҳим жиҳатларини ўзида мужассамлаштирган китоб. Унинг оятлари ижтимоий, оммавий ва хусусий дугўйлик маросимларида, номозда, давлат ва оила байрамларида, умумиятда, қундалик ҳаётга алоқадор турли муносабатлар билан ўқилган. Бу китобдаги жуда кўп сўз ва иборалар, тилидан ва миллиондан қатби назар, мусулмон халқларининг адабий тилига, қундалик муомала тилига асрлар давомида сингиб кетган. Қуръоннинг рус тилида босилиши (1963 ва 1986 йиллар) Совет Иттифоқида ислом ва мусулмон маданияти тари-

хи борасида олиб борилаётган тадқиқотларга каттиқ таъсир кўрсатди. Аммо гап шундаки Қуръонни шарҳис тушуниш мумкин эмас.

— Таржимани ўқиб, уқиш учун қатор тафсир китобларни ҳам чиқариш керак-да, масалан, Табарий (839—923), тафсир китобларининг ўзи ўттиз жилд экан, бунақа тафсиллар жуда кўп-ку... Еки бугунги алифбога ўғириб, нашр этилса — Ҳусайн Воиз Кошфийнинг Қозонда чиққан «Калом уш шариф» и ҳам бугунда юз йигирма миллионлик иттифоқ туркий тили аҳолисига буюк бир маънавий мактаб бўлади-ку, — дедим.

— Шубҳасиз, Қуръон таржимасидан кейин тафсир китоблар, ҳадислар, албатта нашр этилиши керак, — деди Зиё муаллим.

— Менимча, аввалги асра эски туркий тилга таржима қилинган араб имлосидаги «Таврот» ва «Инжил»ни ҳам босимишимиз зарур, чунки бу диний китоблардаги сюжетлар, баъзи йўналишлар бир-бири билан боғлиқ, бир-бирини тўлдирди, — дедим.

— Албатта, «Таврот» ва «Инжил»дан хабардор бўлган одам Қуръонни янада тيرانроқ англаши табиий, — деди Зиё муаллим. — Қуръоннинг кўп суралари, хусусан, Макка суралари мазмуни «Кўҳна аҳд», «Янги аҳд» китобларида ифодаланган, «Таврот» ва «Инжил» сюжетларига ҳамоҳангдир. Шунга кўра носароларнинг бу муқаддас китоблари билан, шунингдек, христианликнинг яралиши арафаси ва ундан сўнгги даврлар тарихи билан таниш бўлмаган ўқувчининг Қуръон суралари мазмунини тушуниши амри маъқулдир, чунки бу ерда кечмиш замон ҳодисалари фақат нозик ишоралар билан берилгани, оддий ўқувчи у оятлар маъзани чақа олмайди. Шу боисдан Қуръонни бошқа тилларга ўғирганда, таржимонлар матни ойдинлаштириш учун шарҳлар, изоҳлар бермоғи мақсадга мувофиқдир. Мана бу журналда, — дея Зиё муаллим менига «Озарбайжон ССР Илмлар Академиясининг хабарлари, Тарих, фалсафа, ҳуқуқ серияси» журналининг тўртинчи сонини (1987) узатди, — менинг таржимамда Қуръоннинг ўттиз олтинчи сураси босилган. Бу «Е Син сураси», тушунилиши мураккаб Макка сураларидан. Бу сурани нима учун шиваларнинг дафи ва аза дуолари бўлиб қолганини изоҳлаш мушкул...

— Айтишларича, Пайгамбаримиз «Икрау» «Е Син» ало мавтокум», яъни «Е Син сурасини ўлим тўшагида ётган беморларга ўқунглар» деганлар. Шунга қарамай, бу суранинг шивалар дафи маросимларида ўқишини мен ҳам эшитганман, — дедим. — Суннийларда дафдада ўқиладиган «Мулк» сурасининг нечун ўликка ўқилишини ҳадиси шарифда айтилган: «Қуръонда ўттиз оятли бир сура борким, ҳар ким уни майитга ўқиса, гўр азоби енгил бўлур», дейилган.

— Ҳа, «Мулк» сурасини «Таборақ» ҳам дейишади («Таборақ» сўзи билан бошланган учун), бу ҳам Макка сураларидан, — деди Зиё муаллим. — Ҳади айтганимдай, тушунилиши қийин, фақат ҳарфлар билан номланган (Та, Ҳа, Сод, Коф) суралардаги ҳарфларнинг не маъно ташиши хусусида кўп асосиз гаплар айтилган, аммо бу ҳарфлар билан нечун сура номлангани ҳақида аниқ бир гап йўқ. Жумладан, ё ва син ҳарфларининг бирлашишдан ҳосил бўлган «Е Син» сурасини ўлганлар учун дуо», «марҳумнинг руҳини ёд этмоқ дуоси» маъносида қабул қилинган ва бора-бора бу одатга айланган. Ҳолбуки, матни ўқиб, маъносини тушунган одам бу суранинг марҳумга ҳеч қандай алоқаси йўқлигини англайди. Бу сурада эътиқодсизларни имонга, фақат ёлғиз Оллоҳга ишоншига чорлаш, бир пайтлар Исо пайгамбар ховаларининг христианликини, тангрига топинишни тарғиб қилганлари, инсоннинг гуноҳкорликлари, қиёмат кунининг муҳаққақлиги хусусида сўз юритилди. Буни марҳумга тушунмасдан ўқийдиганлар, сура тугагач, илоҳо, марҳумнинг, раҳматга кетганларнинг гуноҳидан кеч, «ва ла сиййа ма ҳаза-л-марҳум, ал маълум, ал мағфур»,

яъни, хусусийда «бу маълум, гуноҳидан кечилмиш бу марҳумнинг» сўзларини илова тариқда айтдилар. Мен одамларга яхшироқ тушунарли бўлин деб бу сурани айнан таржима қилдим ва баъзи изоҳларни илова қилдим. Ўқиб кўр...

Журнални ўқидим. Дарҳақиқат, бу ерда майитга ўқиладиган дафи дуоси йўқ эди. Сўнграқ мен бу сурани Зиё Бунёдовнинг озарча таржимасидан ўзбекчага мослаштирдим. Сўнграқ эса, Шарқий Туркистонда чиққан Қуръони Қаримнинг уйғурча (1987 йил иккинчи нашр, «Миллатлар нашриети») Муҳаммад Солиҳ таржимасидан айнан шу сурани ўзбекчага мослаб кўчириб чиқиб, сўнгра туркчадаги шу сурани ўқиб, Зиё Бунёдов таржимаси ва изоҳлари илк марта бу муқаддас ва мураккаб китобни ўқийтган ўқувчи учун қулайлигини билдим. Шу маънода Зиё муаллим таржимасидан бир парча келтираман.

«Е Син сураси (саксон уч оятдан иборат Макка сураси)

Марҳаматли, раҳм этган Оллоҳнинг оти билан бошлайман.

(1) Е Син. (2) Хикматли Қуръонга оят ўлсун. (3) Ки, сан (Тангри) элчиларидан бўлиб, (4) Тўғри бир йўл (ислом дини) устудасан. (5) (Бу) кудратки, раҳм этган Тангрининг нозил этдиғи (6) шундай бир каломдирки, халқни (қурайшларни) хабардор этсун, (чунки) уларнинг ота-боболари хабарсиз бўлиб, рағдатда қолмишлар. (7) Уларнинг кўплари учун (бу) сўз ҳақиқат бўлди, улар эса ҳануз имонга келмаслар. (8) Биз уларнинг бўйинларини иякларни каби танғиб ташладикки, улар бошларини қимирлатолмайдиган бўлдилар (аммо ҳаққа бўйин эгмаслар). (9) Биз уларнинг олдларидан (охиратдан) бир сад ва орқаларидан (бу дунёдан), ҳам бир сад чекдик, кўзалари қаршисига тутдик ва улар (шунда ҳам) кўрмаслар. (10) Улар учун барибирди: хабардор эт ё этма, имонга келмаслар. (11) Сен зикрингга (Қуръонга) эргашганларни ва ичиди (Тангридан) кўрққани хабардор этурсан. Уни (бу дунёдаги) гуноҳларини кечирмоқ баробарида лойиқ мукофот (жаннат) билан тақдир эт! (12)...

(Зиё Бунёдов таржимасида 12-оят шундай: «Дўғрудан да Биз йўлларни дирилдир, ўнларини сағлиқларинда йахши ва пис) на этдикларини ва (ҳайатда) кўйиб кетдиғи излари йозирки, (белалик) бир ҳар шайи ашкар ҳесаба алдиқ. Уйғурчадаги М. Солиҳ таржимаси бундай: «Биз, шубҳасизки, йўлларни тирилдуримиз, уларни (дунёда, қилғон) яхши-ёмон) амалларини ва ишларини хетирлап қўйамиз, ҳамма шайни равшан дартарда (яъни лавҳулмаҳзунда) тўла хотирлап қўйгонмиз. Туркчада (Анқара, 1987 й. нашри) эса бундай: «Шубҳасиз йўллери дирилтен, ишледиклерини ва эсерлерини йазан Бизиз; ҳершейк апакж бир китабда саймишиздир.» Демак. — Т. Қ.)

...Шубҳасиз, йўлларни (охиратда) тириктирадиган, қилган иш-амалларини эслайдиган Бизмиз; чунки ҳар нарса лавҳулмаҳзунда ёзилган бўлади. (13) Эй, Расулим (сен уларга) (Макка халқига) у шаҳар аҳлининг (антакияликларнинг) ҳолини мисол келтир: ўшанда у ерда (Исонинг юбормиш) элчилари келишди. (14) Ушанда Биз уларнинг ёнига (Исонинг ховарларидан) икки элчи юбордик, улар иккисини ҳам ёлғончи санадилар. Биз учинчи элчини кўмакка йўлладик. (Учови ва Антакия аҳлига) деди: «Ахир биз сизга элчи этиб юборилганмиз». (15) Улар (антакияликлар) дедилар: «Сиз ҳам биз каби башар (авлодсиз) ҳамда Марҳаматли (Тангри бизга) ҳеч бир нарса (китоб) нозил этмамишдир. Сизлар ғирт ёлғонсиз». (16) (Элчилар) дедилар: «Рабибимиз билурки, биз сизга тўғридан-тўғри юборилган элчимиз (17) ва бизнинг зиммамиздаги бурч сизларни тўғри йўлга қақиршидир». (18) Улар (элчиларга) дедилар: «Биз сизда ёмон аломат кўрдик! Агар (бу гапларни) тугатмасангиз, сизни тошбўрон қилурмиз ва азобу изтиробда қолурсиз». (19) (Элчилар) деди-

лар: «(Емон) аломатингиз ўзингиздир. Чунки, биз сизга хабар келтиргандик (буни сизлар ёмон аломат ҳисоблаб, бизга таҳдид солмоқчимсиз?). Бали, сиз ҳақдингиздан ошмиш одамлар экансиз». (20) (Элчиларнинг келганидан хабар бермиш Тангрига ибодатда бўлиш) бир одам (Ҳабиб ан-Нажжор) шаҳар четидан шоша-шоша келароқ бундай деди: «Эй, жалоат, элчилар йўлини туттин!» (21) Уларга эргашинглар, ахир улар сиздан ҳеч бир мукофот истамаслар, ўзлари тўғри йўлдадилар! (22) Нечун мен яратганга ибодат этмайн? Сиз (ҳам) унинг ёнига қайтажаксизлар. (23) Мен ҳеч замонда Оллоҳдан ўзга бир Оллоҳ бор, дерманми? Агар у Марҳаматли (Тангри) менига бир зарар (еткармак) истар эса, уларнинг (яъни бошқа илоҳларнинг) ҳомилиғи мени ҳеч нарсадан халос эта билмас ва улар мени қутқаролмаслар. (24) Ва ул ҳолатда мен йўлдан ошкор озган бўлурман. (25) Дарҳақиқат, мен Раббингизга имон келтирдим, сўзларимга қулоқ солинг». (26) Оллоҳдан хабардорлигини англамай) қавмдошлари уни ўлдирди. (Рухига мужожаат) дейилди: «Жаннатга кир!» (Рух жавоб бера шундай) деди: «Қанийдиқ, қавмдош одамларим билса — (27) Раббим мени не учун гуноҳларимдан ўтди ва мени ҳурматга лойиқ бўлганлардан этди».

Бу сурадаги оятларни эслатилаётган воқеага Зиё Бунёдов шундай изоҳ берган: 6-оятда Муҳаммадининг илк ваъзаларига муҳолиф бўлган қурайшлар ва Макка аҳли эслатишди. 13-оятда таъкидланган Антакия — қадимги даврдаги Антиўҳий шаҳри; у жой Ҳабиб ан-Нажжор тоғи (Муно Силпиус) этагида, Оқ денгиздан 22 қақчим наридир. Араблар Силпиус тоғи этакларини Ҳабиб ан-Нажжор оти билан атаганлар. Бу шаҳарни миллоддан 300 йил аввал Румо мустамлакаси тасарруфидаги ерда император Виринчи Селевкиус қурдирган.

Бир неча оятда тилга олинган элчилар — Исо Алайҳис-с-саломнинг ховарларидан Яхё, Юнус ва Шамъундирки, улар Антиўҳиёда носаро динининг илк тарғиботчилари бўлишди.

20-оятдан бошлаб сўз юритилган одам Ҳабиб ан-Нажжор дейилади, аммо шарҳчиларнинг айтишича, бу ўринда гап антиўҳийлик Агав (Агапус) ҳақидадир (Инжил китобларидан Хушхабар, XI нинг 27—30, ХХI нинг 10-бўлимларига қаранг). Ҳабиб ан-Нажжор ҳақидаги афсонани Шамсуддин Муҳаммад ад-Димшқий (1327 да раҳматга кетмиш) ўз асаридида изоҳлаб, шундай дейди: Ҳабиб шаҳид бўлгандан сўнгра, Оллоҳнинг кудрати билан жасади қўзғолди, ердан узилган кўйи думалаб ётган қонли бошини чап қўли билан юқори кўтарди ва қалқиб туриб, бошни ўнг қўлига олди, уч кечаю уч кунду танаси Антиўҳийнинг кўчалари ва бозорларида кезиб юрди, боши эса қичқира-қичқира «Е Син» сурасидаги 26 ва 27 оятлардаги сўзларни такрорлар эди...

Ўқувчига шу машур оятлар янада тушунарли бўлиши учун мен унинг уйғурчасини келтирмоқчиман: «(қавми уни ўлтирвогандин кейин унингга) «Жаннатга кирин» дейилди, у «Кошқи қавим парвардигорининг манага мағпират қилгонлиқини ва мени хур малаклардан қилгонлиқини билса эди» деди».

Оддий ўқувчи агар Қуръоннинг сўзма-сўз таржимасини ёки айнан Димшқийнинг изоҳидан беҳабар ҳолда ўқиса, шубҳасиз, тасаввур, таъсирланиши ҳам кучсиз кечади. Бунёдовнинг бу ерда Димшқийнинг Нажжор ҳақидаги сўзларни келтиргани (бу уйғурча ва туркча таржималарда йўқ) — Ҳабибнинг мункирларни имонга чорлагани ва ўз қавми унинг қалласини узиб ташлагани, сўнг шайхнинг жони жаннатга кирганию бундан таъсирланган жасаднинг тирилиб, шаҳар кезгани, Оллога шукр айтгани ва қавмининг имонга чорлагани хусусида тўла тасаввур уйғотади.



— Хуллас, гап бундоқ, ҳурматли чақирилувчилар, ўз юртингиз ифтихорини, миллий гурунгишни асраб-авайланглар.

Армия-Ватан ҳимоясида турган, халқимизнинг осойишталигини қўриқлайдиган посбондир. Мана шу улкан мамлакатимиз сарҳадларида турган аскарлик қисмларида Ўзбекистон фарзандлари ҳам ўз бурчларини аъло даражада ўтаёттирлар. Навбатдаги чақириқ ҳам воқеаларга бой, масъулиятли даврга тўғри келди.

Кузги чақириқ бошланди. Жумҳуриятларнинг Олий Кенгаши ҳарбий чақириқ масаласини муҳокамадан ўтказдилар. Фикрлар ранг-баранг, қарорлар қатъий. Масалан, Украина ССЖ Олий Кенгашининг қарори бўйича жумҳуриятдан хизматга чақирилаётганлар ўз бурчларини Украина заминиде ўтайдилар. Арманистон Олий Кенгаши Шўро Қўшинига бир неча минг чақирилувчиларини жўнатишга тайёр. Лекин шарт шуки, улар жумҳурият ҳудудида жойлашган қурилиш баталиёнларидагина хизмат қилиши лозим. «Молдова ССЖ мустақиллиги тўғрисида» ги декларацияга биноан эса жумҳуриятда Шўро Армиясига фуқароларни чақириш тўхтатилди. Ўзбекистонда эса чақирилувчиларнинг эллик фоизини жумҳурият ҳукумати ўз ҳудудида хизмат қилишга олиб қолади. Шунингдек, Ўзбекистон президентининг «Жумҳурият ёшларини армияга чақириш ва уларнинг ҳарбий хизматни ўташини тақомиллаштириш чоралари тўғрисида» ги фармони эълон қилинди. Бу қарор ва фармонлар албатта фарзандларини қўшинга юбориётган ота-оналар учун оз бўлса-да, таскин берди.

О. Эшонхўжаев кўчасида жойлашган Тошкент вилояти ҳарбий комиссариатининг чақирув масканида. Бу ерда кузги чақириқ ишлари қизгин паллада. Вилоятнинг турли ноҳияларидан келган йигитлар бирин-кетин тиббий кўриқдан ўтишаёттир. Маълумки, бу йил жумҳурият Президенти фармонида биноан чақирилувчилар тиббий назоратдан ўтказишга эътибор кучайтирилган. Ноҳиялардаги ҳарбий комиссариатларда шифокорлар текширувидан тўла ўтган чақирилувчилар вилоят комиссариатида ҳам яна бир бор шундай кўриқдан ўтадилар. Ўз касбининг билимдони бўлган мутахассис шифокорлар йигитларни қайси қисмда хизмат қилишга яроқлилиги ёки умуман яроқсизлигини Иттифок Мудоаа ва ССЖИ Соғлиқни сақлаш вазирликлари тасдиқлаган буйруқ, асосида аниқлайдилар.

Чақирилувчиларни тиббий кўриқдан ўтказиётган шифокор, медицина фанлари номзоди Аҳмаджон Дадабоевга:

— Бу йилги чақирилувчиларни тиббий кўриқдан ўтказиш олдинги йиллардагидан нимаси билан фарқ қилади? — деган савол билан мурожаат қилдик.

— Тўғриси, илгарилари йигитларнинг саломатлигидан кўра кўпроқ юқоридан берилган режага амал қилишарди. Оқибатда юзак тиббий текширувлар кейинчалик салбий оқибатларга олиб келарди. Хизматни ўташ даврида вафот этганларнинг қўчилиги соғлиқни сақлаш идоралари, ноҳия ҳарбий комиссариатларининг таъбот кўриқлари чақирилувчиларда ўз вақтида аниқланмаган касалликлар оқибатида рўй берган. Бу йил эса чақирилувчиларнинг соғлиғига алоҳида эътибор берилаёттир. Ноҳияларда ўтказилаётган тиббий кўриқларда тажрибали шифокорлар фаолият кўрсатишаёттир.

Уларга катта жавобгарлик масъулияти юклатилган. Ўзбекистон ССЖ соғлиқни сақлаш вазирлиги ҳам бу ишга алоҳида эътибор бераёттир.

— Вилоят ҳарбий комиссариатида ташкил этилган тиббий кўриқдан ўтказиш комиссияси томонидан соғлиғи ҳарбий хизмат қилишга яроқсиз йигитлар аниқланаётими?

— Ҳа, — дейди бу саволимизга шифокор-психиатр Абдуфаттоҳ Рўзимухаммедов, — лекин ниҳоятда кам. Чунки ноҳиялардаги тиббий кўриқлар чоғида бу йилги чақирилувчилар ўта масъулият билан назоратдан ўтказилаёттирлар.

Ўзбекистон ССЖ Олий Кенгаши Ўзбекистондан ҳарбий хизматга чақирилиб, қурилиш қисмларига юборилаётган йигитларни тинч давр-да хизматни ўташ учун фақат жумҳурият ёки Туркистон ҳарбий округи ихтиёрида қолдириш ҳақида қарор қабул қилган эди. Шу қарор қандай амалга ошириляётганлигини билиш мақсадида вилоят ҳарбий комиссариатининг йиғув пункти бошлиғи, майор Ориф Тўлагановга мурожаат қиламиз.

— Тўғри, ҳали бу Қарор асосида қиланаётган ишларнинг кўлами кенг эмас. Асосан ССЖИ мудофаа вазирлиги Бош штабининг кўрсатмаси асосида иш юриятяптиз. Қўшинга чақирилувчиларни бош штабининг талабномасига биноан мамлакатнинг турли ҳудудларидаги ҳарбий ўрамларига юбораяптиз. Қурилиш қисмларида хизмат қилишга юборилаётган чақирилувчиларни ҳарбий қурилиш баталиёнларига энг сўнггида юбориш ҳақида кўрсатма олганмиз. Уларни Ўзбекистон ҳудудида қолдириш ҳақида эса ҳозирча аниқ бир фикр йўқ.

Йиғув маскани ҳовлисида эса армияга фарзандларини юбориётган юзлаб ота-оналар Ўзбекистон

тон ССЖ Олий кенгаши қарорига умид боғлаб, фарзандларини диёримизда хизмат қилдиришга тилак билдириб турибдилар.

Ўғли Одилбекни кузатишга келган пискентлик Зиёвуддин Эгамбердиевнинг куюнганлари бежиз эмас.

— Фарзандларимизни Ўзбекистонда ҳарбий хизматни ўташ ҳақидаги гап-сўзларни рўзномаларда ўқиб, ойнаи жаҳонда кўриб, эшитиб, хурсанд бўлган эдик. Лекин минг афсус, сўз бошқа, иш бошқа экан. Менинг ўғлимни ҳам Узоқ Шарққа юборишаётир...

— Чақирилувчиларнинг оилавий шарт-шароитлари билан ҳамон қизиқишмаётирлар, — дейди кўзида ёш билан Акмал Икромов ноҳиясида истиқомат қилувчи Олия Маликова.

— Менинг ўзим касалмандман. Турмуш ўртоғим вафот этган, қизим 2-гурух инвалиди. Елғиз ўғлим Ғайратни ҳарбийга олиб кетишаётир. Кўп жойларга мурожаат қилдим, лекин фойдаси бўлмади.

Шунингдек, ССЖИ Мудофаа вазирлигининг кўрсатмасига биноан фарзанди ҳарбий хизматда ҳалок бўлган оилаларнинг бошқа фарзандлари ҳарбий хизматга чақирилмайди. Лекин нима учундир бу кўрсатмага барча ҳарбий комиссариатларда тўлиқ амал қилинмаётир.

— Фарзандимиз 19 ёшида Шўро кўшинида хизмат вазифасини ўтаётган чоғида ҳалок бўлди, — деб ёзади муҳарририятга зарафонлик она М. Ормонбоева. — Орадан олти ой ўтгач эса, иккинчи фарзандимни ҳам ҳарбий хизматга олишди. Бир ўғлимни бир умрга ҳарбий хизматга берганим етар. Иккинчи ўғлимни оиламга қайтаришга ёрдам беринглар. Узоқ вақт ёпиқ зона бўлган ҳарбий комиссариатларнинг фаолияти энди ойдин бўлиб бораётир. Халқ энди улардан очиқчасига фарзандлари тақдирини талаб қилишга ҳақлидир.



— Иккинчи фарзандимни ҳам кузатаман, деб ўйламовдим... кўзларига ёш олди зарафонлик она.

Синглим, кўтар бошингни

Иўлдош СУЛАЙМОН

Рўпарамда турибсан,
Кўзинг тўла ёш билан.
Эссиз, адо бўлибсан,
Ўша бағритиш билан.
Дик-дик сакраб турардинг,
Сизмас эдинг ўзингга,
Термулмаган эҳ, кимлар
Ҳатто босган изингга!
Нигоҳларни куйдирган
Оромижон ўқ қани?
Ахир нега сўндинг сен,
Кўзингдаги чўғ қани?
Қандайин барно эдинг,
Ширин эдинг жуда ҳам,
Келтирдими шу ҳолга
Сени ўша муттаҳам?!
Ожизлигин яшириб,
Ўзин роса ошириб,
Тўсган эди йўлингни,
Оёғингга бош уриб!
Ана шундай юзизлар
Аёлларни савалар.
Бу — номардлик белгиси,
Бу гапга йўқ саволлар!
Кўрдай кўрмас боласин —
Жовдираган нигоҳин.
Фақат ўзин ўйлайди,
Ўзгаларнинг дод — охи,
Ота деган қутлуг ном
Унга писта пўчоғи.
Хаёлида айш-ишрат,
Бетайинлар кучоғи!
Оиласи — саргардон,
Кимларгадир зор этар.
Кўнгли истаб янги ёр,
Асли ўзин хор этар.
Қай аёлниг кўзи ёш,
Билдим, тугаган бардош.
Ўшал дам сўниқ рухга
Оташ берган — дўст, қардош!
Ўз-ўзини ёқар ким?
Аччиқ қилибми унга?
Танин жарга отарми,
Енмаса агар тўнғак?
Йўқ, йўқ, синглим, тўхта сен,
Бу йўлингдан қайт дейман.
Нахот йўқ битта дўстинг,
Унга дардинг айт дейман.
Арзимас у аламга,
Арзимас у йиғингга,
Яшаш завқи кутмоқда,
Яқинроқ кел йиғингга!
Арзимас у тирноққа,



Оёғингнинг гардига.
Майда ҳисдан баланд бўл,
Қўшил халқнинг дардига!
Гуруғлининг қизисан,
Оҳусан Алпомингга.
Нима учун бор ишқим
Танҳо Ширинга тушга?!
Тўмарисни онам деб
Тенглаштирдим қуёшга.
Нима учун ул номни
Кўтаради эл бошга?!
Биласан-ку Зухрони,
У маҳаббат худоси!
Зирқиратар юракни,
Армони ва нидоси!
Қамоқда кўзи ёрган
Чиннибиби ёддами?
Шодиева онаминг
Сендан каммиди ғами?!
Магадан совуғида
Юпун юрган у эди,
Ўрмон кесиб,
Калтак еб,
Бино курган у эди.
Ҳатлаб келиб ўлимни
У яна кўп яшади,
Бизга боғлар қолдирди,
Ошини ҳам ошади.
Сен ул она авлоди,
Набиева бир сингил,
Ўшалардай курашсанг
Эвилмайди ҳеч кўнғил.
Ўшалардай ўт изла,
Ўз вужуду корингдан,
Ўзингдан кўпайгину
Кам бўлма қаторингдан.
Номард учун ёш тўкма,
Ярат татмал тошингни,
Тўмариснинг қизисан,
Синглим, кўтар бошингни.

Фаргона



Бу йилги кузги чақирқдан эса маълум бўлдики, ҳали марказнинг сўзи — сўз! ССЖИ Мудофаа вазирлигидаги мансабдорлар бошқа мутасаддилар билан ҳисоблашишни ишташмайдилар. Биз эса ҳозирча келажакка умид боғлаб, ҳарбий хизматга кетаётган юртдошларимизга сабр, ирода ва сиҳат-саломатлик тилаб қоламиз.

Абдураззоқ КАРИМ

Ой бориб, омон қайтингиз, азиз ўғилларим!

Суратқаш Р. Нурибоев





Уста

юрадилар. Менинг шогирдларим тамоман бошқача: улар доимо ҳурматимни жойига қўйишади. Уларни ўз фарзандларимдай кўраман. Аввало устознинг ўзи ҳар томонлама етук — билим ва тажрибали, одоб ва ахлоқли, маданиятли, имон-этиқодли, обрў-этиборли бўлиши лозим. Шундагина шогирдлари унга ҳавас билан эргашадилар. Аксинча бўлса, кўнгил қўйган касбдан шогирднинг қўли совуйди. Шогирд, яъни уста тайёрляпсанми, демак, уни ҳар томонлама камолотга етказиш керак. Авваллари оталар фарзандларини устага топшираётиб: «Эти сизники, суяги бизники», дегувчи эдилар. Ҳозир ҳам баъзи жойларда шу одат сақланиб қолган. Шундай экан, ота ҳам ўғлининг устозидан ранжмай, балки бир умр миннатдор бўлиб юрсинда. У пайтдаги устозлар ҳозирги мактаб муаллимларидай фарзандлари устидан ота-оналарига арзод қилиб юришмасди. Шогирднинг иш ўрганишга лаёқати ёки хоҳиши бўлмаса ё дангсалик қилса, усталар ундайлар билан ади-бадига бориб ўтирмай, дарров устахонадан ҳайдаб юборардилар — «касали» бошқаларга ҳам ўтмасин деб. Чунки устозлар ўша вақтларда ҳам ўз кадр-қимматларини, ҳурматларини билганлар. Шунинг учун шогирд етиштиришга фақат қаттиққўллик ва талабчанлик билан ёндошганлар (Фалончининг ўғли, фалончининг жиёни деб, ҳеч қайси бир шогирдни эркалатиб қўймаганлар). Ахир ота ўз фарзандини унга: «Эти сизники, суяги бизники», деб ишониб топширдими, демак, ишончини оқлаш керак. Бизнинг вақтларда (ўз касбим — наққошликни олсак) усталаримиз бирон ердан буюртма олишса, албатта шогирдларини ҳам ўзлари билан бирга олиб юришарди. Тушаётган даромаддан уларни ҳам баҳраманд қилардилар. Дастлаб даромаднинг ўндан бир фоизини, кейин ўндан уч фоизини, кейинроқ тенг ярмига шерик қилишарди (Албатта шогирдларнинг меҳнатсеварлиги ва истеъдодларига қараб). Ҳа, шогирдни иш ўргатаяман, деган пи-

Маҳмуд Усмоновнинг моҳир ганчкор бўлишига аввало отаси уста Усмон сабабчидир. Маҳмуд ота жуда ёшлигидан ота касбига ҳавас қўйди. Отасидан ганчкорлик санъатининг сир-асрорларини ўрганиб, кўзи пишди. Ўзи меҳр қўйган касбнинг нозик томонларини мукамал ўзлаштира бориб, падарига муносиб шогирд-ёрдамчи бўлди — Тошкентдаги тарихий биноларни безашда ҳамкорлашди. 1941 йили Алишер Навоий номидаги опера ва балет театрини базашда уста Ширин Муродов, Абдулла Болтаев, Шамсиддин Ғафуров каби машҳур усталар билан ёнма-ён меҳнат қилди. Айниқса уста ижодининг раванг топишида Бухородаги Ситораи — Моҳи-хосса саройи, Тошкент куранти, Ўзбекистон ЛКЕИ Марказий Қўмитаси маъмурий би-зайининг Тошкент филиали ва бошқа биноларни таъмир этиш ва безашдаги ишлари муҳим босқич бўлди.

Бугунги кунда уста Маҳмуд Усмонов жумҳуриятимизда машҳур наққошлардан бирidir. У шу кунгача ўз шогирдлари билан бирга

ликда 500 дан ортққ биноларни ганч ўймакорлиги нақшлари билан безашда иштирок этган.

Шу жиҳатдан устанинг халқ амали санъатини ривожлантиришга қўшган ҳиссаси муносиб тақдирланиб келинади. Унга 1967 йили Ўзбекистон ССЖда хизмат кўрсатган санъат арбоби унвони, 1968 йили Ўзбекистон ССЖ Ҳамза номидаги Давлат мукофоти, 1974 йили Ўзбекистон халқ рассоми унвони, 1975 йили ССЖИ Давлат мукофоти берилган. Юзлаб ёш наққошларнинг устози, замонамизнинг кўзга кўринган моҳир устаси, машҳур наққош Маҳмуд ота Усмонов ҳозир табаррук — 82 ёшда.

Мен уста Маҳмуд Усмонов билан кўпдан бери суҳбатлашиш орзусида эдим. Ният холис экан, Маҳмуд ота билан учрашдим.

— Ҳозирги кунда ҳақиқий устоз ва шогирдликнинг қадимий анъаналари бироз юзакидай бўлиб қоляпти. Талабчан ва қаттиққўл устозларни учратиш қийин.

— Бунинг сабаблари кўп, албатта. Тўғри, «устоз», «уста», «муаллим»дек шарафли номга содиқ қолиш ҳаммага ҳам насиб этавермайди. Менимча, бунда устоз бўлиш катта масъулиятни ўз гарданига олиши керак. У, шогирдлик дая-

во қилиб, бош эгиб келган ёшга сидқидилдан жон куйдириб, бёр илму ҳунарини, бой тажрибасини ўргатибгина қолмай, балки шу йўлда чиқиштириши, пиштиши ва уни мустақил ҳаётга бир касбнинг устаси қилиб тайёрлаб бериши лозим. Токи у ҳам шогирд етиштириб, устозлар анъанасини давом эттира олиш қобилиятига эга бўлсин. Ҳа, устозга меҳр-мурувват, катта юрак, шогирдга эса тиришқоқлик, бардош ва матонат керак.

— Айтинг-чи, устоз бўлғуси шогирдига қандай шахсий намуналар кўрсатиши ва уни қай йўсунда тарбиялаши керак, деб ўйлайсиз?

— Уста бўлман деганининг кўзлари ҳамиша чақнаб туради, — деди Маҳмуд ота. — Бутун куч-ғайратини ишга солиб, ҳатто устозини ҳам шошириб қўяди. Устоздан ўтадиган шогирд деб мана шунакаларни айтадилар-да. Аммо ҳалқимизда бир гап бор: «Домланинг айтганини қил, қилганини қилма», деган. Бу гап унчалик ҳам ўринли эмас. Устоз шогирдларига тилда бошқа, дилда бошқа муносабатда бўлса, бу инсофдан эмас-да. Кўш уясида ўрганганини қилади. Сўзи бошқа, ўзи бошқаларни ҳам кўрганмиз. Улар шогирдлари даврасида ҳамиша зарбулмасал бўлиб



Машҳур наққош Уста Маҳмуд Усмонов шогирдлари даврасида.

ШУНЧАКИ ШОВ-ШУВ ЭКАН

1990 йил мезоннинг охирида Тошкентнинг Юнусобод даҳасидаги уйлардан бирида кўз кўриб, қулоқ эшитмаган, гаройиб воқеалар содир бўлаётгани ҳақида шов-шув тарқалди. Дастлаб бу воқеа жумҳурият овозининг «Оқшом тўлкинлари» эшиттиришида батафсил шарҳлаб берилди. Кейин ойнажаҳон орқали кўрсатув уюштирилди. Эшитганлар ҳам, кўрганлар ҳам тушпа-тузуқ одамларнинг гувоҳликка ўтаётганлигидан ҳайратда эдилар. Жумҳуриятимизнинг обрўли ойнамаси «Фан ва турмуш» ходимлари ҳам, шарқшунослик институтининг баъзи бир олимлари

ҳам воқеа мароми қаршисида ёқа ушлаб туришарди.

— Оширворишидӣёв, — дейиши кўплар. Айримлар ишонимизда.

Юнусободлик келин билан қайнона бўлиб ўтган воқеаларни ипга тизиб ҳамманинг оғзини очиброқ ўтиришарди. Гуё келин бу хондонга келишдан бироз илгари қандайдир нотаниш кимса уйга кўнгироқ қилиб тўйни тўхтатишларини айтган. Ақс холда ёмон воқеалар бўлади, деб огоҳлантирганмиш. Агар «Еш ленинчи» рўзномасида ёзишганидай иккиламчи руҳларнинг «қилиғи» дейилса (Товба! Улар ҳатто телефон рақамларини ҳам били-

шаркан-да), бунга ишониб бўлмайди. Лекин қайнона ва келин воқеани овознигор ва ойнажаҳон орқали тахминан куйидагича шарҳладилар:

— Тўйдан кейин, ҳақиқатдан ҳам тинчимадик, — дейди қайнона, — гоҳо тилло буюмлар йўқолиб қолса. Бироз ўтиб бошқа тақинчоқларни уйнинг шифтига илиб кетишади. Тез-тез чинни буюмлар (нима учундур фақат ликопчалар) ўз-ўзидан ерга тушиб чил-чил синади. Келиннинг либосларига иғнарлар санчилик қолади. Ҳатто «кўринмаслар» ўзларича дастурхон ёзишиб етти та пиёлага чой қуйишади. Етти тарелкага тузланган бодринг қўйишади. Бир куни уй ичида бирдананиг торт пайдо бўлиб қолди...

Ажабо, бу гапларга ишонини ҳам, ишонмасликини ҳам билмайсан киши.

Бу миш-мишларда қанчалик ҳақиқат борлигини билиш мақсадида «Гулистон» жаридасининг суратчиси Рихсатилло Нуринбоев, рассом Маҳкам Абдулаев, СССР экстрасенслар уюшмасининг аъзоси Эшбўй Авазовлар иштирокида «шов-шув» сабабчилари билан учрашдик. Биздан аввал келганларга воқеа тафсилотларини қандай ҳикоя қилиб беришган бўлса, яна бир қарра такрорлашди. Ашбўй далилларни эса бошқалар олиб кетишган экан.

— Овознигорда, ойнажаҳонда ҳатто ҳақингизда эшиттиришлар берди. Ушандан кейин

ҳам «кўринмас» шоввозлар бирор «қилиқ» кўрсатишдими? — деб сўрадик улардан.

— Йўқ, кейинги кунларда улар ҳеч «хунар» кўрсатишмади, — дейди келин. — Чунки мен тушимдами, ўнгимдами оқ салла ўраган, оппоқ кийимдаги, оқ сақолли Хизр бобони кўрдим. У мендан, тила тилагинини, деб сўради. Мен дунёда тинчлик бўлсин, уйимизда давом этаётган нотинчликлар тўхтасин, деб сўрадим. Кейин ҳаммаси тинчиди.

Хуллас, бўлиб ўтаётган воқеаларнинг на боши бор, на адоғи. Аммо бизни масаланинг бошқа томони ажаблантирапти. Хўш, бордию мўъжизалар ҳақиқатдан юз бераётган бўлса, иштирокчилар, яъни ўша келин ёки қайнона доғлик воқеа содир бўлиши билан бевлик ашёларни намуна учун сақлаб, муаммога ойдинлик кiritишга кўмак берсалар. Матбуот саҳифаларида шу воқеа билан боғлиқ шов-шув кўтаришдан олдин етарли дастаклар тўплаб, фикрларини асосласалар.

Ниятимиз беҳуда шов-шувлар кетидан қувиб, аҳоли чалғитилмас.

Тўғри, ҳаёт беланчаги — Она заминда биз ҳали англаб етмаган асоратиқалар жуда кўп. Лекин улар мақсадсиз қурбон қилиниши фойдадан кўра зарарлироқдир.

Абусаид НУРБОЕВ,

«Гулистон» жаридасининг махсус муҳбири

санда билан қуруқ ишлавермасдан, рағбатлантириб туриш ҳам керак. Шундагина шогирдда касбга қизиқиш кучаяди. Маълумки, бизда касб-хунар ўргатиш билим юрتلарининг гарданига юклатилган. У ердаги ишларни эса кўнгилдагидек деб бўлмайди. Ачинарлиси шундаки, билим юрталарининг кўпчилиги қисмида малакали муаллимлар, тажрибали усталар йўқ ҳисоби. Юборилаётган талабалар ҳам (шогирдлар) касбга чанқоқлик вақидан эмас (кўпчилик қисми), мажбурийликдан, чорасизликдан келиб ўқиймоқда. Сиз юқоридан айтган — устоз ва шогирдликнинг обрўсизланиши ана шу ерларда шаклланади. Демак, аввал устозлар ўз ишларини қайта қуриб олишлари керак. Устоз бонгондек гап, ниҳолни яхши парваришласа — тик, соғлом ўсади; ўз ҳолига ташлаб қўйса — ҳар томонга тарвақайлаб кетади. Ҳа, устоз шогирдини болам демаса, шогирд устозини отам дея олмайди.

— Ҳақ гапни айтдингиз, — дедим мен жонлиниб. — Айтмоқчи, ота касбини танлаган фарзандларга менинг ҳам ҳавасим келади. Сиз ҳам ана шундай — машур уста Усмон Икромовнинг фарзандисиз. Албатта фахрланишга ҳақлисиз. Аммо ҳозир бундайлар санокли. Менимча, ҳар бир фарзанд касб-хунарни иложи борича ўз ота-онасидан ўрганиши маъқул йўлга ўшади.

— Тўғри, аслида ҳам энг яхши устоз — бу ота! Чунки ота фарзандига касб-хунар, одоб-тарбия ўргатишга бурчли бўлгани учун ҳам унга жон койита олади. Ҳатто тишининг қавагида асраб юрган ноёб тажрибаларидан ҳам хабар-

дор этади. Ахир ҳар бир ота: «Фарзандим балоғат ёшига етгандан ҳалол меҳнатига, пешона теридан топилган пулига нон топиб есин, уйланиб, уйли-жоили, болачақали бўлганда ҳам оила рўзгорини бир тўқисда тебратадиган бўлсин», дейди-да. Бир томони, ота чирогини ёқиб ўтириш ҳар фарзандга ҳам қарз, ҳам фарз. Яна бир томони, отасининг эл-юрт ичидаги обрў-ҳурматини бирдай сақлаш — шараф! Мана, кўпгина касбларимиз: хунармандчилик, темирчилик, дурадгорлик, косибчилик, чеварлик ва ҳоказолар асрлардан-асрларга яшаб келмоқда-ку! Бу касблар кераксизга чиқиб қолгани ёки уларнинг ишлаб чиқарган маҳсулотлари касодга учрагани ҳам йўқ. Санъатда ҳам шундай: мусаввир ҳофизлар, қизиқчию дорбозлар, афсунқору полвонлар шажараси ҳам авлодлардан-авлодларга ўтиб келяпти. Улар ота касбини эгаллаб, халқимиз аънаваларини давом эттиряптилар. Турмушлари ҳам яхши. Тўғри, оилада бошқа касбларга тўғма истеводдиларини ҳам чиқиб туради. Менимча, ундайлар ҳам барибир ота касбларини билиб қўйишлари керак. Бир кун келиб асқотиб қолиши мумкин.

— Маҳмуд ота, балки шу жиҳатдан кўпгина нозик касб-кор эгалари озчиликни ташкил қилиб қолаётгандир. Узимизча ҳар мақомга йўрғалаб, ҳунар эмас, пул кетидан қувдик. Оқибатда биз ҳунарсиз қолиб, аросатга тушиб қолдик. — Бизнинг устозларимиз бир гапни қулогимизга қайта-қайта қуйишарди: «Сен пулнинг кетидан қувма, пул сени қувб юрсин». Энди нега кўпчилик ота касбини ҳурмат қилмай, қадрига етмай

қуйганига келсак, менимча, аввалги ота-оналар фарзандларини фақат ўқитишга ҳаракат қилиб, бирор мансабни эгаллашига иштиёқманд бўлишган. Оқибатда касб-хунар иккинчи даражага тушиб, ёшларимиз кўпроқ мартабали лавозимларда ишлашга қизиқиб кетишдик. Оқибатда ўқигани билан, махсус билим олгани ҳақида ҳужжатга эга бўлгани билан қўлидан бирор иш келмайдиган хиллари пайдо бўлиб (баъзилари мансаб эгаллаб, тўрачилик қилиб), тер тўкмай — текин пул топиш йўлига ўтиб олишдик: давлатни алдайди, халқни алдайди — чўнтаги қаппайса бўлгани.

— Дарвоқе, қайсики ҳунар тараққий этса, гуллаб-яшнаса, у бор мўъжизаларини намоен қилиб бораверади. Ҳозир бизга оддий бўлиб кўринаётган темирчилик, дурадгорлики оилалик. Улар шу кунгача тараққий этиб келганда, менимча, маҳаллий усталар шу кунгача энг мураккаб қурилмаларни ҳам яратган бўлардилар. Чет мамлакатлардан эса ҳеч қандай маҳсулотлар бюртртмисмасидик! Мисол учун, пиқочилар (чустлик, маргилонлик, шаҳрихонлик ва бошқалар) нима учун анқонинг уруғи бўлган «лезвие» ўрнига чиройли ва бежирим усталарлар ишлаб чиқаришлари; дурадгорлар, сандиқсозлар янги-янги кашфиётлар яратиб, чет эллар бизни маҳтал қилиб турган нафис ва кўркам мебеллар (сервант, стол-стул, диван, китоб жавонлари) ясашлари; ганчқор ва наққошлар эса қуруқ деворлардан қад тиклаган баланд-баланд, қўшқаватли аҳоли ашайидган уйлари шарқона услубда безашлари ва унда гўзаллик яратишлари мумкин эмас?! Менимча, бу касбларни яна-

да ривожлантириб, кенг қулоқ ёздириш учун уларга шунчаки касб деб қарамасдан, балки жиддий мулоҳаза юритиб, нафақат амалий, балки илмий ёндошиш ҳам керак.

— Ҳа, кўнглимдаги гапни айтдингиз. Мен бу ҳақда кўп жойда гапирдим, тегишли жойларга учрадим. Эндиям ота-боболаримиздан мерос бўлиб, шу кунда ҳам ўз макеини сақлаб турган, баъзиларга оддий бўлиб кўринаётган касб-хунарларимизга лоқайд муносабатда бўлиш ярамайди. Авлодларимиз аънаваларини давом эттиришига эмас, балки уларни янаям ривожлантириб, энг юқори поғонага кўтариш керак. Чунки бизнинг номимизни бутун жаҳонга танитган — бу санъат ва маданиятимиздир. Шундай экан, бизга ана шу халқ амалий санъати ва бошқа касб-хунарларни бир ерга тўплайдиган марказлар зарур. Табиийки, марказлар қошида махсус олийгоҳлар, хоҳишсабоқлар, ҳатто боғчадан тўппа-тўғри қабул қилиб олинган махсус мактаблар ҳам очил мумкин. Марказларда ўз президентлари, ёрдамчилари (яъни мазкур касбининг мутахассис олимлари, устозлари) бўлади. Ва бу марказларнинг асосий вазифалари ўз устозларининг ҳолидан хабар олиб туриш билан бирга уларни доимий иш билан ҳам таъминлаб, янгидан-янги кашфиётлар яратиб туришдан иборат бўлади. Шундагина сиз айтгандай, касб ва хунарларимиз, санъат ва маданиятимиз ҳам илмий, ҳам амалий асосда ривожланишига шак-шубҳам йўқ. Устоз ва шогирдлар, менимча, ана шу ерларда — марказлардагина ўз кадр-қимматларини топадилар.

Сўхбатдош Зоир ЗИЁ



Абдулхай НОСИРОВ

Садриддин САЛИМОВга

* * *

Афандининг вафодори
Эшак бўлди қадимдан.
Афандидан кулган қори
Тентак бўлди қадимдан.

Юриб, туриб жонлар охир
Мозорлардан чиқдилар.
Қўрабериб хону фақир
Бозорлардан чиқдилар.

Инсофними, диёнатни
Изладилар зору зор.
Топганлари хиёнатми,
Риёзатми бекарор.

Элу юртининг ноласидан
Сува узра номахрам,
Оҳ бечора, гунг расида,
Нола қилди эшак ҳам.

Охиратга келтириб шак
Харсангтошга бойланди.
Афандига ҳамроҳ эшак
Чўнг хайкалга айланди.

Қурбонжон она

Болам, қўлларимни боғлаб қўйганлар,
Болам, йўлларимни чоғлаб қўйганлар,
Болам, тилларимни тиглаб қўйганлар,
Болам, дилларимни доғлаб қўйганлар,
Сўроқлаб ўйганлар, чўглаб ўйганлар,
Болам, дилларимни доғлаб ўйганлар.

От миниб учайин десам отим йўк,
Дод уриб кўчайин десам додим йўк,
Қаддимни тутайин десам қаддим йўк,
Вод келиб ётайин десам бодим йўк,
Сўроқлаб ўйганлар, чўглаб ўйганлар,
Болам, дилларимни доғлаб ўйганлар.

Ешларим тошларнинг остида қолди,
Бошларим тошларнинг остида қолди,
Хушларим тошларнинг остида қолди,
Тошларим тошларнинг остида қолди,
Сўроқлаб ўйганлар, чўглаб ўйганлар,
Болам, дилларимни доғлаб ўйганлар.

Жамолинг кўрганда кунлар уялсин,
Камолинг кўрганда тунлар уялсин,
Аъмолинг кўрганда хунлар уялсин,
Аҳволинг кўрганда унлар уялсин,
Сўроқлаб ўйганлар, чўглаб ўйганлар,
Болам, дилларимни доғлаб ўйганлар.

Арзимни айтгани, болам, арзим йўк,
Қарзимни айтгани, болам, қарзим йўк.
Хузуримни айтгани, болам, хузурим йўк,
Узримни айтгани, болам, узрим йўк,
Сўроқлаб ўйганлар, чўглаб ўйганлар,
Болам, дилларимни доғлаб ўйганлар.
Болам, қўлларимни боғлаб қўйганлар...

Чўлпон

Қаламимни тортиб олдилар,
Аламимни ололмадилар.
Боламни-да, тортиб олдилар,
Ноламни-да, ололмадилар.
Танимни-да, тортиб олдилар,
Ватанимни ололмадилар.
Парвозимни тортиб олдилар,
Овозимни ололмадилар.
Денгиздаги жимжима ёғду —
Яшаб қолдим!
Яшаб қолдим-ку!

* * *

Тутганларим гул бўлса,
Мендан кулдилар.
Тутганларим пул бўлса,
Кўриб ўлдилар.

Ишончларим қўл бўлса,
Қўллаб турдилар.
Нишонларим чўл бўлса,
Иўллаб турдилар.

Умидларим қўл бўлса,
Кулиб юдилар.
Умидларим кул бўлса,
Кул, кул бўлдилар.

Ташкент

Янги шеърлар

Янги шеърлар

Янги шеърлар

* * *



Сен учун зор бу кўнгил, ўзга бир дилдора йўк,
Ишқ аро кўнглимдайин, зора йўк, дилпора йўк.
Ҳижронингда туну кун, қалам йиғлар, дил йиғлар,
Кўз ёшимдай мавжлари ранги қон фаввора йўк.
Гулману дилда ишқим ёнадур булбул мисол,
Гулзор ичинда бугун, мендайин овора йўк.
Хоки пойинг гардини нигоҳимда авайлай,
Сен учун жонимдайин, жоннисор наззора йўк.
Қўзларим — шамси ишқим бўлмас сенсиз мунаввар,
Қувончимсан, қуёшимсан, ўзга бир шарора йўк.



Раъно ИСМОИЛОВА

* * *

Ситамдийда бу кўнглимга, жаври жонондир сабаб,
Бу қонли оҳу зоримга, тиғи ҳижрондир сабаб.
Бу кун Қайс саҳросида чун Мажнун дилдоралар,
Аларга сардорлигимга ишқи сўзондир сабаб.
Туну кун ҳам бодасин лабга тутмиш ул фироқ,
Кечмай андин ичмогимга, васл армондир сабаб.
Севарман деб ёри беор, йироқ кетди бу даргоҳдин,
Оллоҳ, оллоҳ қилмишига давру даврондир сабаб.
Санчадур қалбимга, оҳ, қадрсизлик игнасин,
Ул, уфқ кизғиш юзига, сачраган қоним сабаб.
Эй фалак, ишқ оламингда мен каби зор ўлмаган,
Жони дилхун уволига, бемеҳр жондир сабаб.
Десам фалак айтадурким, сабрни сен пеша қил,
Не ажабдур кутган бахтга, бўлса шул тонгдир сабаб!



* * *

Ҳазонликда кечди умрим, бу ёшим санағи не?!
Ишқ йўлини борму чеки, бўлса гар адоғи не?!
Ёр фироқи игнасиндин сўкилиб юрак бағрим,
Қонли мавжлар гирдобида, бу жоним сўроғи не?!
Бенасиб бахт қисматидин, қувилган бандаға ёр,
Ҳажр деворидан, боз рашқвор қароғи не?!
Ёнарким ёр нигоҳидин, мавжли ёшим дарёси,
Билмадим ҳеч нигоҳида, қўллаган яроғи не?!
Бормикан ишқ оламида, доғу ҳағратсиз кўнгил,
Хабар айтинг бу ҳолимдин, ониким сабоғи не?!
Во ажабки йўлга Раъно, қараб кўргил бу не ҳол?!
Шунча жаври устига ёр, боз осган чароғи не?!

Фаргона



ОЛМОНИЯДА ЎҚИГАНЛАР ҚИСМАТИ

(Солиҳ Муҳаммад ҳақида)

В. И. Ленин Октябр инқилобидан кейин шўролар мамлақати ўрамларида саноат, фан-техника, маориф ва маданиятни ўстириш учун чоризм даврида етишган турли хил буржуа мутахассисларидан самарали фойдаланиш, уларнинг илгор илмий ва амалий тажрибаларидан кўпроқ ўрганишни маслаҳат берди. Шунинг учун ҳатто Россияга нисбатан ижтимоий-иқтисодий ва фан-техника тараққиётида олдинда бораётган Оврупонинг илгор капиталистик мамлакатлари, биринчи навбатда Германияга илмий-педагогик кадрлар, талабалар юбориш, уларнинг барча ютуқларини қўш-қўллаб ўрганиш, айниқса, «Оврупо ва Америка фанидаги барча ҳақиқий қимматли томонларни қабул қилишга» киришишга, бу соҳада кўринган айрим коммунистик манманлик, саводсизлик ва болаларча сўллик касалликларнинг ниҳоятда хатарли ва ҳалокатли эканлигини алоҳида таъкидлаб кўрсатди.

Туркистон Мухтор Шўро жумҳурияти ва Бухоро халқ жумҳурияти фирқа ва давлат раҳбарларидан Акмал Икромов, Файзулла Хўжаев, Абдулла Раҳимбоев, Назир Тўрақулов, Фитрат ва бошқаларнинг ташаббуси билан шу йилларда ички Россиянинг Марказий шаҳарлари — Москва, Ленинград ҳамда Туркия ва Германиянинг Истамбул, Измир, Берлин, Хейделберг, Штруггер, Бонн каби шаҳарларидаги машҳур дорилфунун, олий техника ва зироат академиялари, шунингдек, турли педагогика ўқув юртлири, қизлар ҳамда эрлар гимназияларига талабалар юборила бошланди. Улар айниқса 1922—1923 йиллардан бошлаб ўша даврда Оврупода энг тараққий этган капиталистик мамлакат — Германияга талабалар юбориб, шу орқали Россиянинг собиқ колониал ўлкаси бўлган Туркистон ва Бухорони илгор Оврупонинг илм-фан, техника, маориф-маданиятини ўзлаштириш асосида маърифий-маданий давлатга айлантириш орзусида бўлдилар. Шу мақсадда ўлкамизнинг турли марказий шаҳарларидан 70 га яқин истеъдодли маҳаллий йигит ва қизларимизни Германияга ўқишга юбордилар. Булар ичиде тошкентлик Саттор Жаббор, Хайринисо Мажидхонова, Солиҳ Муҳаммад, Тўлаган Мўмин, хоразмлик Марям Жуманиёв қиз, самарқандлик Рауф Расулий, фарғоналик Темирбек Ғозибек ўғли, бухороллик Омон Матқул, Муҳаммад Хўжаев ва бошқалар бор эдилар. Буларнинг бир қисми кейинчалик ўқишларни битириб, Ўзбекистонга қайтдилар, айримлари эса баъзи сабаблар билан ватандарига қайтмай Германияда, Туркияда қолиб кетдилар. Ватанларига қайтган Саттор Жаббор, Султон Матқул, Абдул Ваҳоб Муродий, Муҳаммад Хўжаев, Хайринисо Мажидхонова, Фузайил Шераҳмад ўғли, Тўлаган Мўмин, Солиҳ Муҳаммад ва бошқалар эса 1937 йил Сталин шахсига сизини кучайган бир даврда чет эл разведкасининг иштирокчиси, немис фашистларининг агенти, аллақандай советларга қарши тузилган ташкилотнинг

аъзолари деган тухмат, айблар билан қатғон қилинадилар. Шулардан бири Германиянинг Штутгард шаҳридаги Олий Зироат академиясида ўқиб келган ватандошимиз Солиҳ Муҳаммаддир.

* * *

Солиҳ Муҳаммад 1902 йили Тошкентда туғилиб, шу ердаги эски мактабда, сўнг «Кўкалдош» мадрасасида ва рус-тузем мактабларида ўқиди. 1918—1919 йилларда янги совет мактаблари учун муаллимлар тайёрлайдиган ўқитувчилар курсларида ўқиб, дастлаб шаҳардаги «Форобий» мактабиде муаллим, кейинроқ «Янги калон» кўчасидаги мактабда мудир бўлиб ишлай бошлайди.

1922 йилда Туркистон Шўролар жумҳурияти Марказий ижроия комитети раиси Абдулла Раҳимбоев уни ўз хузурига қақриб, бир гуруҳ талабалар билан Германияга ўқишга боришга, Оврупонинг илгор фан-техника сирлари, маориф ва маданият соҳасида эришган ютуқларини ўрганиб, Туркистоннинг келгусида иқтисодий-маданий тараққиёти учун бел боғлашга маслаҳат беради. Солиҳ Муҳаммад ҳам кўпчилик ўртоқлари каби бу тақлифни жон-дидан қабул қилади ва она юртининг келгуси истиқболли йўлида фидойи фарзанд бўлиб етишш орзусида Германияга ўқишга кетади. У Германиянинг Штутгард шаҳридаги Зироат академиясига кириб ўқийди, экинчилик, уруғчилик, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси, пахтачиликни ривожлантириш бўйича Оврупо фан-техникаси эришган амалий-назарий билимларни пухта эгаллашга ҳаракат қилади. Солиҳ Муҳаммад 1927 йил Тошкентга ёзги таътилга келади. Аммо Германияга қайтишга ва ўқинишни охириги куруни тугатишга руҳат берилмайди. Шундан сўнг у Самарқандга бориб, у ерда Файзулла Хўжаев, Акмал Икромов, Йўлдош Охунбоев хузурида бўлиб, Зарафшон мувазсининг Каттақўрғон шаҳри яқинидаги Уруғчилик илмий-тажриба станциясига ишга юборилди. Солиҳ Муҳаммад у ерда бироз ишлагач, 1928 йил ўрталаридан бошлаб, Самарқанддаги Жумҳурият уруғчилик бошқармаси бошлиғи бўлиб ишлай бошлайди. 1931 йил Жумҳурият маркази Тошкентга кўчганидан кейин Солиҳ Муҳаммад ҳам Тошкентга ишга келди. 1934 йилгача у шу ерда ишлаб, сўнг Ўзбекистон пахтачилик трестида пахта уруғчилиғи бўйича амалий ва назарий ишлар олиб боради. Ўлкамизнинг Зарафшон, Каттақўрғон уруғчилик станцияларида,

Фарғона ва Наманган воҳаларининг айрим пахтачилик хўжалик далаларида бўлиб (масалан, 1934 йил июлида Намангандаги Иброҳим Раҳматов номли машҳур пахта устаси далаларида юриб), у ердаги пахтачилик ва уруғчиликнинг аҳволи ва истиқболини бевосита кузатади, пахтакорлар, уруғчилик билан шугулланувчи маҳаллий ишчи ва деҳқонларнинг моддий ва маданий аҳволи, уй-жой, иш шароитлари, уларга ҳақ тўлаш, дам олишлари билан яқиндан қизиқади, бу соҳада айрим пахтакор ноҳия, уруғчилик станция раҳбарларининг беғамлиғи, ўз ихтиёрларида ишлаётган ишчи ва деҳқонлар меҳнати ва яшаш шароитларига бефарқ қарашлари, уларнинг ҳақ ва ҳуқуқларининг камситилаётганлиғи, раҳбарларнинг халққа тўраларча муносабатларини қаттиқ танқид қилади, уларга яхши иш ва яхши имкониятлар яратиш учун қўлидан келганча ёрдам кўрсатади. Раҳбарларнинг маданиятчи, маърифатли, меҳнат қилишга рағбатли ва меҳрибон бўлишга тарғиб ва ташвиқ этади, ўзи эса бу соҳада шахсий намуна кўрсатишга ҳаракат қилади.

Чунончи, 1927 йил Самарқанд яқинидаги Каттақўрғон тажриба станциясида ишлаганида ишчиларнинг шикоятларини эшитиб, шу вақтгача ишчилар кўмитаси раислиғига маҳаллий ишчилардан раис бўлмаганлигини қаттиқ танқид қилади ва мажлисда биринчи маротаба Мўмин ака деган кишини сайлатади. Унинг ёрдамида бу ердаги маҳаллий ўзбек, тожик ишчилари учун биринчи бор чойхона, қизил бурчак, ўзбек тилидаги газета ва журналлар ўқийдиган махсус хона ташкил қилинади. Тажриба станциясида 12 йиллаб ишлаб келган Ғанибобо (борбон), ишчи Райхон Раззоқов ва бошқалар билан суҳбат қилиб, станция директори Карповнинг маҳаллий ишчиларга носоғлом муносабати, мансабпарастлиғи, уруғ-аймоқчилик каби жиддий нуқсонларини очиб ташлайди («Тескарлар станцияси», «Қизил Ўзбекистон», 1929 йил, 5 январь). Тажрибали агроном кадрларнинг етишмаслиғи тажриба станцияларидаги моддий исрофгарчилик, хўжасизлик, илмий-техник раҳбарлик маданиятининг етишмаслиғи ҳақида ҳам бир неча мақолалар ёзган (М. Солиҳ, «Ўзбекистон агрономи курултойига», «Қизил Ўзбекистон» газетаси, 1928 йил, 7 январь).

Солиҳ Муҳаммад ўзининг агрономия ва уруғчилик, пахтачилик соҳалари билангина чекланиб қолмай, умуман Ўзбекистон маданий-маърифий тараққиёти ишларига ҳам катта қизиқиш билан қараган кенг маълуотли ва маърифатли бир зиёли эди. У умуман маданият, маърифат ва тараққиёт ҳақида фикр юритганда бугунги Ўзбекистоннинг бундан ҳам илгорроқ ривожланган бўлиши, бунинг учун Ўзбекистонда ҳам маҳаллий кадрлар тайёрлашга катта аҳамият бериш кераклигини таъкидларди. «Ҳар қандай мамлакат ва халқнинг иқтисодий, ижтимоий ва маданий тараққиёти, — деган

эди у бу ҳақда фикр юрийтиб, — муайян даражада унинг бошқариб турган давлат бошқаруви маданий даражаси, камолоти ҳам боғлиқдир. Масалан, Шарқдаги Японияда ўтган асрнинг учинчи чорагида раҳбарликка ўттирган император — Мэдзэ ўта маърифатпарвар ва келажакки кўра оладиган бўлгани учун ҳам мамлакат истиқболлини ўйлаб, ўша асрда фан-техника тараққиётида Оврүпода олдинда бораётган Германияга ҳар йили минглаб талабалар юбориб турган, уларнинг ўқишлари, илм-фан, техникани эгаллашлари учун пулни сира аямаган. Шундан кейин бир неча йил ўтгач, у ердан кўплаб мийли инженерлар, тиббиёт кадрлари етишиб келиб, маҳаллий фан-техникани, саноатни тараққий қилдириб, ҳатто кейинчалик улар айрим соҳаларда ўз устозлари бўлган немислардан ҳам ўтиб кета бошлаганлар. Визда эса аксинча, чор мустабиди Николай II, Бухоро амираи Олимхонлар ҳам гарчи Германияда бўлиб, муайян ҳарбий маълумот олиб, улардан умумий маърифат, маданият, илм-фан тараққиётини кўриб қайтган бўлсалар-да, ўзларининг фикри чекланишлари ва бу ердаги жоҳил амалдорлар ва руҳонийларнинг таъзиқи ва таъсири остида мамлакатларида жиддий бир олға силжиш қилолмаганлар. Ҳатто бу йўлдаги илгор ҳаракатларга ҳам ғов бўлганлар. Бу эса Октябрь инқилобидан сўнг ҳам унинг ўрнида вужудга келган янги ҳукуматнинг ҳам маданий ва иқтисодий жиҳатдан Оврүподан орқада қолишига сабаб бўлган. Шунинг учун мамлакатининг илгор мамлакатлар сафига етиб олиши учун ҳар йили Оврүпога кўплаб талабалар юбориб туриши керак».

Солиҳ Муҳаммад шахримизнинг маданий қиёфаси, истироҳат боғлари, адабиёт ва санъат, театр янгиликлари билан ҳам қизиқиб, Маннон Уйғур, Аббор Ҳидоятлов каби машҳур саҳна усталари, Абдулла Қодирий, Чўлпон каби ёзувчи ва шоирлари, зиёлилари билан ҳам тез-тез мулоқотда бўлиб турди. Лекин афсуски, Солиҳ Муҳаммад каби дастлабки ўзбек зиёлиларини, уларнинг жумҳуриятимизнинг келгуси истиқболли, пахтачилик ва уруғчиликни ривожлантириш, ўқилинг маддий ва маънавий ривожини учун курашиш ташаббусларини, бу соҳадаги барча амалий ва илмий фаолиятлари кейинчалик 1937 йил Сталин шахсига сиғиниш йилларига келиб, асоссиз миллатчилик ҳаракатлари, бузғунчилик, чет эл разведкасига хизмат қилиш, советларга тўхмат, контрреволюцион ҳаракат деб баҳолана бошланди. Натигада 1937 йил 11 октябрда Солиҳ Муҳаммад УзССР НКВДси УТБ ходими Михайлянц томонидан Тошкент шаҳар собиқ Сталин район «Тошкент ҳақиқати» кўчасидаги 57-уйдан ноҳақ қамоққа олинди. Ва ҳеч бир далил-ибобсиз тергов қўynoқлари остида унга йўқ айбларни бўйнига олишга мажбур қилишди.

Адолатсиз тергов — сўроқлар, айблар асосида халқимизнинг асл фарзандларидан бири, Германия Зироат академиясида ўқиб келган илк ўзбек зиёлиларидан бегуноҳ Солиҳ Муҳаммад ҳам 1938 йил 9 октябрда унинг ўзи билан бир даврда ўқиб, кейинчалик Ўзбекистонга не-не яхши умид ва орзулар билан қайтган кимёгар олим Саттор Жаббор, генетик олим Рауф Расулий, электр инженери Тўлаган Мўмин, тиббиёт мутахассиси Хайринисо Мажидхонова, ир-

ригатор Фузайил Шераҳмад ўғли ва бошқалар қатори СССР Олий Суди Ҳарбий коллегияси қарори билан ваҳшийларча қатлимоқ қилинди. Солиҳ Муҳаммаднинг барча бегуноҳ сафдошлари каби унинг ака-укалари, қариндош-уруғлари, ота-оналари, хотини, фарзандлари ҳам сталинизм даврининг бу ёвуз бебошликлари ва бедодликларининг оғир жараҳатларини бошдан кечирадилар. Хотини Зебо, қизи Нафиса, укалари Мансур, Муҳаммадамин, Самин ва бошқаларга акаларини қайтиб кўриш, учрашиш сира насиб қилмайдиган бунга бағришот тергов идоралари ҳодимлари йўл бермайдилар. Уларни халқ душмани, хоиннинг қариндош уруғлари деган тўхмат билан таҳқирлайдилар. Партия XX съезидан сўнг ўлкадаги Ф. Хўжаев, А. Икромов, Фитрат, Чўлпон каби бир қанча зиёлилар қатори ўша даврда Германияда ўқиб, кейинчалик Ўзбекистонга қайтиб илм-фан соҳасида ҳалол хизмат қилган, ватанга — халққа нисбатан хиёнат қилмаган Саттор Жаббор, Марям Султонова, Хайринисо Мажидхоновлар каби Солиҳ Муҳаммад ҳам СССР Олий суди Ҳарбий Коллегиясининг 1957 йил 2 августдаги қарори билан оқланди. Ҳозир унинг укалари — меҳнат ветерани Мансур Муҳамедов, Васхинил академиги Муҳаммадамин Муҳамедов, қизини олий маълумотли доришунос Нафиса Муҳамедова турли соҳаларда ишлаб, акалари ва оталари бошлаган илмий ва ижодий ишларни давом эттирмоқдалар, ҳалол меҳнатлари, ҳақиқий ўзбек зиёлиси оиласининг муносиб ворислари сифатида эл-юрт олқини ва ҳурматига сазовор бўлиб келмоқдалар.

Шерали ТУРДИЕВ,
филология фанлари номзоди

ОШУФТА ҚАЛБ ҲАЙҚИРИҒИ

Ер қуррасида экологик аҳволнинг даҳшатли кескинлашуви, табиатни аёвсиз талашлар пировард натижада Она ер, бутун жонли ва жонсиз мавжудотлар учун атом урушидан ҳам даҳшатли ҳаф эканлигини кундан-кунга чуқурроқ ҳис қилаётганимиз. Йиллар, асрлар ўтиб, инсон теграисига бир қараб боқсаки, унга ўздан олдин ўтган авлодларидан на сервиқор тоғлар, на сайроқ қушлар, на оби-ҳаёт бахш этувчи қудуқлар, на яхши навли мевали дарахтлар қолади. Нега шундай?

Яқинда «Ўзбекистон» нашриётида чоп этилган ёш мушоҳаботчи М. Мардиев ҳам «Олмоқнинг бермоғи бор» номли китобида айнан шу саволларга жавоб топишга уринган.

Китоб муаллифи Навоий шахридаги Нурота тоғи, Қизилқум чўли зонасидаги экологик аҳволнинг танглиши, ер, сув ресурслари, яйлловларнинг ачинарли ҳолати тушиб қолганлиги ҳақида изтироб билан ёзар экан, бунинг туб сабабларини аниқлашга ҳаракат қилади. Айниқса, «Ҳаёт бошланган жойларда», «Жавобгарлик» сарлавҳали долларб муаммоли мақолаларида қадимий қориз — ер ости шишоғи қазилиши сирлари, уларни асраш, Нурота ноҳиясидаги Сентоб ўрмон ҳўжалиги,

ундаги минг йиллик дарахтлар, анвойи ўт ва доривор гиёҳлар, уларнинг шу кунлардаги аянчли тақдирини ҳақиқатдаги ҳикоялар ўта таъсирли ифодаланган. «Саксовуллар — дала гуллари», «Қизилқум қудуқлари», «Қурроқчилик» мақолаларида эса муаллифнинг Қизилқум яйлловларининг бой табиати, ундаги кенг яйлловлар каби чексиз меҳрга тўла — оддий, содда меҳнат кишиларининг ажойиб фаизлатлари, бебаҳо табиатнинг сир-асрорлари, уни асраш ҳақидаги фикр-мулоҳазалари самими баён этилган.

Журналистнинг, Қизилқумда саксовулзор майдонлар мўл, аммо уларни асраш керак; ҳозирча ер ости сувлари етарли, лекин уларни авайлаб истеғмоқ қилиш лозим; Қизилқум саҳроси кенг, чексиз, бироқ ундан унумли фойдаланиш зарур, каби долларб ҳайқирқиқлари юқорида эсланган мақолалар бўйлаб қизил ип бўлиб ўтади. «Ташаббус қиммати», «Мувозанат», «Оқим» мақолаларида ҳам долларб мавзу устивордир, уларда чорвачилик истиқболлари, СЖК перепаратидан фойдаланишнинг зарарли оқибатлари ва бузғунчи қўнинг энг улкан муаммоларидан бири — Орол денгизининг аянчли тақдирини, Нурота булоқлари кўзининг ёпилиб қолиши сабаблари ҳақида батафсил ёзилган. Муаллиф ҳар бир қаламга олган мавзуси-

КИТОБЛАР ОЛАМИДА

ни бевосита ўзи кўрган, кузатган, эшитган воқеаларни далил ва рақамлар орқали янаям қизиқарли тарзда ифода этган. «Кўланка», «Қора булутлар» мақолаларида эса Навоий шахридаги қатор заводларнинг атроф-муҳитни аёвсиз булгаётганлиги, ер ости ва устки сувлари тинимсиз заҳарланиб бораётгани, бунга мутасадди раҳбарларни жазолаш ўрнига, йилдан-йилга юқориқроқ мансабларга кўтарилаётгани ҳақида алам ва ўқинч билан ёзган.

Айниқса мақолалардаги далил, кескин фикрлар ҳамда муаллифнинг бевосита ўзи чуқур ўрганган воҳадаги экологик ҳолатни яхшилаш, соғломлаштириш ҳақидаги таклиф ва мулоҳазалари ўқувчини ўйлантириб қўяди.

«Ҳаётнинг ўз қонуни бўлганидек, табиатнинг ҳам ўз қонуни бор», — деб ёзади М. Мардиев «Эйрамарой фожиаси» мақоласида, — табиатга қилган бузуғумиз қимматга тушиди. У бузун биздан шафқатсизларча ўч олапти».

Ҳақиқатдан ҳам шундай. Ҳар бир қалтис ҳаракат, шаккоклик оқибатсиз қолмайди.

Бундан ташқари, муаллиф китобга кирган ҳар бир мақоласида маълум жой, булоқ, тоғ ёки сой тарихи ҳақида ҳам тўхталиб халқ оғзаки ижоди, маҳаллий аҳоли орасида оғиздан-оғизга кўчиб юрган қизиқарли ривоятлардан мисоллар келтиради. Булар, шўбҳасиз, мақолаларнинг мазмунини бойишати.

Бутун қалб кўрини жамиятимизнинг қайта қуриши ва покланганини ишига бағишланган нурота-

Маҳмуд Мардиев

ОЛМОҚНИНГ БЕРМОҒИ БОР



лик муаллифларнинг ҳаёти ва одамийлик, қишлоқ кишиларига хос жўмардлик, танглик хислатлари жўи уриб турибди. Лавҳаларни ўқигач, ўқувчи ўзини ўша қишлоқлик қаҳрамонлар билан ёнма-ён меҳнат қилаётгандек, дурдларига, қувончларига шерик бўлаётгандек ҳис қилади.

Афсуски, жумҳуриятимизнинг бетакрор табиаи, ундан қандай фойдаланиш кераклиги, қатор-қатор муаммолар ҳақидаги манбалар бармоқ билан санарли даражада. Шу кўнинг энг муҳим, долларб масаласи табиат, уни кўз қорачиғимиздек асраш ҳақида ҳикоя қилувчи китобларни кишилар жон деб ўқишлари табиий. Журналист Маҳмуд Мардиевнинг «Олмоқнинг бермоғи бор» китоби ҳам ана шундай бир нафасда ўқилайдиган китоблар сирасига қиради.

Юсуф ҲАМДАМОВ,
филология фанлари номзоди



Али Шир Навоий

Мусаддас

Арзимас фикр айлемангке дегир би-хавсал-гуми
 Хиле-ди-к хилет-сузи-я-рухе-ди-к минз-гуми
 Бадех айч-ди-санг-ке-ки-тк-ай-дор-мисте-жел-гуми
 Аисте-пан-қатлин-гунги-наке-ештин-ки-мешк-л-гуми
 Гир-но-вайи-ди-к-башин-ке-ге-тوش-се-бир-қатл-гуми
 Анда-да-ғи-кор-гас-ин-не-бол-са-қис-мет-ай-ру-фи-қ

Дахр аро чун қайғусиз йўқ ҳеч ишрат, эй рафиқ.
 Айш субҳин истама бешоми офат, эй рафиқ.
 Ким эмас бир-бирдин айру нуру зулмат, эй рафиқ.
 Шуълаи ишрат қани бедуд меҳнат, эй рафиқ.
 Кимки васли ичра ёқсанг шамъи улфат, эй рафиқ.
 Кўз тут ул шамъ ўтидин — ўқ доғи Фурқат,
 эй рафиқ.

Бевафодур бу қадимий давр уза бу эски тоқ,
 Кўрсанг анда нўши ишрат неши ғам зимнида боқ.
 Ким ичарга васли жомин зоҳир этти иштиёқ
 Ким анга талх этмади дарди фироқ охир мазоқ.
 Васл соқий мумкин эрмас, чунки бедарди фироқ,
 Зинҳор ул бода сори қилма рағбат, эй рафиқ.

Офият сарманзилидин ўзни маҳжур этмагил,
 Хўблар кўйи сари майл улча мақдур этмагил,
 Айласанг ул ой ғамидин ўзни ранжур этмагил,
 Васли уммиди бида қўнғулунги масрур этмагил,
 Васл йўқким ишқ лафзин тилга мазкур этмагил,
 Ҳар нафас кўрмай десанг юз навъ шиддат,
 эй рафиқ...

Офият базмида гарчи жоми васлинг тўлмас,
 Зухд бедоди бошингдин бир нафас ўксунмаса,
 Шайх айлаб юз жафо бир қатла узрунғ қўлмас,
 Бўйла ўтлардин керак барги умидинг сўлмас,
 Гар солиб юз минг балога мендек ўзни, бўлмас
 Ишқсиз бир дам санга ҳам сабру тоқат, эй рафиқ.

Айтмон бир сарв қадду моҳи руҳсор истагил,
 Айш сози, қотили шўхи ситамгор истагил,
 Тош бағирлиқ раҳмсиз хунрези айёр истагил,
 Лек дермен: дахр аро ёри вафодор истагил,
 Токи мумкиндр кезиб бир меҳрибон ёр истагил,
 Вағри тошларни севарга қилма журъат, эй рафиқ.

Арзимас фикр айламакка дахри беҳосил ғами,
 Хулладак хилъат сўзи ё равзадек манзил ғами,
 Бода ич десангки кеткай даври мустағжил ғами,
 Истабон қатлингни ногаҳ ишқнинг мушкил ғами,
 Гар Навоийдек бошингга тушса бир қотил ғами,
 Анда доғи кўргасен не бўлса қисмат, эй рафиқ.

Машқ муаллифи Ҳамид АБДУЛЛАЖОНОВ

Машқ معلمى حميد عبدالله جانوف

دهر ارا چون قايغوسيز يوق هيچ عشرت اى رفيق
 عيثر صبحين ايستاما بي شام آفت اى رفيق
 كيم ايماس بير بيردين ايرو نور و ظلمت اى رفيق
 شعله اى عشرت قاني بي دود محنت اى رفيق
 كيمكه وصلى ايچره ياقسانك شمع الفت اى رفيق
 كوز توت اول شمع اوتيدين اوق داغ فرقت اى رفيق
 بي وفادور بو قد يمي دور اوزا بو ايسكى طاق
 كورسانك اندا نوش عشرت نيش غم غممنيده باق
 كيم ايچارگا وصل جامين زاهر ايتى اشتياق
 كيم انگا تلخ ايتماى درد فراق آخر مذاق
 وصل ساقى ممكن ايرماس چونكه بي درد فراق
 زنهار اون باده سارى قيلما رغبت اى رفيق

عافيت سر منزليدين اوزنى مهجور ايتماگيل
 خوبلار كويى سارى ميل اولچه مقدر ايتماگيل
 ايلسانك اون اى غميدين اوزنى زنجور ايتماگيل
 وصل اميدى بيله كونگلونگى مسرور ايتماگيل
 وصل يوق كيم عشق لفظين تيلگا مذكور ايتماگيل
 هر نفس كورماى ديسانك يوز نوع شدت اى رفيق

عافيت بزميده گرچه جام وصلينك تولماسا
 زهد بي دادى باشنگددين بير نفس اوكونماسا
 شيخ ايلب يوز جفا بير قتله اوزرونك قولماسا
 بوويلا اوتلاردين كيرك برك اميدينك سولماسا
 گر ساليب يوز مينك بلاغه مينديك اوزنى بولماسا
 عشوسيز بير دم سنگا هم صبر و طاقت اى رفيق

ايتمان بير سرو قد و ماه رخسار ايساگيل
 عيثر سازى قاتل شوخ ستمكار ايتاگيل
 تاش باغيرليق رحيمسيز خونريز عيار ايتاگيل
 ليك ديرمن دهر ارا يار وفادار ايتاگيل
 تاكى ممكن دور كيزيب بير مهربان يار ايتاگيل
 باغرى تاشلارنى سويرگا قيلما جرعت اى رفيق



Толиб ИУЛДОШ

Нафс ва қаноат

Нафс, қаноат икки унсур, Сув-ҳаводек мисоли. Яшаш — кураш рамзи бўлар, Тирикликинг тимсоли. Нафс, нафаси тиқилганча югуради, елади. У кирмаган эшик қолмас, Элни ямлаб келади. Узи тўйса, кўзи тўймас, Балойи нафс эмасми. Анвойи хил нози-неъмат Э, одамлар емасми?.. Кишиларнинг ҳаққи эмиш, Ҳақи бўлмай ҳам ўлсин. Кўрган-билган: — Дамингни ют! Жим! — дейдилар, — еб бўлсин. Тунлар хатто уйқусида —

Ҳаловат йўқ бир унинг. (Қиш-кировли кунларда ҳам, Кузатганмиз биз уни). «Етиб қолма — отиб қол!» — шу Нафс шаянига айтилган Қорни йўқдай қаноат ҳам, Сабр билан етилган. Буюрганин бўлса ейди, Бўлмаса йўқ, оч ўлмас. Дуч келганда: — «Во, ҳасрато!» Дастурхони очилмас... Ўз оти-ла, қаноатда, Ҳалолликдан топган у. Нафс — ҳаспўшлаб қўйилган бир Пайинг кесар қопқон у. Тўғри йўлдан тойдирар ҳам, Шу нафс холинг «вой» қилиб. Тилинг боғлаб, қаддинг эккан Эл ичида лой қилиб... Шундан «Нафсин ўлдирганлар Султон бўлар». — Бу ҳақ гап. Қаноатни кўлдан берманг, Ҳеч қачон вақтис тугаб!

КЕЛГИНДИЛАР БИЗНИ ДАВОЛАЙ-ДИМИ!

1965 йилнинг 3 сентябр куни Хьюстон (АҚШ) шаҳри жанубида пастлаб учайтган номаълум жисм кузатилди. Қип-қизил шуълаланган иссиқлик тўлқини шу ерлик тартиб посбони Р. Гуднинг машина ойнасидан чиқиб турган кўлига урилган.

Бундан бир-икки кун илгари унинг ҳудди шу кўли жароҳатланганди. Номаълум учувчи жисмдан капалаги учиб кетган тартиб посбони шериги билан Демон шахригача қочиб бордилар. Нихоят бир манзилда тўхтаб ярани очиб кўрсаларки, у деярли битиб қолган эди.

Шунга ўхшаш ҳодисани Сочи шаҳрида истикомат қилувчи Н. Кирмос деган киши ҳикоя қилади: «1989

йил ёзида тасодифан ўнг оёғимга қайноқ сув тўкилиб, тиззамдан товонимгача куйдириб олдим. Тери бутунлай шилиниб тушди. Жароҳатнинг 18-куниде, одатдагидек, малҳам қўйиб ухлашга ётдим. Ташқарида ёмғир ёғаяпти. Чақмоқ чақиб, момақалди роқ гумбирляпти. Хона ўртасида телевизор турарди. Момақалди роқ гумбирлаганда, хона кўзини қамаштирувчи шуъллага тўлди. Қўрқанимдан чойшабга ўраниб олдим. Кўзимни очганимда телевидор ёнида турган ялтироқ ёмғирпўшдаги икки киши (эркак ва аёл) кўрдим. Уларнинг кўзлари каттакатта эди, боши — тепасида кичик қора қути, қутидан юқорига учта симга ўхшаш нарса. Қутидан пешонага томон қорамтир йўл кетганлигини кўрдим. Номаълум кимсанинг қаншарида оқ ялтироқ тугмача, бурни учиде иккита ёнувчи шарчалар турарди. Юзларида гўё шаффоф

кийиб олгандек, кўзлари атрофидан ялтироқ ҳошия кетган эди. Қўрқувдан анчагача ўзимга келолмадим.

Қайтиб кўзларимни очганимда фикран уларнинг сўзини эшитдим. Эркаги аёлга гапираяпти: «Унинг оёғи қаттиқ куйган, шуни тузат». Аёл менга томон яқинлашди, ундан кучли ҳарорат тарқаларди. Мен яна ҳушимни йўқотдим.

Ўзимга келган пайтда улар хонани тарк этишганди. Эрталаб туриб жароҳатимни кўрсам, у юпқа тери билан қопланган, атрофи битган эди. Ҳасса билан бўлса-да, юриб кетдим.

Яна бир нарса: «Уша кунгача бемалол ишлаб турган телевизор ўз-ўзиндан бузилиб, чамаси бир ойлар мутлақо ишламай қолди. Уни усталарга тузатишга бердим, бироқ биринчи программа кўрсатувларини кўрсатмай қўйди».

ТЕРМА МАҚОЛЛАР

Қулоқдан кирган совуқ сўз Юрагингни муз этар.

Қопқоксиз қозон кўрса, Итнинг уяти йўқолар.

Феъли ёмон элни булғар, Оёғи ёмон тўрни булғар.

ЛАТИФАЛАР

— Бемор, сизга маънавий озиқ керак, — деди дўхтир Афандини кураб бўлган.

— Уни қайси магазиндан топса бўлади, ўғлим! — деб сўради Афанди.

Ўт ўчириш командасида ишлайдиган Афанди ишдан келаётиб, қизига муҳаббат изҳор қилаётган йигитнинг овозини эшитиб қолди.

— Ишқингизда кўксимга ўт тушди, жоним, — дер эди ошиқ йигит тамаки буруқситиб.

Афанди: «Мана ҳозир ўтни ўчирамиз-да», деган эди, шилқим шаталоқ отиб қочиб қолди.

И. АБДУЛЛА



ИСРОФГАРЧИЛИК!

Тўрақўрғон ноҳиясидаги Қодиробод маззесида қад ростлаган мана бу уйлар ҳукуматнинг бир миллиондан зиёд маблағига барпо этилган. Афсуски, бу хонадонларга Киров номидаги, Партия XXV съезди номидаги жамоа хўжаликларининг аҳолиси кўчиб киришга юраклари бетламай турипти. Турар-жой бинолари аҳолининг шарт-шароити ҳисобга олинмай, ўйдим-чуқур ерлар текисланмай, «мендан кетгунча» қабилида қурилган. Шу кунларда ташландик ҳолига келиб қолган бу турар-жой биноларининг буюртмачилари ҳам қилиб қўйган ишларидан юзлари шувит. «Эга бўлмаса, нега?!» деганлари шу бўлса керак-да!

Суратқаш А. КОВТУН (ЎЗАТ)





От йили ортда қолди, энди Қўй йили.
Суратқашлар Р. Нуриноев, А. Кавелин

Баҳони 90 тифти.
Индекс 75233

Чотқол тоғларида.

Суратқаш С. Канаки

